

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ

КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАБОРОНИ ДИСКРИМІНАЦІЇ У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Збірка навчальних
матеріалів курсу
(у формі тренінгу)

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Координатор проектів в Україні

Global Affairs
Canada

Affaires mondiales
Canada

УДК 347.156:316.647.82

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою Національної школи суддів України (протокол № 3 від 05.04.2018 року).

Розробниця курсу / авторка навчальних матеріалів: Фулей Тетяна Іванівна, к.ю.н., начальниця відділу науково-методичних досліджень проблем судочинства Національної школи суддів України.

Збірка навчальних матеріалів курсу для учасників тренінгу «Гендерна рівність крізь призму заборони дискримінації у світлі практики Європейського суду з прав людини». – К.: ВАІТЕ, 2018. – 134 с.

Це видання – збірка матеріалів, яка є результатом науково-методичної роботи над 2-денним курсом (у формі тренінгу) «Гендерна рівність крізь призму заборони дискримінації у світлі практики Європейського суду з прав людини». Зазначений тренінг успішно апробовано 2-3 серпня 2018 року для суддів-викладачів Національної школи суддів України у рамках проекту «Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя», що впроваджується Координатором проектів ОБСЄ в Україні за фінансової підтримки Міністерства міжнародних справ Канади. Видання включає програму тренінгу, різноманітні завдання (як індивідуальні, так і для роботи в малих групах), в т.ч. щодо аналізу рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та рішень національних судів, презентації та інші навчальні матеріали для учасників тренінгу.

ISBN 978-617-7627-14-1

Погляди, думки, висновки та інша інформація, наведені у цьому документі, не були надані та не обов'язково схвалені Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), якщо ОБСЄ не є чітко вказана як автор цього документу.

© Координатор проектів ОБСЄ в Україні, 2018.

© Фулей Т.І., 2018.

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ

КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАБОРОНИ ДИСКРИМІНАЦІЇ У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Збірка навчальних
матеріалів курсу
(у формі тренінгу)

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Координатор проектів в Україні

Global Affairs
Canada

Affaires mondiales
Canada

Зміст

Програма тренінгу	3
Матеріали тренінгу	6
Вступне експрес-опитування	6
Гендерна рівність крізь призму заборони дискримінації у світлі практики ЄСПЛ	7
Індивідуальне завдання 1. Аналіз опрацьованих рішень ЄСПЛ	18
Практичне завдання 1 для роботи в малих групах. Обговорення справ, у яких позивачі оскаржували дискримінацію за ознакою статі.	19
Справа 1. Лайка на зборах трудового колективу	20
Справа 2. Направлення стоматолога у лікарську комісію військового комісаріату	22
Справа 3. Робота сторожем	24
Справа 4. Сексуальні домагання	26
Гендерні стереотипи	28
Практичне завдання 2 для роботи в малих групах. «Небезпека єдиної точки зору»	34
Практичне завдання 3 для роботи в малих групах. «Перше враження від офісу»	38
Практичне завдання 4 для роботи в малих групах. Гендерні стереотипи та аналіз їхнього впливу на прийняття судових рішень (з урахуванням практики ЄСПЛ)	39
Практичне завдання 5 для роботи в малих групах. Опрацювання рішень національного суду щодо застосування справи ЄСПЛ «Konstantin Markin проти Росії»	41
Справа 1. Відпустка для догляду за дитиною	42
Справа 2. Відпустка для догляду за дітьми	45
Справа 3. Поновлення на роботі	51
Справа 4. Зменшення розміру аліментів	56
Практичне завдання 6 для роботи в малих групах. «Ми всі повинні бути фемініст(к)ами»	58
Гендерний аспект судочинства	64
Практичне завдання 7 для роботи в малих групах. Рекомендація № 33 «Загальна рекомендація щодо доступу жінок до правосуддя» (CEDAW/C/GC/33)	65
Додатки	66
Рекомендація № 33 «Загальна рекомендація щодо доступу жінок до правосуддя» (CEDAW/C/GC/33).	66
Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (витяг)	84
Конституція України (витяг)	86
Кодекс законів про працю України (витяг)	87
Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»	88
Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»	104
Рішення ЄСПЛ (витяги)	109
Рішення ЄСПЛ у справі «S.A.S. проти Франції»	109
Рішення ЄСПЛ у справі «Pretty проти Сполученого Королівства»	118
Рішення ЄСПЛ у справі «Eweida та інші проти Сполученого Королівства»	122
Рішення ЄСПЛ у справі «Hämäläinen проти Фінляндії»	127

Програма тренінгу «Гендерна рівність крізь призму заборони дискримінації у світлі практики Європейського суду з прав людини»

У результаті опанування цього тренінгу учасники та учасниці зможуть:

Знати:

- понятійний апарат («гендер» (відмінність від поняття «стать»), «гендерна рівність», «гендерні стереотипи», «дискримінація», «пряма дискримінація», «непряма дискримінація», «утиск», «підбурювання до дискримінації», «пособництво в дискримінації», «розумне пристосування», «позитивні дії» та ін.);
- антидискримінаційне законодавство, в тому числі міжнародні нормативно-правові акти в сфері запобігання та протидії дискримінації;
- міжнародно-правові акти та зобов'язання України щодо забезпечення гендерної рівності та запобігання дискримінації за ознакою статі/гендеру;
- форми дискримінації;
- алгоритм розгляду скарг щодо дискримінації (сформований практикою ЄСПЛ);
- рішення ЄСПЛ у справах щодо дискримінації за ознакою статі/гендеру, зокрема:
 1. «S.A.S. проти Франції», заява № 43835/11, рішення від 1 липня 2014 року;
 2. «Pretty проти Сполученого Королівства», заява № 2346/02, рішення від 29 квітня 2002 року;
 3. «Eweida та інші проти Сполученого Королівства», заяви №№ 48420/10, 59842/10, 51671/10 та 36516/10, рішення від 15 січня 2013 року;
 4. «Hämäläinen проти Фінляндії», заява № 37359/09, рішення від 16 липня 2014 року;
 5. «Konstantin Markin проти Росії», заява № 30078/06, рішення від 22 березня 2012 року.

Вміти:

- ідентифікувати проблему (розпізнавати гендерні аспекти при вирішенні конкретної ситуації), гендерно чутливі ситуації, зокрема, в суді;
- встановлювати випадки наявності/відсутності дискримінації;
- визначати форму дискримінації;
- досліджувати обставини справи, застосовувати алгоритм розгляду скарги щодо дискримінації (за ознакою статі/гендеру);
- визначати захищену ознаку, зразок для порівняння та несприятливе ставлення;
- встановлювати випадки, коли обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними;
- обґрунтовувати судові рішення у справах за скаргами про дискримінацію;
- застосовувати практику ЄСПЛ при вирішенні конкретних справ щодо дискримінації;
- застосовувати антидискримінаційні стандарти на практиці, зокрема, належно реагувати на прояви упередженості за ознакою гендеру (в т.ч. гендерні стереотипи) як у судовому процесі, так і поза ним.

Програма тренінгу «Гендерна рівність крізь призму заборони дискримінації у світлі практики Європейського суду з прав людини»

День 1

9:30 – 9:50	Привітання. Знання, вміння та навички, якими учасники оволодіють після завершення тренінгу <i>ППП тренерів</i>
9:50 – 10:00	Вступне експрес-опитування (10 запитань для учасників/учасниць із використанням програмного забезпечення Turning Point)
10:00 – 10:20	Гендерна рівність крізь призму заборони дискримінації у світлі практики ЄСПЛ (міні-лекція з презентацією та використанням фліп-чарту) <ul style="list-style-type: none"> • актуальність теми • що таке гендерна рівність • визначення (ознаки дискримінації) • ЗУ від 6 вересня 2012 р. № 5207-VI зі змінами • форми дискримінації • співвідношення статті 14 та П-12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод • алгоритм розгляду скарг щодо дискримінації
10:20 – 10:30	Обговорення в малих групах <ul style="list-style-type: none"> • За якими ознаками, на Вашу думку, найчастіше дискримінують людей в Україні?
10:30 – 11:00	Гендерна рівність крізь призму заборони дискримінації у світлі практики ЄСПЛ (міні-лекція з презентацією та використанням фліп-чарту) <ul style="list-style-type: none"> • стать/гендер як захищена ознака • несприятливе ставлення • найпоширеніші прояви дискримінаційного ставлення • зразок для порівняння • множинна дискримінація • легітимна мета • пропорційність • оголошення індивідуального завдання
11:00 – 11:20	<i>Перерва</i>
11:20 – 11:40	Індивідуальне завдання 1 (заповнення таблиці за опрацьованими рішеннями ЄСПЛ)
11:40 – 12:00	Обговорення виконання індивідуального завдання 1 в малих групах
12:00 – 12:30	Індивідуальне завдання 1 <ul style="list-style-type: none"> • презентація після обговорення в малих групах • коментарі слухачів
12:30 – 12:50	Індивідуальне завдання 1 <ul style="list-style-type: none"> • коментарі тренерів та підведення підсумків виконання завдання
12:50 – 13:00	Гендерна рівність крізь призму заборони дискримінації у світлі практики ЄСПЛ (міні-лекція з презентацією та використанням фліп-чарту) <ul style="list-style-type: none"> • чому це важливо для суддів • оголошення завдання для роботи в малих групах (ситуації, щоб визначити алгоритм дискримінації)
13:00 – 14:00	<i>Перерва на обід</i>
14:00 – 14:20	Практичне завдання 1 для роботи в малих групах <ul style="list-style-type: none"> • ознайомлення з фабулами справ • визначення позицій груп
14:20 – 14:50	Практичне завдання 1 для роботи в малих групах <ul style="list-style-type: none"> • доповіді груп (до 5 хв. на справу/групу) • коментарі груп • коментарі тренерів та підведення підсумків роботи в групах

14:50 – 15:00	Експрес-опитування (5 запитань щодо стереотипів для учасників/учасниць із використанням програмного забезпечення <i>Turning Point</i>)
15:00 – 15:20	Гендерні стереотипи (міні-лекція з презентацією та використанням фліп-чарту) <ul style="list-style-type: none"> • кілька прикладів • визначення стереотипу • властивості • «The danger of a single story»/«Небезпека єдиної/однієї історії» - «Небезпека єдиної точки зору»
15:20 – 15:40	<i>Перерва</i>
15:40 – 16:00	Практичне завдання 2 для роботи в малих групах. «Небезпека єдиної точки зору»
16:00 – 16:20	Гендерні стереотипи (міні-лекція з презентацією та використанням фліп-чарту) <ul style="list-style-type: none"> • механізм дії стереотипів (обговорити на прикладах з відео) • гендерні стереотипи • сфери поширення
16:20 – 16:50	Практичне завдання 3 для роботи в малих групах. «Перше враження від офісу»
16:50 – 17:00	Підбиття підсумків

День 2

9:30 – 10:00	Привітання. Обговорення попереднього дня і огляд завершального дня тренінгу <i>ПІП тренерів</i>
10:00 – 10:40	Практичне завдання 4 для роботи в малих групах <ul style="list-style-type: none"> • Гендерні стереотипи та аналіз їхнього впливу на прийняття судових рішень (з урахуванням практики ЄСПЛ) (робота з роздатковими матеріалами – рішенням ВП ЄСПЛ у справі «Konstantin Markin проти Росії») • алгоритм • застосування алгоритму до конкретної справи
10:40 – 11:00	Практичне завдання 5 для роботи в малих групах. Обговорення в малих групах: яким чином це рішення застосовується національними судами в Україні? <ul style="list-style-type: none"> • ознайомлення з фабулами справ • визначення позицій груп
11:00 – 11:20	<i>Перерва</i>
11:20 – 12:20	Практичне завдання 5 для роботи в малих групах: <ul style="list-style-type: none"> • підготовка відповідей груп • доповіді груп • коментарі груп • коментарі тренерів та підведення підсумків роботи в групах
12:20 – 13:00	Практичне завдання 6 для роботи в малих групах. «Ми всі повинні бути фемініст(к)ами»
13:00 – 14:00	<i>Перерва на обід</i>
14:00 – 14:30	Гендерний аспект судочинства
14:30 – 15:30	Практичне завдання 7 для роботи в малих групах. Рекомендація № 33 «Загальна рекомендація щодо доступу жінок до правосуддя» (CEDAW/C/GC/33) <ul style="list-style-type: none"> • обговорення в малих групах • доповіді груп • коментарі тренерів та підведення підсумків роботи в групах
15:30 – 16:00	Підбиття підсумків роботи, заповнення анкет
16:00 – 16:30	<i>Завершення тренінгу</i>

Матеріали тренінгу

Вступне експрес-опитування

- 1. Як Ви вважаєте, чи існує гендерна дискримінація в Україні?**
 1. не існує
 2. трапляються поодинокі випадки
 3. існує, проте сприймається як частина національної культури
 4. існує і є серйозною проблемою
- 2. Чи стикалися Ви чи Ваші знайомі з випадками, коли особа зазнала дискримінації за ознакою статі (не лише стосовно себе, але й щодо інших)?**
 1. ні
 2. рідко
 3. так, це поширене явище
- 3. Чи здатні Ви чи Ваші знайомі розпізнати випадки дискримінації за ознакою статі?**
 1. так, завжди
 2. переважно
 3. іноді можу розпізнати, іноді ні
 4. навряд чи
 5. не задумувався/лася над цим
- 4. Чи існує проблема рівності чоловіків і жінок у доступі до керівних посад в органах державної влади?**
 1. ні
 2. є поодинокі випадки
 3. так
- 5. Чи існує проблема рівності чоловіків і жінок у працевлаштуванні?**
 1. ні
 2. є поодинокі випадки
 3. так
- 6. Чи існує проблема рівності чоловіків і жінок в отриманні винагороди за працю?**
 1. ні
 2. є поодинокі випадки
 3. так
- 7. Чи існує проблема рівності чоловіків і жінок у доступі до правосуддя?**
 1. ні
 2. є поодинокі випадки
 3. так
- 8. Яке із наведених явищ Ви вважаєте проявом гендерної нерівності в Україні?**
 1. великий розрив у кількісному представництві жінок і чоловіків у прийнятті політичних, економічних, соціально важливих рішень
 2. розрив у розмірі оплати праці жінок та чоловіків
 3. неналежний рівень забезпечення умов для гармонійного поєднання сімейних і професійних обов'язків
 4. наявність гендерних стереотипів щодо місця та ролі жінок і чоловіків у суспільстві
 5. наявність фактів дискримінації за ознакою статі
- 9. Чи до Вас зверталися учасники справи з урахуванням вашої статі (“Ви як жінка/чоловік мене повинні зрозуміти”)?**
 1. ні
 2. бували поодинокі випадки
 3. інколи
 4. так, це поширене явище
- 10. Чи практикують судді звернення до учасників справи з урахуванням їхньої статі (“жіночко”, “чоловіче”, “пане”, “дівчинко”)?**
 1. ні
 2. бувають поодинокі випадки
 3. інколи
 4. так, це поширене явище
- 11. Чи стикалися Ви з випадками, коли професіоналізм особи пов'язується з її статтю?**
 1. ні
 2. рідко
 3. так, це поширене явище

Гендерна рівність крізь призму заборони дискримінації у світлі практики ЄСПЛ

Слайд 1

Гендерна рівність крізь призму заборони дискримінації у світлі практики ЄСПЛ

Слайд 2

Гендерна рівність

- передбачає рівні **права** для жінок і чоловіків, дівчат і хлопців, а також їхню **однакову значущість, можливості, обов'язки та участь** у всіх сферах суспільного і приватного життя. Так само вона означає рівний **доступ** жінок і чоловіків **до ресурсів та їхнього розподілу** між ними.

Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки

Слайд 3

Гендерна рівність охоплює:

- права
- значущість
- можливості
- обов'язки
- участь
- доступ до ресурсів та їхнього розподілу

Слайд 4

Це передбачає

- визнання і оцінку відмінностей між чоловіками і жінками та різних ролей, які вони відіграють у суспільстві;
- право бути відмінними/різноманітними;
- рівну присутність, наділення владою і участь обидвох статей в усіх сферах суспільного і приватного життя;
- антонім до *гендерної нерівності*, а не *гендерних відмінностей*;
- рівність не означає «однаковості» з визнанням чоловічого способу життя як норми.

Слайд 5

Чи існує проблема рівності чоловіків і жінок у певних сферах?

	Адвокати	Судді
Доступ до керівних посад в органах державної влади	68%	63%
Участь у політиці	62%	56%
Участь у прийнятті суспільно важливих рішень	57%	48%
Отримання винагороди за працю	52%	37%
Доступ до керівних посад у бізнесі	52%	45%
Працевлаштування	50%	54%
Вирішення спорів	0%	1%
Доступ до правосуддя	0%	0%
Доступ до освіти	0%	1%

Слайд 6

Судова практика щодо дискримінації на ознакою статі

- резонансні справи – позови до Прем'єр-міністра (2010 р.);
- спори, пов'язані з дискримінацією на ринку праці;
- спори, пов'язані з гендерними квотами, передбаченими ст. 4 ЗУ «Про місцеві вибори»;
- інші приклади.

Слайд 7

Національне законодавство

- Ст. 24 Конституції України
- Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5207-VI «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (зі змінами, внесеними згідно із ЗУ від 13 травня 2014 р. № 1263-VII)
- Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» зі змінами, внесеними згідно із ЗУ від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII).
- КЗпП, ст. 2-1

Слайд 8

Що таке дискримінація?

- несприятливе ставлення
- за певною ознакою (дійсною чи яка припускається) – перелік не є вичерпним;
- є зразок для порівняння;
- не має правомірної мети і
- не має об'єктивного і розумного обґрунтування.

Слайд 9

ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (зміни від 7.12.2017 р.)

- визначення термінів (ст. 1);
- заборона дискримінації за ознакою статі (ст. 6);
- окремі сфери: ст. 15 – у виборчому процесі, ст. 17 – у праці та одержанні винагороди за неї, ст. 20 – у сфері соціального захисту, ст. 21 – у здобутті освіти та професійній підготовці та ін.;
- оскарження дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань, насильства за ознакою статі (ст. 22).

Слайд 10

ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»

- визначення термінів (ст. 1);
- принцип недискримінації (ст. 2);
- форми дискримінації (ст. 5);
- можливість суду звернутися до Уповноваженого ВРУ з прав людини про надання висновків у справах про дискримінацію (абз. 8 ч. 1 ст. 10);
- відповідальність (ст.ст. 14-16).

Слайд 11

Форми дискримінації

Пряма

- Поводження у менш сприятливий спосіб
- *Willis v. the United Kingdom* (№ 36042/97)
- *Kiyutin v. Russia* (№ 2700/10)

Непряма

- Ситуація, за якої:
- реалізується формально нейтральна правова норма, критерій
 - відмінність у наслідках (менш сприятливі)
 - *D.H and Others v. Czech Republic* (№ 57325/00) [GC]

Слайд 12

Форми дискримінації (2)

Підбурювання

- проявляється у вказівках, інструкціях або закликах до обмеження людини в користуванні правами

Пособництво

- будь-яка свідома допомога в обмеженні людини з певною ознакою в користуванні своїми правами
- *Opuz v. Turkey* (№ 33401/02)

Слайд 13

Форми дискримінації (3)**Утиск**

- небажана для особи поведінка, коли з нею поводяться зневажливо, образливо чи змушують її відчувати себе приниженою

Сексуальні домагання

- дії сексуального характеру, виражені словесно або фізично, що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування

Слайд 14

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

- **Стаття 14 Конвенції** – «Користування правами і свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою...»
- **Стаття 1 Протоколу № 12** – «Здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою...»

Слайд 15

Алгоритм

- ідентифікація неоднакового поводження / ставлення;
- визначення та доведення ознаки розрізнення;
- пошук / вибір зразка для порівняння;
- оцінювання становища "жертви" у порівнянні зі зразком для порівняння;
- перевірка наявності правомірної мети;
- перевірка пропорційності (об'єктивного і розумного обґрунтування).

Слайд 16

- За якими ознаками, на Вашу думку, найчастіше дискримінують людей в Україні?
- Обговоріть це у малих групах (2-3 хв.). Назвіть 3 топ-ознаки, за якими найбільш поширена дискримінація в Україні.

Слайд 17

Дискримінація на підставі статі / ґендеру

- Стать/ґендер як захищена ознака
- Чому ця проблема є важливою, для суддів зокрема?
- Характерні риси / масштаб проблеми – недобачання проблеми / «суцільна дискримінація»

Слайд 18

Де стать / ґендер в цьому алгоритмі?

- ідентифікація неоднакового поводження / ставлення;
- визначення та доведення ознаки розрізнення;
- пошук/вибір зразка для порівняння;
- оцінювання становища “жертви” у порівнянні зі зразком для порівняння;
- перевірка наявності правомірної мети;
- перевірка пропорційності (об’єктивне і розумне обґрунтування).

Слайд 19

Несприятливе ставлення

- Наведіть приклади несприятливого (відмінного) ставлення.

Слайд 20

Спільне для обидвох статей

- надання переваги представникам певної статі у працевлаштуванні («чоловічі» та «жіночі» професії, «посідачі символічного права»);
- швидше просування кар'єрними сходами через належність до певної статі;
- сексуальні домагання;
- відсутність адекватного правового регулювання та гарантій щодо праці осіб із сімейними обов'язками (гнучкий робочий день, часткова зайнятість, розподіл праці між кількома працівниками, можливість працювати вдома, гнучкі умови відпустки, пристосовані для потреб дітей).

Слайд 21

Найпоширеніші прояви дискримінаційного ставлення щодо жінок, які працюють

- психологічний тиск (15,1% опитаних жінок);
- складнощі у поєднанні професійної зайнятості з виконанням сімейних обов'язків (14,8%);
- відмова в працевлаштуванні (14,4%);
- упередженість з боку керівництва в дорученні певної роботи або її оцінюванні (11,2%);
- нижча порівняно з іншими працівниками заробітна плата за роботу однакової цінності (10,7% опитаних жінок);
- відмова у кар'єрному підвищенні (7,1%).

Слайд 22

Щодо чоловіків:

- робота у небезпечних та шкідливих умовах;
- законодавчі та соціальні перешкоди для виконання сімейних обов'язків.

Слайд 23

Зразок для порівняння

Аналогічні ситуації Відмінні ситуації

- Наведіть приклади
- *Burden v UK* (№13378/05) [GC]

Слайд 24

Множинна дискримінація

Наведіть приклади несприятливого ставлення до жінок/чоловіків за кількома ознаками.

Слайд 25

Щодо жінок:

- необґрунтована відмова в працевлаштуванні (бездітні жінки у перші роки шлюбу, одинокі матері чи розлучені жінки з дітьми, жінки старшого (передпенсійного) віку).
- Приклад: **ти жінка і тобі 50: як знайти роботу? (Маріам Агамян для УП-Життя)**
<https://life.pravda.com.ua/society/2016/02/17/208285/>

Слайд 26

Щодо чоловіків:

- Приклади

Слайд 27

Легітимна мета та пропорційність

«Для цілей статті 14 відмінність у поводженні становить дискримінацію, якщо вона «не має об'єктивного і достатнього виправдання», тобто якщо вона не має «легітимної мети» або якщо не забезпечено «належного пропорційного співвідношення між використаними засобами та поставленою метою».

(п. 72 Рішення у справі «Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства»)

Слайд 28

Індивідуальне завдання

- Заповніть таблицю за опрацьованими рішеннями ЄСПЛ, визначивши:
 - суть скарги (у чому полягала відмінність у поведженні і у зв'язку з реалізацією якого права, гарантованого Конвенцією);
 - зразок для порівняння;
 - чи була відмінність у поведженні об'єктивно і розумно виправдана;
 - зміст рішення ЄСПЛ.

Слайд 29

Чому це важливо для суддів?

- необхідність вирішувати спори (неупереджено, без дискримінації, із розумінням соціального контексту);
- міжнародні зобов'язання України щодо утвердження гендерної рівності (роль суду);
- розуміння стереотипів (роль суду);
- *«гендеровані індивіди в гендерованій судовій системі».*

Слайд 30

Водночас...

- лише 6% суддів та 9% адвокатів вважають дискримінацію серйозною проблемою;
- 43% адвокатів і 32% суддів вважають таке поведження не дискримінацією, а частиною культури;
- 24% суддів та 15% адвокатів заперечують наявність дискримінації;
- 37% суддів та 31% адвокатів вважають, що існують лише поодинокі випадки, які не свідчать про дискримінацію.

Слайд 31

**Результати дослідження
Центру Разумкова (2016 р.)**

- 41% висловили наміри звернутися до суду у випадку наявної дискримінації за ознакою статі;
- незгодженість ґендерних установок і «терпимість» до дискримінації вкорінена в глибинних ґендерних соціальних нормах;
- фоновий характер дискримінації.

Слайд 32

**Чи стикалися Ви особисто
з будь-якими проявами
дискримінації за ознакою
Вашої статі?**

- 12% особисто стикалися з проявами дискримінації за ознакою статі;
- 16% жінок і 6% чоловіків.

Індивідуальне завдання 1. Аналіз опрацьованих рішень ЄСПЛ

Рішення ЄСПЛ	Суть скарги (у чому полягала відмінність у поводженні і у зв'язку з реалізацією якого права, гарантованого Конвенцією?)	Захищена ознака	Зразок для порівняння	Чи була відмінність у поводженні об'єктивно і розумно виправдана?	Зміст рішення ЄСПЛ
S.A.S. проти Франції					
Pretty проти Сполученого Королівства					
Eweida та інші проти Сполученого Королівства					
Hämäläinen проти Фінляндії					

Практичне завдання 1 для роботи в малих групах. Обговорення справ, у яких позивачі оскаржували дискримінацію за ознакою статі

Ознайомтеся з фабулами справ – описовими частинами судових рішень, прийнятих за результатами розгляду скарг на дискримінацію за ознакою статі.

Обговоріть у малих групах:

1. норми права, які повинен застосувати національний суд, розглядаючи ці скарги;
2. чи можливо застосувати практику ЄСПЛ у кожній справі, якщо так, то які саме положення та яким чином;
3. визначіть елементи тесту на дискримінацію, зокрема:
 - у чому проявлялося відмінне (несприятливе) ставлення;
 - яка захищена ознака;
 - що є зразком для порівняння;
 - наявність/відсутність правомірної мети;
 - наявність/відсутність об'єктивного і розумного обґрунтування;
4. як би ви вирішили спір, чи задовольнили б позовні вимоги;
5. яким чином можна мотивувати рішення.

Справа 1. Лайка на зборах трудового колективу

Районний суд,

розглянувши у відкритому судовому засіданні цивільну справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, за участі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні позивачки, голова профспілкового комітету Державного підприємства ОСОБА_3, про захист честі, гідності, ділової репутації та відшкодування моральної шкоди, -

ВСТАНОВИВ:

Позивачка звернулася до суду із позовом про захист честі, гідності, ділової репутації та відшкодування моральної шкоди, посилаючись на те, що вона працює на Державному підприємстві з 2004 року. Наразі вона обіймає посаду головного геолога. На підприємствах нафтогазовидобувного комплексу вона працює з 1984 року. За цей час обіймала керівні посади провідного спеціаліста, головного геофізика, головного геолога. З 1996 року вона є експертом Державної комісії по запасах корисних копалин України, авторкою більше 50 підрахунків запасів нафтогазових родовищ України та 40 експертиз. Її поважають багато колег, підлеглі, співробітники. Була нагороджена численними грамотами та медаллю.

На цьому ж підприємстві на посаді заступника директора працює ОСОБА_2.

24 жовтня 2017 року для представлення нового директора Державного підприємства відбулися збори трудового колективу підприємства, де працівники колективу могли висловити свою думку з цього приводу. Проте під час виступу позивачки в присутності всіх членів колективу ОСОБА_2 почав її ображати, говорив, що вона нікчемний працівник, поганий спеціаліст і наостанок почав звертатися до неї з брудною нецензурною лайкою. Все це відбувалося у присутності всіх членів колективу, в тому числі і її підлеглих. Це стало відомо широкому загалу на сайті ІНФОРМАЦІЯ_1.

Вона неодноразово зверталася до керівника Державного підприємства із заявами щодо неналежної поведінки ОСОБА_2 та просила вплинути на нього, щоб він публічно попросив вибачення за негідну поведінку. 26 листопада 2017 року відбулися збори трудового колективу з цього приводу, на які був запрошений ОСОБА_2. Проте прийти на збори він категорично відмовився, як і просити вибачення.

Вважає, що неправомірними діями відповідача порушено її права, її дискриміновано як жінку і спеціаліста, поширено відомості стосовно неї, які не відповідають дійсності, а також її принижено нецензурною лайкою. Цим їй завдано моральну шкоду, яка виразилася в моральних стражданнях та переживаннях, порушенні душевної рівноваги, у зв'язку з тим, що вона була принижена в присутності співробітників, змушена була терпіти розмови та обговорення щодо сумнівів в її професіоналізмі, а також ненормативної лексики на її адресу не тільки на підприємстві, а й за його межами.

У судовому засіданні позивачка підтримала позов та прохала його задовольнити з підстав, зазначених у позові. Зазначила, що ганебну поведінку відповідача зафіксовано на відео. Прохала визнати, що поширена ОСОБА_2 інформація, що вона не є спеціалістом, не відповідає дійсності та принижує її ділову репутацію, а брудна нецензурна лайка на її адресу принижує її честь та гідність, і зобов'язати ОСОБА_2 припинити неправомірні дії щодо неї та публічно попросити вибачення перед нею у присутності всіх членів трудового колективу Державного підприємства. Також стягнути на її користь як відшкодування моральної шкоди 5000 грн. та судові витрати.

У судовому засіданні відповідач заперечив проти задоволення позову і зазначив, що він не ображав позивачку нецензурною лайкою, а лише коли сама позивачка почала казати, що він причетний до махінацій стосовно призначення нового директора, сказав їй: «Пішла ти!».

Третя особа ОСОБА_3 у судовому засіданні прохав задовольнити позов позивачки і зазначив, що був присутній під час цього конфлікту між позивачкою та відповідачем на зборах трудового колективу, коли представляли нового директора, та чув, як відповідач принижував позивачку, лаявся нецензурною лайкою, а саме сказав: «Пішла ти на...!». При цьому назвав у брутальній формі чоловічий орган з трьох букв.

Свідок ОСОБА_5 у судовому засіданні суду пояснила, що була присутня під час конфлікту між позивачкою та відповідачем на зборах трудового колективу, коли представляли нового директора, та чула, як відповідач лаявся з позивачкою. Уточнила, що конфлікт відбувся після зборів, коли члени президії і частина колективу вже пішли. Сам конфлікт виник тому, що не всі працівники погоджувалися із призначенням нового директора ОСОБА_6 замість ОСОБА_13.

Аналогічні показання дали свідки ОСОБА_7 та ОСОБА_4.

Допитаний за клопотанням відповідача свідок ОСОБА_8 у судовому засіданні суду пояснив, що був присутній під час конфлікту між позивачкою та відповідачем на зборах трудового колективу, коли

представляли нового директора, та не чув, щоб відповідач у брутальній формі щось казав позивачці, а навпаки, чув, як позивачка відповідачеві казала, що “він всім лизав”. Конфлікт відбувся після зборів, коли члени президії і частина колективу пішли. Конфлікт виник тому, що не всі працівники погоджувалися із призначенням нового директора ОСОБА_6 замість ОСОБА_13.

Свідок ОСОБА_9 у судовому засіданні суду пояснив, що був присутній під час конфлікту між позивачкою та відповідачем на зборах трудового колективу, коли представляли нового директора, та чув, як відповідач сказав позивачці: «Пішла ти!». На зборах багато хто говорив на високих тонах у зв'язку з тим, що не всі працівники погоджувалися із призначенням нового директора ОСОБА_6 замість ОСОБА_13, зокрема, позивачка вважала це незаконним.

Свідок ОСОБА_10 у судовому засіданні суду пояснив, що на зборах трудового колективу, коли представляли нового директора, не чув, щоб відповідач щось казав позивачці у брутальній формі, і так само не чув, щоб і позивачка ображала відповідача.

Свідок ОСОБА_11 у судовому засіданні суду дав пояснення, аналогічні поясненням ОСОБА_9. На зборах багато хто говорив на високих тонах, і жінки та деякі чоловіки почали кричати на відповідача, що він причетний до незаконного призначення нового директора.

Суд, вислухавши пояснення сторін, допитавши свідків, вивчивши письмові матеріали справи, вважає, що позовні вимоги

Справа 2. Направлення стоматолога у лікарську комісію військового комісаріату

Районний суд

за участі позивачки ОСОБА_1, її представників ОСОБА_2, ОСОБА_3, представників відповідача ОСОБА_4, ОСОБА_5, розглянувши цивільну справу за позовом ОСОБА_1 до комунального закладу “Міська стоматологічна поліклініка” про захист трудових прав,

ВСТАНОВИВ:

ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до комунального закладу «Міська стоматологічна поліклініка», просила визнати незаконним та скасувати наказ головного лікаря, відповідача, про направлення лікаря-стоматолога-терапевта лікувально-хірургічного відділення ОСОБА_1 на роботу у лікарську комісію районного військового комісаріату. В обґрунтування позову позивачка посилалася на обставини прямої незгоди зі своїм направленням на таку роботу та очевидну дискримінацію з боку керівництва, відповідача, стосовно неї, підставою чого є неприємні стосунки між нею (ОСОБА_1) та головним лікарем ОСОБА_6.

У судовому засіданні позивачка та її представники вимоги позову підтримали і підтвердили викладені в позовній заяві обставини.

Допитана як свідок позивачка ОСОБА_1 повідомила, що працює в міській стоматологічній поліклініці вже протягом тридцяти трьох років та впродовж усього періоду роботи до того, як головним лікарем став ОСОБА_6, вважалася гарним працівником. З 2013 року у результаті вкрай неприязних стосунків між нею, ОСОБА_1, та ОСОБА_6, які виникли ще до його призначення на посаду головного лікаря, він розпочав очевидний цілеспрямований тиск на неї, що проявлявся у погрозах вижити з установи, незаконно звільнити з роботи, що підтверджується судовим рішенням. Крім цього, вона вже виконувала у 2015 році свій державний обов’язок – працювала у лікарській комісії районного військового комісаріату. Оскільки, крім неї, у міській стоматологічній поліклініці на аналогічних посадах працюють ще 15 лікарів-стоматологів-терапевтів, то повторне направлення її, а не іншого лікаря установи на роботу до лікарської комісії військомату є очевидним порушенням принципу рівності всіх працівників установи щодо виконання ними державних обов’язків.

Представники відповідача проти позову заперечували з тих підстав, що виключно у компетенції головного лікаря комунального закладу “Міська стоматологічна поліклініка” є вирішення питання щодо направлення певного лікаря до лікарської комісії військового комісаріату. Крім цього, саме лікаря ОСОБА_1 Адміністрацією району було рекомендовано включити у склад лікарської комісії військового комісаріату. Відмова позивачки від роботи у лікарській комісії є її ухиленням від виконання державного обов’язку.

Вислухавши учасників процесу, свідка, дослідивши письмові докази, суд встановив такі факти та відповідні їм правовідносини.

ОСОБА_1 із 1 березня 2013 року працює на посаді лікаря-стоматолога-терапевта лікувально-хірургічного відділення КЗ «Міська стоматологічна поліклініка». Має 1 кваліфікаційну категорію.

ОСОБА_1 попередив головного лікаря поліклініки про її направлення на роботу у ВЛК РВК із зазначенням орієнтовного терміну роботи комісії до кінця року. Позивачці було роз’яснено її право на відмову від виконання цих обов’язків.

Повідомлення було зроблено головним лікарем на підставі розпорядження голови Адміністрації району щодо створення позаштатної постійно діючої військово-лікарської комісії району в період з 14 січня до 31 грудня 2015 року для організації медичного огляду військовослужбовців, які підлягають мобілізації або вступають на військову службу за контрактом.

За розпорядженням голови Адміністрації району про черговий призов громадян України на строкову військову службу та включення позивачки ОСОБА_1 до основного складу комісії, її додатково повідомило керівництво поліклініки про необхідність стати до роботи у ВЛК, та їй було роз’яснено, що у випадку незгоди вона зобов’язана заздалегідь повідомити комісію про відмову від роботи.

У зв’язку з відсутністю такої відмови ОСОБА_1 на підставі наказу головного лікаря КЗ «Міська стоматологічна поліклініка» направлена на роботу у лікарську комісію районного військового комісаріату.

Ознайомившись з виданими наказами, ОСОБА_1 розпочала роботу у ВЛК РВК.

Через кілька місяців військовим комісаром на ім’я головного лікаря поліклініки направлено лист про продовження роботи комісії та необхідності направлення лікаря-спеціаліста (стоматолога).

На підставі цього, головним лікарем видано наказ про направлення ОСОБА_1 на роботу до ВЛК на додатковий період.

Вважаючи такий наказ незаконним, ОСОБА_1 оскаржила його до суду, та рішенням районного суду в позові було відмовлено.

Залишаючи рішення суду першої інстанції без змін, апеляційний суд виходив, крім іншого, з того, що:

На час виконання державних обов'язків у робочий час, працівникам гарантується збереження місця роботи і середнього заробітку (частина 1 статі 119 КЗпП України).

Працівникам, які залучаються до виконання обов'язків, передбачених Законами України «Про військовий обов'язок і військову службу» і «Про альтернативну (невійськову) службу», надаються гарантії та пільги відповідно до цих законів (частина 2 статі 119 КЗпП України).

Виконання такого виду державних обов'язків, крім збереження робочого місця із заробітною платою, дає працівнику право на додаткові гарантії та пільги у відповідності до вищевказаних законів за рахунок коштів Міністерства оборони України.

Стосовно доводів про відсутність згоди позивачки ОСОБА_1 на виконання нею державних обов'язків на час роботи комісії, створеної у 2015 році, то вони суперечать дослідженням судом письмовим доказам та встановленим на їхній підставі обставинам справи, а саме: роз'яснення ОСОБА_1 права на відмову від виконання державних обов'язків під час повідомлення про направлення на роботу до комісії; відсутність такої відмови з її боку та фактичне виконання роботи у ВЛК РВК.

У лютому наступного року головним лікарем КЗ «Міська стоматологічна поліклініка» видано наказ, згідно з яким на виконання розпорядження Адміністрації району «Про створення позаштатної постійно діючої військово-лікарської комісії району» наказано направити лікаря-стоматолога-терапевта лікувально-хірургічного відділення ОСОБА_1 на роботу у лікарську комісію районного військового комісаріату з 15 лютого 2016 року.

Як свідчить рукописний запис на цьому наказі, ОСОБА_1 ознайомила з ним і зазначила, що своєї згоди на участь в роботі комісії не дає, оскільки вже брала раніше участь в її роботі протягом жовтня – грудня минулого року. Також ОСОБА_1 прохала призначити іншого лікаря для роботи в комісії.

В силу ст. 21 КЗпП України забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, ґендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, сімейних обов'язків, місця проживання, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, участі у страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їх прав, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання.

На підставі викладеного, суд ...

Справа 3. Робота сторожем

Районний суд,

розглянувши у відкритому судовому засіданні справу за позовом ОСОБА_1 до державного підприємства (ДП) про поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та відшкодування моральної шкоди, -

В С Т А Н О В И В:

ОСОБА_1 звернулася в суд з позовом до ДП про поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та відшкодування моральної шкоди. Свої вимоги обґрунтувала тим, що вона працювала на посаді диспетчера автомобільного транспорту автотранспортного цеху ДП.

Позивачка була звільнена з посади у зв'язку із скороченням чисельності і штату згідно з п. 1 ст. 40 КЗпП України. Своє звільнення ОСОБА_1 вважає незаконним і дискримінаційним, оскільки відповідно до ч. 3 ст. 49-2 КЗпП України їй не було запропоновано на підприємстві іншу роботу. Разом з тим, позивачці відомо, що на підприємстві були вакантні посади, які могли їй бути запропоновані, оскільки у період з моменту її повідомлення про майбутнє звільнення та до моменту звернення до суду на підприємстві приймали на роботу інших осіб. Незаконними діями відповідача ОСОБА_1 завдано моральної шкоди, яка полягала в переживаннях через її звільнення з підприємства, порушенні нормальних життєвих зв'язків, усталеного способу життя і побуту, погіршенні стану здоров'я, неможливості забезпечити належний рівень життя собі та батькові ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1, якому необхідний належний догляд та кошти на лікування. Завдану їй моральну шкоду позивач оцінює в сумі 10 000 гривень. Посилаючись на зазначені обставини, ОСОБА_1 просила поновити її на роботі на посаді диспетчера автомобільного транспорту автотранспортного цеху ДП, а також стягнути з відповідача на її користь моральну шкоду в сумі 10000 гривень та середній заробіток за час вимушеного прогулу.

У судовому засіданні позивачка ОСОБА_1 позовні вимоги підтримала у повному обсязі з підстав, викладених у поданій до суду заяві.

Представники відповідача в судовому засіданні позовні вимоги не визнали, вважають їх необґрунтованими, а тому проти задоволення позову заперечують. Підтвердили, що позивачку, яка працювала на посаді диспетчера автомобільного транспорту автотранспортного цеху ДП, наказом було звільнено з посади у зв'язку зі скороченням чисельності і штату згідно з п. 1 ст. 40 КЗпП України. Її було попереджено про звільнення з роботи у зв'язку зі скороченням чисельності і штату згідно з п. 1 ст. 40 КЗпП України. Іншу роботу на підприємстві не було запропоновано, оскільки були відсутні вакантні посади, на які позивачка могла б бути працевлаштована. Крім того, додали, що ДП провів із позивачкою повний розрахунок. Вважають, що звільнення позивачки здійснено відповідно до вимог чинного законодавства, а тому просили в задоволенні її позовних вимог відмовити. Не заперечують, що у період з моменту повідомлення позивачки про майбутнє звільнення та до її фактичного звільнення на підприємстві приймали на роботу інших працівників – трактористів сировинної бази, сторожів сировинної бази, а потім – інженера-механіка, трактористів сировинної бази, помічника машиніста екскаватора. Також у цей період на підприємстві були вакантні посади юрисконсульта II категорії, інженера-механіка, інженера з цивільної оборони, майстра по видобутку торфу, ст. майстра будівельних та монтажних робіт, майстра будівельних та монтажних робіт. На вищезазначені посади позивачку, в тому числі за її згодою, перевести не було можливості, оскільки вона не відповідала вимогам до цих посад та робітничих професій, зокрема, щодо освіти, стану здоров'я.

У судовому засіданні встановлено, що ОСОБА_1 постійно працювала на ДП з 1991 року, зокрема, на посаді диспетчера автотранспортного цеху з 1992 року.

Наказом позивачка була звільнена з посади у зв'язку зі скороченням чисельності і штату згідно з п. 1 ст. 40 КЗпП України.

ОСОБА_1 під розпис було ознайомлено з наказом „Про внесення змін до штатного розпису” та попереджено про звільнення з роботи через два місяці в зв'язку із скороченням чисельності і штату згідно з п. 1 ст. 40 КЗпП України. Інша робота на підприємстві їй запропонована не була. З позивачем було ДП проведено повний розрахунок. ОСОБА_1 проживає в АДРЕСА_1 одна, її батько ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1, проживає в АДРЕСА_2. Зазначені обставини не оспорується сторонами, а також підтверджуються дослідженими судом письмовими доказами.

У судовому засіданні встановлено, що у період з моменту повідомлення позивачки ОСОБА_1 про звільнення та до її фактичного звільнення на підприємстві приймали на роботу інших працівників, а саме: трактористів сировинної бази, сторожів сировинної бази, а потім – інженера-механіка, трактористів сировинної бази, помічника машиніста екскаватора. Крім того, у вищезазначений період на під-

приємстві були вакантні посади юрисконсульта II категорії, інженера-механіка, інженера з цивільної оборони, майстра по видобутку торфу, ст. майстра будівельних та монтажних робіт, майстра будівельних та монтажних робіт. Зазначені обставини не оспорується сторонами, а також підтверджуються дослідженими судом письмовими доказами, зокрема, штатними розписами апарату управління ДП (а.с. 15-17, 19-30), списком прийнятих на роботу нових працівників по ДП (а.с. 18).

Судом встановлено, що на вищезазначені посади позивачку, в тому числі за її згодою, не було переведено, оскільки вона не відповідає вимогам до цих посад та робітничих професій, зокрема, щодо освіти, стану здоров'я. Інші вакантні посади, на які могла б бути працевлаштована ОСОБА_1, на підприємстві були відсутні. Так, з досліджених в судовому засіданні посадових інструкцій майстра по видобутку торфу, юрисконсульта II категорії, інженера-механіка, інженера з цивільної оборони (а.с. 66-74, 80-81) для прийняття на роботу на вказані посади серед інших вимог є наявність відповідної освіти (вищої або базової вищої в залежності від посади). Відповідної освіти для призначення на вказані посади позивачка не має, що не заперечувала ОСОБА_1 у судовому засіданні, а тому зазначені посади їй не було запропоновано. Також ОСОБА_1 не було запропоновано роботу тракториста сировинної бази чи помічника машиніста екскаватора, оскільки позивачка не відповідає вимогам до вказаних робітничих професій, в тому числі, не має посвідчення водія на право керування транспортними засобами відповідної категорії.

Відповідно до пояснень позивачки, їй не було запропоновано та не було переведено за її згодою на вакантні на підприємстві посади комірника ЦРМ та сторожа сировинної бази.

Відповідно до пояснень представника відповідача, позивачка не відповідає вимогам для прийняття на роботу на зазначені посади, оскільки умови чинного колективного договору ДП (а.с. 94-97), які забороняють залучати жінок до робіт в нічний час, є такими, що відповідають діючому законодавству, оскільки згідно з ч. 1 ст. 175 КЗпП України залучення жінок до робіт у нічний час не допускається, за винятком тих галузей народного господарства, де це викликається особливою необхідністю і дозволяється як тимчасовий захід. На роботу сторожа сировинної бази на ДП приймалися лише чоловіки. Залучати до цієї роботи жінок на підприємстві немає необхідності. Зазначена робота полягає в охороні території сировинної бази, яка знаходиться на значній відстані від місця знаходження підприємства та місця проживання позивачки і займає велику територію. У зв'язку з цим, серед вимог інструкції з охорони праці для сторожа сировинної бази (а.с. 98-99) обов'язковим є проходження медогляду, наявність посвідчення тракториста для виконання об'їзду території сировинної бази. У разі виявлення пожежі на полях добування торфу сторож сировинної бази повинен повідомити начальника дільниці та розпочати її ліквідацію. Разом з тим, згідно з п. 33 наказу МОЗ України № 256 від 29.12.1993 року „Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок” застосування праці жінок заборонено на роботах, що пов'язані з безпосереднім гасінням пожеж. Тобто, в даному випадку умови колективного договору ДП, які забороняють залучати жінок до робіт в нічний час, зокрема, на роботу сторожа сировинної бази, не погіршують, а, навпаки, покращують становище працівників жінок.

Проаналізувавши пояснення сторін та оцінивши зібрані і досліджені в судовому засіданні докази в їхній сукупності, суд вважає, що...

Справа 4. Сексуальні домагання

Районний суд,

розглянувши у відкритому судовому засіданні в залі суду цивільну справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_3 про спростування недостовірної інформації, відшкодування моральної шкоди, -

В С Т А Н О В И В :

Позивач в обґрунтування позову посилався на те, що відповідачка працювала під його керівництвом. Серед співробітників і колег вона поширила інформацію про нібито сексуальні домагання до неї з його боку. Вважав дану інформацію недостовірною, такою, що порочить його честь та гідність в очах підлеглих, колег та керівництва компанії. З цих причин він не може претендувати на кар'єрне зростання в компанії, яка піклується про свій моральний імідж та імідж співробітників. Співробітники і колеги з цього приводу почали з нього глузувати, змінилося ставлення до нього як до керівника з боку підлеглих. До того ж він є одруженим. Зазначає про бездоказовість поширеної відповідачкою інформації. Окрім того, відповідачка при зверненні до суду про поновлення на роботі в позовній заяві також зазначила про таке сексуальне домагання. Вказував, що поширена відповідачкою інформація стала відома його дружині, що спричинило розлад у сімейних стосунках, і дружина потрапила на лікування. Уточнивши спосіб спростування, просив зобов'язати відповідачку спростувати перед колективом компанії поширену нею інформацію про примус до вступу у статеві зносини, а також стягнути 10 000 грн. як компенсацію за завдану моральну шкоду.

Відповідачка позов не визнала, вважаючи вимоги позивача необґрунтованими. Вказувала, що під керівництвом позивача працювала з кінця 2008 року. За відсутності колег ОСОБА_1 підходив до неї і обнімав ззаду, пропонував вступити з ним у сексуальні зносини, однак вона не погоджувалася. Вважає, що позивач занижував їй зарплатню з підстав її відмови від вступу з ним у сексуальні зносини, з цих причин вона була і звільнена. З приводу домагань керівництву компанії або правоохоронних органів не скаржилася. Після подання позову про поновлення на роботі розповідала колишній колезі ОСОБА_4, що дійсною причиною звільнення стала відмова позивачеві у сексуальних зносинах. Повідомлення цієї інформації колишньому колезі ОСОБА_5 не визнавала. Після звільнення до подання позову скаргою повідомила керівництву компанії про сексуальні домагання з боку позивача. Раніше про ці обставини не повідомляла з тих причин, що боялася втратити роботу після скарг на керівника. Звертаючись саме до керівництва компанії, керувалася Кодексом ділової поведінки компанії. До правоохоронних органів не зверталася, вважаючи, що не зможе довести викладені обставини.

Судом встановлені обставини і визначені відповідні до них правовідносини.

Відповідачка ОСОБА_3 працювала на посаді менеджера компанії, позивач ОСОБА_1 працює старшим менеджером з дистрибуції, і відповідачка перебувала у нього в підпорядкуванні (а.с. 6).

ОСОБА_3 під час роботи в компанії до правоохоронних органів, керівництва компанії із заявами про домагання з боку ОСОБА_1 до неї щодо вступу у сексуальні зносини не зверталася (а.с. 7-13). Ці обставини сторонами не заперечуються.

Після звільнення ОСОБА_3 на ім'я національного менеджера компанії заявила про сексуальні домагання до неї з боку ОСОБА_1 під час роботи і шантажування звільненням у разі відмови. Зазначала, що в результаті відмов ОСОБА_1 демонстрував дискримінаційне ставлення до неї, що завершилося звільненням (а.с. 49-50).

ОСОБА_3 на ім'я директора відділення компанії ОСОБА_6 письмово заявила про те, що ОСОБА_1 протягом останніх чотирьох місяців сексуально домагався її, шантажуючи звільненням, однак отримував відмови. На цій підставі у ОСОБА_1 виникла до неї особиста неприязнь, що негативно відобразилося на оцінюванні результатів її роботи, дискримінації. Просила провести перевірку викладених обставин. Компанія самостійно провела перевірку, надала відповідь про непідтвердження викладеної інформації (а.с. 80-81).

Відповідно до Кодексу ділової поведінки компанії усі працівники компанії заохочуються доповідати про будь-яку діяльність, яку вони вважають такою, що порушує або може порушити закони. Такі скарги можливо направляти через мережу Інтернет на визначений веб-сайт (а.с. 58-60).

ОСОБА_3, скориставшись вищевикладеним способом, на адресу головного офісу компанії написала про сексуальні домагання з боку ОСОБА_1, на які вона відповідала відмовою, а той погрожував звільненням у разі відмови, здійснював дискримінацію на роботі (а.с. 78-79).

Факти подання відповідних заяв позивачу відомі, і в суді ним не заперечувалися.

ОСОБА_3 подала до районного суду позовну заяву про поновлення на попередній роботі. В ній

також вказала, що під час роботи ОСОБА_1 неодноразово її сексуально домагався. З рішення районного суду, що не набрало законної сили, вбачається, що допитані в суді свідки пояснили, що ОСОБА_1 проявляв інтерес до ОСОБА_3, на вечірках постійно з нею танцював, носив на руках (а.с. 10-13, 82-83).

Свідок ОСОБА_7, менеджер відділення компанії, в суді пояснив, що ОСОБА_3 розповідала, що вона не погоджується із звільненням і буде оскаржувати його в суді. Від колег стало відомо, що відповідачка подала до суду позов про поновлення на роботі, в якому зазначила про сексуальні домагання до неї з боку ОСОБА_1. Особисто йому ОСОБА_3 про такі сексуальні домагання не розповідала. Після розголосу про сексуальні домагання до ОСОБА_3 з боку керівника ставлення підлеглих до нього змінилося, з нього кепкують. Про подібні домагання йому нічого не відомо, відносини ОСОБА_1 з підлеглими жінками, в т. ч. ОСОБА_3, мали винятково діловий характер.

Свідок ОСОБА_5, діловий партнер, у суді пояснив, що зі сторонами мав робочі стосунки, працювали в одному офісному приміщенні. Не був очевидцем сексуальних домагань ОСОБА_1 до ОСОБА_3. ОСОБА_3 розповідала йому, що ОСОБА_1 її домагається, як саме не уточнювала, конкретних обставин не наводила. Він зрозумів, що домагання мають сексуальний характер. Після звільнення ОСОБА_3 розповідала, що звільнили її з роботи після відмови ОСОБА_1.

Свідок ОСОБА_4, менеджер відділення компанії, в суді пояснила, що ОСОБА_1 є її безпосереднім керівником. З ОСОБА_3 мали спільне робоче місце. Не була очевидцем сексуальних домагань ОСОБА_1 до ОСОБА_3. Коли відбувалася процедура звільнення, ОСОБА_3 розповідала їй, що звільнення з роботи відбувається в результаті відмови ОСОБА_1 від вступу у сексуальні зносини, конкретних обставин не наводила. Інформація про нібито сексуальні домагання до ОСОБА_3 з боку ОСОБА_1 набули розголосу в колективі, і з нього з цієї причини глузують, проявляють сарказм. В колективі ОСОБА_1 ставиться до дівчат тактовно.

Свідок ОСОБА_9, регіональний менеджер компанії, в суді пояснив, що не був очевидцем сексуальних домагань ОСОБА_1 до ОСОБА_3 і від співробітників про це не чув. Під час роботи ОСОБА_3 на дії ОСОБА_1 не скаржилася, а зробила це у телефонній розмові приблизно через тиждень після звільнення. При зустрічі ОСОБА_3 підтвердила, що ОСОБА_1 домагався від неї вступу у сексуальні зносини, конкретних обставин не наводила. У результаті повідомлення ОСОБА_3 інформації про сексуальні домагання позивач не зміг претендувати на вищу посаду в компанії.

За таких обставин суд...

Гендерні стереотипи

Слайд 1

Гендерні стереотипи

Слайд 2

Кілька прикладів

- спілкування з немовлям;
- прослуховування музикантів.

Слайд 3

Стереотип

- пластина з точним відтворенням друкарського набору (найчастіше – з металу);
- синтезуюча діяльність головного мозку людини, яка полягає в об'єднанні в єдину складну динамічну систему умовних рефлексів, що виробляються в результаті неодноразового повторення певних подразників;
- те, що часто повторюється і стало звичайним, загальноприйнятим і чого дотримуються та що наслідують у своїй діяльності.

Слайд 4

Стереотип (2)

- це впорядковані, схематичні, детерміновані культурою «картинки» світу «в голові» людини, які економлять її зусилля при сприйнятті складних соціальних об'єктів і захищають її цінності, позиції і права.

Слайд 5

Властивості стереотипів

- спрощують реальність;
- хибні;
- засвоюються ззовні, а не виробляються самою людиною;
- дуже стійкі (функція захисту соціальних цінностей відповідної групи).

Слайд 6

Стереотип (3)

- сукупність спрощених узагальнень про **групу** індивідуумів, яка дає можливість розподілити **членів групи** за категоріями і сприймати їх шаблонно, згідно з цими очікуваннями;
- узагальнення, при якому риси і характеристики, притаманні частині групи (необов'язково більшій частині), поширюються на всю групу в цілому.

Слайд 7

Небезпека однобокого підходу

Фрагмент відео від Chimamanda Ngozi Adichie

Слайд 8

Механізм дії стереотипів

- працюють як схеми обробки інформації;
- впливають не тільки на тих, хто їх дотримується, але й на тих, на кого націлені;
- є латентною формою соціальної детермінації.

Слайд 9

Гендерні стереотипи

- схематизовані, нормативні, узагальнені уявлення про чоловічі і жіночі ролі, образи чоловічості і жіночості відповідно до суспільних очікувань;
- це форми поведінки, які суспільство очікує від людей залежно від їхньої статі, встановлюючи при цьому жорсткі стандарти.

Слайд 10

Ґендерні стереотипи

- Це упереджені соціальні та культурні шаблони чи ідеї, згідно з якими чоловіків та жінок наділяють такими характеристиками й функціями, які визначені й обмежені їхньою статтю.

Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки, п. 38

Слайд 11

Ґендерні стереотипи

- призводять до дискримінації за ознакою статі;
- обмежують розвиток природних талантів і здібностей, наукові та професійні вподобання і досвід, можливості в житті загалом;
- є результатом глибоко вкорінених ставлень, цінностей, норм і упереджень;
- використовуються для виправдання й збереження історично встановленої влади.

Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки, пп. 38-39

Слайд 12

Основні групи ґендерних стереотипів

- стереотипи **маскулінності-фемінності**;
- стереотипи **професійної діяльності** чоловіків і жінок;
- стереотипи **поєднання сімейних і професійних ролей** відповідно до статі;
- стереотипи **зовнішності** чоловіків і жінок.

Слайд 13

Сфери поширення гендерних стереотипів

- особистісні якості (характерні риси);
- рольова поведінка (соціальні ролі);
- фізичні характеристики;
- діяльність (рід заняття).

Слайд 14

Сфера професійної діяльності

- жінки сприймаються передусім як дружини і матері, а вже потім як працівниці;
- підвищений соціальний захист на практиці зменшує конкурентну спроможність жінок (небажані працівники);
- “не жіноча справа робити реформи”;
- “окраса нашого колективу”.

Слайд 15

Перше враження від офісу: Завдання для груп

- Під час обговорення кожна група повинна обрати 1-2 ситуації, що найчастіше, на думку групи, трапляються на робочому місці.
- Час на обговорення – 15 хв.
- Час для презентації – 5 хв. для кожної групи.

Слайд 16

Негативні наслідки та важливість подолання

- Негативні наслідки та важливість подолання: «допоки зберігаються ґендерні стереотипи, буде зберігатися і дискримінація, оскільки саме вони, а не закони і норми є ключовою перешкодою для просування жінок».

Практичне завдання 2 для роботи в малих групах. «Небезпека єдиної точки зору»

Перегляньте відео (за потреби використовуйте транскрипт). Наведіть приклади стереотипів, які є у виступі.

Джерело:	https://www.youtube.com/watch?v=D9lhs241zeg https://www.ted.com/talks/chimamanda_adichie_the_danger_of_a_single_story/transcript?language=en 15,451,671 перегляд станом на 20 липня 2018 року
Виступ на конференції:	TEDGlobal 2009 TED Ideas worth spreading (ТЕД «Ідеї, варті поширення»)
Speaker:	Chimamanda Ngozi Adichie
Тема виступу:	The danger of a single story/«Небезпека єдиної/однієї історії» - «Небезпека єдиної точки зору»

00:12. Я – оповідниця. І сьогодні ви зможете почути кілька моїх власних історій про те, що я називаю “небезпекою єдиної точки зору”. Я виросла в університетському містечку в східній Нігерії. Моя мама каже, що я навчилася читати у два роки, хоча я думаю, що все-таки тоді мені було чотири. Я рано навчилася читати, і те, що я читала були англійські та американські дитячі книжки.

00:39. Я також рано навчилася писати, і коли у сім років я почала писати оповідання, розмальовуючи їх кольоровими олівцями, які моя бідолашна мама повинна була читати, я писала точно такі ж історії, які читала. Усі мої герої були білошкірі з блакитними очима, вони бавились у снігу, вони їли яблука, і вони багато розмовляли про погоду, як же це прекрасно, що сонце вийшло з-за хмар. (Сміх) І все це не вважаючи на те, що жила я в Нігерії. Я ніде не бувала окрім Нігерії. У нас не було снігу, ми їли манго, і ніколи не говорили про погоду, тому що в цьому не було потреби.

01:26. Мої герої також пили багато імбирного пива, тому що герої тих англійських книжок, які я читала зазвичай пили імбирне пиво. Це нічого, що я і гадки не мала, що таке імбирне пиво. (Сміх) Багато років потому в мене з'явилося величезне бажання скуштувати імбирного пива. Та це вже інша історія.

01:44. Я думаю, це є яскравим прикладом того, наскільки сприйнятливі та вразливі ми є перед лицем історій, особливо будучи дітьми. Оскільки усе, що я читала, - це книги, в яких героями були іноземці. Я була переконана, що книгам властиві герої-іноземці, і вони повинні розповідати про те, з чим я не могла себе особисто ототожнювати. Все змінилося, коли я відкрила для себе африканські книжки. Їх було не так вже й багато, і знайти їх було не так просто як закордонні книги.

02:15. Але завдяки таким письменникам, як Чінуа Ачебе і Камара Лае відбувся психологічний перелом у моєму сприйнятті літератури. Я усвідомила, що такі люди, як я, дівчата з шоколадним кольором шкіри, чиє кучеряве волосся просто неможливо зав'язати у хвостик, можуть існувати в літературі. Я почала писати про те, що знала.

02:36. Я любила ті американські і англійські книги, які я читала. Вони пробуджували мою уяву. Вони відкривали переді мною новий світ. Та їхнім неумисним впливом було те, що я не знала, що такі як я можуть існувати в літературі. Тому відкриття африканських письменників було для мене тим, що врятувало мене від одностороннього погляду на те, що таке книги.

02:59. Я виросла у звичайній нігерійській сім'ї з середнім достатком. Мій батько був викладачем. Моя мама - адміністратором. І в нас, як це було тоді прийнято, постійно жила прислуга з сусідніх селищ. Коли мені виповнилось 8, до нас прийшов новий хлопчик-слуга. Його звали Фіде. Все, що мама розповідала нам про нього, це те, що його сім'я - дуже бідна. Моя мама відправляла його сім'ї солодку картоплю і рис, а також наш старий одяг. Коли я не доїдала свою вечерю, мама завжди казала: “Доїдай. Хіба ти не знаєш? Такі люди, як сім'я Фіде взагалі нічого не мають”. Я завжди співчувала сім'ї Фіде.

03:43. Однієї суботи ми поїхали до нього в село, його мама показала нам красивий візерунчастий кошик, який сплів брат Фіде з пофарбованої пальми. Я була вражена. Мені й на думку не спадало, що хтось у його сім'ї може створити щось подібне. Все, що я про них чула, - це те наскільки бідні вони були, і для мене стало неможливим бачити їх чимось більшим ніж бідняками. Їхня бідність - єдине, що я знала про них.

04:13. Я згадала про це через кілька років, коли їхала з Нігерії в США на навчання. Мені було 19. Моя сусідка по кімнаті, американка, була шокована. Вона запитала мене, де я навчилася настільки досконало говорити англійською, і була здивована, коли почула, що в Нігерії англійська - державна мова. Вона хотіла послухати мою “племінну музику” (як вона це називала) і в результаті розчарувалася, коли я дістала касету Мері Кері. (Сміх) Вона припускала, що я не знаю, як користуватися плитою.

04:50. Що мене вразило - це те, що жаліти мене вона почала ще до зустрічі зі мною. Її ставлення до мене як до африканки було, свого роду, опікунською добронаміреною жалістю. Те єдине, що моя сусідка знала про Африку, було завжди чимось негативним. Ця єдина історія не допускала того, що африканці можуть хоч якось бути схожі на неї, не було в ній місця нічому іншому, окрім співчуття, жодної можливості для взаємодії як рівні людські істоти.

05:21. Я повинна сказати, що до мого від'їзду до Америки я не була свідома того, що я - африканка. Але коли я була в Америці, щойно починалася розмова про Африку, люди завжди запитували мою думку. Це нічого, що я зовсім не знала таких місць, як Намібія. Та все ж я прийняла цю нову ідентичність, і тепер у багатьох випадках я бачу себе як африканку. Хоча й досі мене часто дратує, коли Африку розглядають як країну. Останній найяскравіший приклад цього - це політ із Лагоса 2 дні тому, під час якого оголосили про проведення благодійних акцій в “Індії, Африці та інших країнах”. (Сміх)

05:56. Таким чином, після кількох років перебування в США як африканки я почала розуміти ставлення моєї сусідки до мене. Якби я не виросла в Нігерії, якби все, що я знала про Африку, було з популярних джерел інформації, я б теж думала, що Африка - місце красивих пейзажів, незвичайних тварин і дивних людей, які ведуть безглузді війни, помирають від бідності та СНІДу, які не можуть говорити за себе і очікують на допомогу добрих білошкірих іноземців. Я б уявляла африканців такими ж, якою я бачила в дитинстві сім'ю Фіде.

06:35. Я думаю, що така єдина точка зору на Африку походить із західною літератури. Ось цитата із записів лондонського торговця Джона Локка, який у 1561 році здійснив плавання до західної Африки і вів вражаючі записи у щоденнику своєї подорожі. Зображаючи чорних африканців як безпритульних тварин, він пише, що «вони також люди без голів, у яких рот і очі – у грудях”.

07:05. Я сміюся кожного разу, коли це читаю. І ми повинні захоплюватися уявою Джона Локка. Але головне в його записах те, що вони являють собою зародження традиційної західної точки зору про Африку. Африка - місце всього негативного, інакшості, неуцтва, людей, які, за словами чудового поета Редьярда Кіплінга, “напівдияволи, напівдіти”.

07:32. Я почала усвідомлювати, що моя сусідка-американка впродовж всього свого життя скоріш за все бачила і чула різні версії цієї єдиної історії, так само як і один викладач якось підмітив, що мій роман зовсім не африканський. Я вже була готова визнати, що щось не так з моїм романом, що деякі його частини невдалі, але я навіть не могла уявити, що моєму роману бракувало африканської автентичності. Насправді я не знала, що таке африканська автентичність. Викладач сказав мені, що мої персонажі були занадто схожі на нього, освіченого чоловіка середнього достатку. Персонажі моїх книг водили машини. Вони не помирилися з голоду. Через це вони не були “справжніми” африканцями.

08:21. Але я повинна додати, що я теж винна в сенсі єдиної точки зору. Кілька років тому я відвідала Мексику. Політична ситуація в США була тоді напруженою, і відбувалося багато суперечок щодо питання імміграції. І як це часто буває в Америці, імміграція почала асоціюватися з вихідцями з Мексики. Були численні історії про мексиканців як людей, що грабували систему охорони здоров'я, таємно перетинали кордон та яких заарештовували на кордоні і тому подібне.

08:54. Я пам'ятаю, як першого дня я гуляла в Гвадалахарі і спостерігала за людьми, які йшли працювати, які загортали тортильї на базарах, курили, сміялися. Я пам'ятаю, що спочатку я була трохи здивована. Та раптом мені стало соромно. Я зрозуміла, що я настільки увібрала в себе ті описи мексиканців, що їх подавала преса, що для мене вони перетворилися лише на жалюгідних іммігрантів. Я піддалася цим єдиними розповідям про мексиканців, і мені ще ніколи не було так соромно. Ось так і можна створювати єдину точку зору, показувати народ з цієї єдиної сторони як щось одне, знову і знову, і вони постають саме такими.

09:38. Неможливо розповідати про єдину точку зору, не зазначивши про владу. В мові іґбо є слово, яке я згадую щораз, думаючи про світові структури влади, це слово - “nkalı”. Це іменник, що приблизно перекладається, як бути кращим ніж інші. Як і у сфері економіки та освіти, історії також визначаються за принципом nkalı. Як і хто їх розповідає, коли і скільки цих історій розповідають – все це справді залежить від влади.

10:12. Влада – це здатність не лише розповісти про інших людей, але й зробити цю розповідь найбільш поширеною. Палестинський поет Муудрід Баргхоуті пише, що якщо ви хочете позбавити людину особистості, найпростіше зробити це, розповівши історію про неї, почавши з “по-друге”. Розпочніть історію зі стріл індіанців, а не з колонізації британців – і це буде зовсім інша історія. Почніть історію з краху африканських держав, а не зі створення африканських колоній – і у вас буде зовсім інша точка зору.

10:52. Недавно я виступала в університеті, де один студент сказав мені, що йому так шкода, що нігерійські чоловіки б'ють свої сім'ї, як це робить батько в моєму романі. На що я йому відповіла, що зовсім нещодавно прочитала книгу “Американський психопат”. (Сміх) І мені дуже шкода, що молоді американці виявилися серійними вбивцями. (Сміх) (Аплодисменти) Звичайно, я це сказала в момент певного роздратування. (Сміх)

11:30. Але я б ніколи про це не подумала лише через те, що прочитала книгу, персонаж якої серійний вбивця, і що він міг бути образом усіх американців. Це не тому, що я чимось краща ніж цей студент, але через культурну та економічну могутність Америки я багато знаю про цю країну. Я читала Тайлера і Апдайка, Стейнбека і Гейтскіла. У мене не було єдиного погляду на Америку.

11:55. Кілька років тому, коли я дізналася, що письменник повинен мати нещасливе дитинство, щоб бути успішним, я почала розмірковувати, які б це придумати собі знущання наді мною моїх батьків. (Сміх) Та правда в тому, що в мене було дуже щасливе дитинство, сповнене сміху та любові, у дружній сім'ї.

12:17. Були в мене також дідусі, які померли в таборах для біженців. Мій двоюрідний брат Полле помер через брак відповідної медичної допомоги. Один із моїх близьких друзів, Околома, загинув в авіакатастрофі, тому що в нас не вистачало води для пожежних машин. Я виросла в умовах репресивного військового управління, яке знецінило освіту, через що мої батьки не завжди отримували зарплатню. Ще будучи дитиною, я пам'ятаю, як не стало джему на столі, тоді зник маргарин, згодом хліб став занадто дорогий, ще пізніше зменшилася кількість молока. Та більше всього, якийсь політичний страх, що вже на той час став нормою, проникнув в життя кожного з нас.

12:58. Всі ці історії зробили мене такою, якою я є зараз. Але вдаватися лише до цих негативних моментів означає применшити мій життєвий досвід і забути всі ті інші історії, які сформували мене. Єдина точка зору створює стереотипи, і їхня проблема полягає не в тому, що вони помилкові, а в тому, що вони неповні. Вони перетворюють одну історію в єдину.

13:25. Звичайно, Африка - континент нещастя та лиха. Є безмірні нещастя, такі як жорстокі зґвалтування в Конго, і є гнітючі - наприклад те, що на одне робоче місце в Нігерії претендують 5 000 людей. Але є й інші історії, зовсім непов'язані з нещастям, які потрібно розповідати.

13:45. Я завжди відчувала, що неможливо знайти щось спільне з місцем чи людиною, не пов'язуючи себе з усіма історіями про те ж місце чи ту ж людину. Наслідком єдиної точки зору є те, що вона позбавляє людей гідності. Через неї нам важче визнати рівність людей. Вона підкреслює наскільки ми різні, а не те, наскільки ми схожі.

14:09. А що, якби до моєї поїздки в Мексику я б спостерігала за суперечками, що точились навколо питання імміграції, з обох сторін як зі сторони США, так і зі сторони Мексики? А що, якби моя мама пояснила мені, що сім'я Фіде була бідна, але працююча? Що, якби у нас була африканська телемережа, яка б повідомляла увесь світ про все, що відбувається в Африці? Це те, що нігерійський письменник Чінуа Ачебе називає “рівновагою усіх точок зору”.

14:34. Що, якби моя сусідка знала про мого нігерійського видавця, ім'я якого Мукта Бакарай, чудового чоловіка, який залишив роботу в банку, щоб здійснити свою мрію - створити видавництво? Існувала загальноприйнята думка, що нігерійці не читають літературу. Він з цим не погоджувався. Він вважав, що ті люди, які вміють читати, читали б, якби книги стали загальнодоступними, а їх ціна була прийнятною.

14:56. Невдовзі після того, як він опублікував мій перший роман, телеканал в Лагосі запросив мене на інтерв'ю. Одна жінка, яка працювала там кур'єром, підійшла до мене і сказала: “Я просто в захваті від вашого роману. Але кінцівка мені не сподобалась. Ви повинні написати продовження, і ось що має статись...” (Сміх) І вона, не зупиняючись, розповідала мені, яким має бути продовження. Я була не лише зачарована, але й зворушена. Вона була пересічною нігерійкою, з числа простих людей, яка не мала б вміти читати. Та вона не лише прочитала книгу, але й зробила її своєю і вважала, що має повне право сказати мені, що слід написати у продовженні.

15:33. А що, якби моя сусідка знала про мою подругу Фумі Ондю, безстрашну жінку, ведучу телешоу в Лагосі, яка повна рішучості говорити про те, що ми хотіли б забути? Що, якби моя сусідка знала про

операцію на серце, яку провели в лікарні Лагосу минулого тижня? Що, якби моя сусідка знала про сучасну нігерійську музику, талановитих людей, які виконують пісні англійською і піджин, мовою іґбо, йоруба чи іджо, які змішують музику від Джей-Зі і Фелі до Боба Марлі і своїх дідусів? Що, якби моя сусідка знала про адвоката, яка нещодавно судилася в Нігерії, щоб відмінити безглуздий закон, за яким жінка мала отримати дозвіл від свого чоловіка, перед поновленням свого паспорту? Що, якби моя сусідка знала про Голівуд, де люди попри значні технічні труднощі знімають фільми, використовуючи інноваційні технології? Ці фільми настільки популярні, що їх можна розглядати як найкращий зразок того, як нігерійці поглинають все створене ними? Що, якби моя сусідка знала про мого надзвичайно амбіційного перукаря, жінку, яка розпочала свій власний бізнес, пов'язаний з нарощуванням волосся? Або про мільйони інших нігерійців, які відкривають свої компанії й інколи зазнають невдачі, та все ж не зупиняються на шляху до здійснення своїх мрій?

16:47. Кожного разу, коли я вдома, я натрапляю на звичайні джерела роздратування для більшості нігерійців: наша невдала інфраструктура, наш невдалий уряд, та я також зустрічаю надзвичайно стійких людей, які мають успіх, незважаючи на уряд, а не завдяки йому. Кожного літа я веду в Лагосі семінари для письменників. Мене завжди вражає, скільки людей реєструються для участі в семінарах, скільки людей виявляють бажання писати, розповідати історії.

17:14. Разом з моїм нігерійським видавцем ми нещодавно створили некомерційну організацію «Фарафіна Трест». У нас великі мрії: побудувати нові бібліотеки, модернізувати вже існуючі, забезпечити книгами державні школи, які не мають книг у своїх бібліотеках, а також організувати багато семінарів, присвячених читанню і письму, для усіх, хто бажає поділитись нашими історіями. Історії важливі. Всі історії важливі. Історіями можна обмовити когось чи позбавити достоїнства. Але історією можна й розширити чиюсь можливість і гуманізувати. Історії можуть зламати людську гідність, але разом з тим вони можуть її відновити.

17:56. Американська письменниця Еліс Уокер писала це про своїх родичів з Півдня, які переїхали на Північ. Вона показала їм книгу про життя на Півдні, яке вони залишили позаду: “Вони сідали, самі читали книжку чи слухали, як я читаю, і відчували себе щасливими”. Я б хотіла завершити такою думкою: коли ми відмовляємося від єдиної точки зору, коли ми розуміємо, що немає єдиної історії про будь-яке місце, ми віднаходимо своєрідний рай. Дякую вам за увагу. (Аплодисменти)

Практичне завдання 3 для роботи в малих групах. «Перше враження від офісу»

Обговоріть в малих групах «Перше враження від офісу» та оберіть з переліку 2 ситуації (найбільш характерні чи найбільш поширені, на думку групи) і випишіть їх на фліпчарті.

Перше враження від офісу

Сімейне фото на **ЙОГО** столі. – О, він хороший сім'янин.

Сімейне фото на **ЇЇ** столі. – Гм, для неї сім'я важливіша, ніж кар'єра.

ЙОГО робочий стіл завалений паперами. – Він працелюбний і дуже зайнятий на роботі.

ЇЇ робочий стіл завалений паперами – Вона не організована і не вміє зосереджуватися.

ВІН розмовляє з колегами. – Вони обговорюють останню практику.

ВОНА розмовляє з колегами. – Вони, мабуть, пліткують.

ЙОГО немає на робочому місці. – Він, очевидно, пішов до колеги обговорити справу.

ЇЇ немає на робочому місці. – Вона, очевидно, пішла до когось на каву.

ЙОГО немає в офісі. – Він поїхав на важливу зустріч.

ЇЇ немає в офісі. – Вона поїхала на шопінг.

ВІН обідає з головою суду. – Його очікує підвищення.

ВОНА обідає з головою суду. – Мабуть, у них інтрижка.

ВІН їде у відрядження. – Це добре для його кар'єри.

ВОНА їде у відрядження. – А що на це каже її чоловік?

ВІН одружується. – Він стане більш влаштованим і статечним.

ВОНА одружується. – Вона завагітніла і піде у декретну відпустку.

У **НЬОГО** буде дитина. – Він потребує більше коштів, треба йому виписати премію.

У **НЕЇ** буде дитина. – Вона піде в декрет – знову треба шукати заміну.

Практичне завдання 4 для роботи в малих групах. Гендерні стереотипи та аналіз їхнього впливу на прийняття судових рішень (з урахуванням практики ЄСПЛ)

Ознайомтеся із стислим викладом рішення у справі «Konstantin Markin проти Росії» та дайте відповіді на такі запитання:

1) знайдіть абзац стислого викладу рішення, де ЄСПЛ описує алгоритм перегляду скарги щодо дискримінації;

2) знайдіть елементи тесту на дискримінацію та складіть алгоритм:

- у чому проявлялося відмінне (несприятливе) ставлення,
- яка захищена ознака,
- що є зразком для порівняння,
- визначте наявність/відсутність правомірної мети,
- об'єктивне і розумне обґрунтування.

Konstantin Markin проти Росії [ВП] – заява № 30078/06

Рішення від 22.3.2012 р. [ВП]

Стаття 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Дискримінація

Різниця у ставленні між чоловіками- і жінками-військовослужбовцями стосовно права на відпустку для догляду за дитиною: *порушення*.

Факти – Відповідно до російського законодавства, батьки і матері, які є цивільними особами, мають право на трирічну відпустку для догляду за дитиною, а також на щомісячні виплати за частину цього періоду. Це право однозначно надане жінкам-військовослужбовцям, але не поширюється на чоловіків-військовослужбовців. Заявник, розлучений оператор радіорозвідки збройних сил, подав прохання про надання трирічної відпустки для догляду за трьома дітьми, народженими у шлюбі, але йому відмовили на тій підставі, що його вимога не передбачена національним законодавством. Потім командування йому надало відпустку для догляду за дітьми тривалістю приблизно у два роки та матеріальну допомогу з огляду на складні особисті обставини. Тим не менш, він подав до Конституційного Суду скаргу, у якій стверджував, що законодавство не сумісне з конституційною гарантією рівних прав. Залишаючи цю скаргу без задоволення, Конституційний Суд встановив, що заборона чоловікам-військовослужбовцям брати відпустку для догляду за дитиною ґрунтується на особливому правовому статусі військовослужбовців і на потребі уникнути ситуації, коли велика кількість військовослужбовців не буде виконувати свої обов'язки. Він зазначив, що військовослужбовці добровільно взяли на себе обов'язки, пов'язані з військовим статусом, і мають право на дострокове припинення служби у випадку, коли вирішать особисто зайнятись вихованням дітей. Право жінок-військовослужбовців брати відпустку для догляду за дитиною було надане їм на винятковій основі з огляду на обмежену участь жінок у війську і на особливу соціальну роль жінки, пов'язану з материнством.

У рішенні від 7 жовтня 2010 року (див. [Інформаційне повідомлення № 134](#)), Палата Суду вирішила шістьма голосами проти одного, що було порушення статті 14 в сукупності зі статтею 8.

Право – Стаття 14 в сукупності зі статтею 8 Конвенції: відпустка для догляду за дитиною і належні виплати підпадають під дію статті 8 Конвенції, оскільки вони сприяють сімейному життю і неодмінно впливають на спосіб, у який воно організоване. Тому стаття 14 має застосовуватись (в сукупності зі статтею 8). Чоловіки знаходяться у аналогічному з жінками становищі стосовно відпустки для догляду за дитиною (на протигагу відпустці у зв'язку з вагітністю і пологами) і належних виплат. Відповідно, заявник як чоловік-військовослужбовець знаходився у становищі, аналогічному з жінками-військовослужбовцями. Отже, Суд мав визначити, чи різниця у ставленні між чоловіками- і жінками-військовослужбовцями стосовно їхнього права на відпустку для догляду за дитиною була об'єктивно і розумно виправданою.

У зв'язку з цим ЄСПЛ нагадав, що на сьогодні **просування гендерної рівності є основним завданням Держав-учасниць Ради Європи, і тому необхідні дуже вагомі підстави, аби така відмінність у ставленні могла вважатись сумісною з Конвенцією**. Зокрема, посилення на традиції, загальні припущення або існуючі соціальні відносини у певній країні є недостатніми.

Суд не погодився, що виправдання різниці у ставленні у випадку заявника може полягати, як стверджував Уряд держави-відповідача, в особливій соціальній ролі жінки у вихованні дітей. *Сучасне європейське суспільство просунулось вперед до рівного розподілу відповідальності за виховання дітей*

між чоловіками і жінками, і роль чоловіків у догляді за дітьми стала визнаною. Більшість європейських країн, включаючи Росію, тепер дозволяють цивільним особам, чоловікам і жінкам, відпустку для догляду за дитиною, і значна кількість країн також поширили це право на жінок-військовослужбовців і чоловіків-військовослужбовців. *Різницю у ставленні у випадку заявника не можна вважати позитивною дискримінацією на користь жінок, оскільки вона явно не спрямована на виправлення пригнобленого становища жінок у суспільстві.* Натомість, вона **спричинила поглиблення ґендерних стереотипів і була несприятливою як для професійної діяльності жінок, так і для сімейного життя чоловіків. Тобто посилення на традиційний розподіл ґендерних ролей у суспільстві не може виправдати відмову чоловікам, включно з військовослужбовцями, у праві на відпустку для догляду за дитиною.**

Суд не переконав також і аргумент Уряду, що поширення відпустки для догляду за дитиною на чоловіків-військовослужбовців матиме негативний вплив на боєздатність і оперативну ефективність збройних сил. Російська влада не здійснювала жодних експертних чи наукових досліджень для оцінки кількості чоловіків-військовослужбовців, які будуть спроможні чи бажатимуть взяти трирічну відпустку для догляду за дитиною, аби зрозуміти, яким чином це може вплинути на військову ефективність. Наведені Урядом статистичні дані були беззмістовними. Лише той факт, що всі чоловіки-військовослужбовці є «репродуктивного віку», був недостатнім для виправдання різниці у ставленні до жінок- і чоловіків-військовослужбовців. Однак, **Суд погодився, що, з огляду на важливість армії для захисту національної безпеки, деякі обмеження на надання відпустки для догляду за дитиною можуть бути виправдані за умови, що вони не є дискримінаційними.** Тобто, наприклад, для військовослужбовців, як чоловіків, так і жінок, може бути виключена можливість отримання відпустки для догляду за дитиною, якщо їх нелегко замінити з огляду на керівне становище, рідкісну технічну кваліфікацію або участь у активних бойових діях. Проте, *в Росії виключення можливості отримати відпустку для догляду за дитиною автоматично поширюється на всіх чоловіків-військовослужбовців, незважаючи на їхнє військове звання, можливість заміщення або на інше особисте становище.* На думку Суду, таке **загальне і автоматичне обмеження, застосоване до групи людей за ознакою статі, не підпадає під жодну прийнятну можливість розсуду держави.**

Заявник працював оператором радіорозвідки і, отже, міг бути заміщений як чоловіком-, так і жінкою-військовослужбовцем. Слід зазначити, що подібні посади у його військовій частині часто обіймали жінки-військовослужбовці, котрі, на відміну від нього, мали безумовне право на трирічну відпустку для догляду за дитиною. Отже, **заявник зазнав дискримінації за ознакою статі без розумного або об'єктивного виправдання. З огляду на наріжну важливість заборони дискримінації за ознакою статі, той факт, що він підписав контракт на проходження військової служби, не може служити підставою для позбавлення його права не зазнавати дискримінації.**

Висновок: порушення (шістнадцятьма голосами проти одного).

Стаття 34: Заявник скаржився, що під час розгляду його заяви Європейським судом з прав людини його без жодного попередження відвідав вдома прокурор, який запитував про інформацію, котра стосується справи заявника. Суд зазначив, що, в принципі, для держави-відповідача неприйнятно вступати у прямиий контакт із заявником з приводу його чи її справи в Суді. Проте, у даному випадку не було доказів, що візит прокурора до помешкання заявника з метою отримання останньої інформації про його сімейний стан був розрахований на те, щоб примусити заявника відкликати чи змінити свою заяву, або що він мав такий наслідок. Відповідно, не можна стверджувати, що влада перешкоджала заявнику у реалізації його права на індивідуальну заяву.

Висновок: немає недотримання статті 34 (чотирнадцятьма голосами проти трьох).

Стаття 41: 3 000 євро для відшкодування моральної шкоди.

Практичне завдання 5 для роботи в малих групах. Опрацювання рішень національного суду щодо застосування справи ЄСПЛ «Konstantin Markin проти Росії»

Ознайомтеся з рішеннями у справах та дайте відповіді на такі запитання:

1. Яким чином національний суд використав рішення ЄСПЛ у справі (процитував, переказав фактичні обставини, виклав «правову позицію» тощо)?
2. Чи застосував при цьому суд Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, якщо так, то яку статтю?
3. Чи були використані елементи тесту на дискримінацію, зокрема, зазначено:
 - у чому проявлялося відмінне (несприятливе) ставлення;
 - яка захищена ознака;
 - що є зразком для порівняння;
 - наявність / відсутність правомірної мети;
 - наявність / відсутність об'єктивного і розумного обґрунтування.
4. Чи доречним, є, на Вашу думку, використання цього рішення національним судом?
 - Доречне і вдале
 - Доречне, але не зовсім вдале
 - Недоречне і невдале
5. Яким чином можна було б застосувати це рішення ЄСПЛ?

Справа 1. Відпустка для догляду за дитиною

Окружний адміністративний суд,

розглянувши у відкритому судовому засіданні адміністративну справу за позовом ОСОБА_1 до прикордонного загону Державної прикордонної служби України про визнання протиправними дій та зобов'язання вчинити дії,

ВСТАНОВИВ:

Позивач звернувся до суду з позовом та просить :

- визнати протиправними дії командира військової частини щодо відмови у наданні соціальної відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку,

- зобов'язати командира військової частини прикордонного загону Державної прикордонної служби України надати соціальну відпустку для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку відповідно до рапорту.

В обґрунтування позовних вимог позивач зазначає, що він звернувся до відповідача з рапортом про надання йому відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, проте відповідачем із порушенням вимог Закону України «Про відпустки», рішень Європейського суду з прав людини відмовлено у наданні відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Відповідач подав заперечення проти позову, у якому зазначено, що позивачу відмовлено у наданні відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку в порядку ч. 5 ст. 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» оскільки позивач не є батьком, який виховує дитину без матері. Крім того, з моменту оголошення мобілізації припиняється надання таких відпусток, крім військовослужбовцям жінкам.

У судовому засіданні позивач позов підтримав, просив задовольнити.

Представник відповідача в судовому засіданні позовні вимоги не визнав, просив відмовити у їхньому задоволенні.

Розглянувши подані сторонами документи і матеріали, заслухавши пояснення сторін, всебічно і повно з'ясувавши всі фактичні обставини, на яких ґрунтується позов, об'єктивно оцінивши докази, які мають юридичне значення для розгляду справи і вирішення спору по суті, суд встановив таке:

Позивач на час виникнення спірних правовідносин є військовослужбовцем прикордонного загону Державної прикордонної служби України.

Позивач звернувся до командира військової частини з рапортом про надання йому відпустки для догляду за дитиною - ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, до досягнення нею трирічного віку.

Листом позивачу відмовлено у наданні відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку з посиланням на відсутність для цього належних підстав.

Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей встановлюють єдину систему їхнього соціального та правового захисту, гарантують військовослужбовцям та членам їхніх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їхнього конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулюють відносини у цій галузі, визначені Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (далі – Закон).

Статтю 1-2 Закону визначено, що військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України та законах України, з урахуванням особливостей, встановлених цим та іншими законами.

Відповідно до ч. 8 ст. 10-1 Закону військовослужбовцям, крім військовослужбовців строкової військової служби, додаткові відпустки у зв'язку з навчанням, творчі відпустки та соціальні відпустки надаються відповідно до Закону України «Про відпустки». Інші додаткові відпустки надаються їм на підставах та в порядку, визначених відповідними законами України.

Згідно із ч. 5 ст. 11 Закону військовослужбовці жінки користуються всіма пільгами, передбаченими законодавством з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства. Ці пільги поширюються на батьків з числа військовослужбовців, які виховують дітей без матері (у разі її смерті, позбавлення батьківських прав, на час перебування у лікувальному закладі охорони здоров'я та в інших випадках відсутності материнського піклування про дітей).

Правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, здійснює Закон України «Про військовий обов'язок

і військову службу» від 25.03.1992 р. № 2232-XII.

Відповідно до положень ст. 2 вказаного Закону, військова служба є державною службою особливо-го характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни. Одним із видів військової служби є військова служба за призовом під час мобілізації, на особливий період.

Згідно із ч. 1 ст. 39 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», призов військово-возобов'язаних та резервістів на військову службу у зв'язку з мобілізацією та звільнення з військової служби у зв'язку з демобілізацією проводяться в порядку, визначеному Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 року № 3543-XII (Закон № 3543-XII).

Відповідно до абзацу 4 статті 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», мобілізація - комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту - на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано.

Особливий період - період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій (абзац 5 статті 1 цього Закону).

Згідно з Указом Президента України від 17.03.2014 р. №303 «Про часткову мобілізацію» (затверджений Законом України 17.03.2014 р. № 1126-УІІ «Про затвердження Указу Президента України «Про часткову мобілізацію»), від 06.05.2014 р. № 454 «Про часткову мобілізацію» (затверджений Законом України 06.05.2014 р. № 1240-УГІ «Про затвердження Указу Президента України «Про часткову мобілізацію») та від 21.07.2014 р. №607 «Про часткову мобілізацію» (затверджений Законом України 22.07.2014 р. № 1595-УП «Про затвердження Указу Президента України «Про часткову мобілізацію»), від 14.01.2015 р. №15/2015 на території України, відповідно до абзацу п'ятого ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та абзацу одинадцятого ст. 1 Закону України «Про оборону», настав особливий період.

Виключні підстави для звільнення з військової служби під час її проходження визначені положенням статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Так, пунктом «г» частини 2 статті 26 вказаного Закону передбачено, що звільнення зі військової служби військовослужбовців, призваних на військову службу в особливий період, проводиться на підставах, передбачених частиною восьмою цієї статті.

Згідно з підпунктом «г» пункту 1 частини 8 статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», під час дії особливого періоду з військової служби звільняються військовослужбовці з моменту оголошення мобілізації до часу, визначеного пунктами 2 або 3 цієї частини, тобто до оголошення воєнного стану або до прийняття рішення про демобілізацію, через такі сімейні обставини:

- виховання матір'ю (батьком) - військовослужбовцем, яка (який) не перебуває у шлюбі, дитини або кількох дітей віком до 18 років, які з нею (з ним) проживають, без батька (матері);
- утримання матір'ю (батьком) - військовослужбовцем, яка (який) не перебуває у шлюбі, повнолітньої дитини віком до 23 років, якщо вона (він) є інвалідом I чи II групи;
- необхідність постійного стороннього догляду за хворою дружиною (чоловіком), дитиною, що підтверджується відповідним медичним висновком медико-соціальної експертної комісії для осіб віком понад 18 років чи лікарсько-консультативної комісії для осіб до 18 років;
- наявність у військовослужбовця трьох і більше дітей віком до 18 років.

Перелік інших поважних причин, окрім сімейних обставин, визначених п.п. «г» п. 1 ч. 8 ст. 26 Закону, встановлюється Переліком сімейних обставин та інших поважних причин, що можуть бути підставою для звільнення громадян з військової служби та із служби осіб рядового і начальницького складу, затвердженого постановою КМ України від 12.06.2013 року №413 прийнятою відповідно до ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», а саме:

- утримання матір'ю (батьком) - військовослужбовцем, особою рядового чи начальницького складу, яка (який) не перебуває у шлюбі, повнолітньої дочки, сина віком до 23 років, якщо продовжує навчання (студенти, курсанти, слухачі (крім курсантів і слухачів військових навчальних закладів), стажисти вищого навчального закладу) і у зв'язку з цим потребує матеріальної допомоги матері (батька);

- укладення шлюбу військовослужбовцем, особою рядового чи начальницького складу із громадяниною (громадянином) України, іноземцем або особою без громадянства, що постійно проживає за межами України;

- хвороба військовослужбовця, особи рядового чи начальницького складу або члена його сім'ї, якщо така хвороба згідно з висновком лікарської або лікарсько-експертної комісії перешкоджає військовослужбовцю або особі рядового чи начальницького складу проходити службу в даній місцевості чи проживати в ній членові його сім'ї, у разі відсутності можливості переміщення (переведення) до іншої місцевості;

- необхідність постійного стороннього догляду за хворими батьками своїми чи дружини (чоловіка), що підтверджується відповідним медичним висновком медико-соціальної експертної комісії для осіб віком понад 18 років чи лікарсько-консультативної комісії для осіб до 18 років;

- неможливість призначення одного з військовослужбовців, осіб рядового чи начальницького складу, які перебувають у шлюбі, в межах одного населеного пункту (гарнізону) в разі переміщення (переведення) дружини (чоловіка) на нове місце служби до іншого населеного пункту (гарнізону);

- довгострокове відрядження за кордон дружини (чоловіка) військовослужбовця, особи рядового і начальницького складу.

В примітці до вказаного вище переліку визначено, що члени сім'ї військовослужбовця, особи рядового чи начальницького складу - особи, внесені в особову справу військовослужбовця або особи рядового чи начальницького складу: дружина (чоловік), діти, батьки та батьки дружини (чоловіка), які перебувають на його утриманні.

Відповідно до частини 19 статті 10-1 Закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» надання військовослужбовцям у періоди, передбачені пунктами 17 і 18 цієї статті, інших видів відпусток, крім відпусток військовослужбовцям жінкам у зв'язку з вагітністю та пологами, для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а в разі якщо дитина потребує домашнього догляду, тривалістю, визначеною в медичному висновку, але не більш як до досягнення нею шестирічного віку, а також відпусток у зв'язку з хворобою або для лікування після тяжкого поранення за висновком (постановою) військово-лікарської комісії, припиняється.

Враховуючи ту обставину, що позивач не є батьком, який виховує дитину без матері, суд вважає, що відсутні правові підстави для надання позивачу відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Суд вважає необґрунтованим посилання позивача на рішення Європейського суду з прав людини від 22.03.2012 року у справі за позовом К. Маркіна проти Росії щодо дискримінації за ознаками статі, так як відступлення від зобов'язань за Європейською конвенцією з прав людини відбулось у зв'язку з особливим періодом в державі, легітимною метою якого є захист національної та громадської безпеки.

Виходячи з вищенаведеного, суд вважає позовні вимоги не обґрунтованими, а тому у задоволенні позову слід відмовити.

Керуючись ст.ст. 17-19, 94, 160-163 Кодексу адміністративного судочинства України, суд -

ПОСТАНОВИВ :

В задоволенні позову відмовити повністю.

Справа 2. Відпустка для догляду за дітьми

Окружний адміністративний суд,

розглянувши у відкритому судовому засіданні справу за адміністративним позовом ОСОБА_1 до Начальника територіального управління про визнання дій протиправними, зобов'язання вчинити певні дії,

ВСТАНОВИВ:

Позивач звернувся до суду з адміністративним позовом до Начальника територіального управління про визнання відмови відповідача щодо ненадання ОСОБА_1 соціальної відпустки для догляду за дітьми, сином - ОСОБА_4 та донькою - ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, до досягнення ними трирічного віку протиправною; зобов'язання начальника територіального управління надати ОСОБА_1 соціальну відпустку для догляду за дітьми до досягнення ними трирічного віку.

Свої вимоги позивач мотивує тим, що статтею 1-2 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» визначено, що військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України та законах України, з урахуванням особливостей, встановлених цим та іншими законами. Відповідно до п. 8 статті 10-1 цього Закону військовослужбовцям, крім військовослужбовців строкової військової служби, додаткові відпустки у зв'язку з навчанням, творчі відпустки та соціальні відпустки надаються відповідно до Закону України «Про відпустки». Інші додаткові відпустки надаються їм на підставах та в порядку, визначених відповідними законами України. Враховуючи наведені норми, позивач вважає, що на нього розповсюджуються державні гарантії, зокрема встановлені ст. 18 Закону України «Про відпустки». Так, відповідно до ч. 3 ст. 18 Закону України «Про відпустки» відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку може бути використана повністю або частинами також батьком дитини, бабою, дідом чи іншими родичами, які фактично доглядають за дитиною, або особою, яка усиновила чи взяла під опіку дитину, та одним із прийомних батьків. Крім того, позивач зазначає, що пункт 5 ст. 11 «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» визначає, що батько з числа військовослужбовців має право на соціальну відпустку в інших випадках відсутності материнського піклування про дітей. ОСОБА_1 наполягає на тому, що його малолітні діти з народження позбавлені належного материнського піклування через те, що його дружина - ОСОБА_5, зважаючи на стан здоров'я своє доньки - ОСОБА_6, змушена надавати їй постійний догляд. Поряд з тим, стан здоров'я дружини позивача додатково унеможлиблює надання постійного якісного догляду малолітнім дітям. Враховуючи зазначене, позивач вважає, що відмова у наданні йому соціальної відпустки для догляду за дітьми до досягнення ними трирічного віку є протиправною, а його рапорт про надання соціальної відпустки підлягає задоволенню.

Позивач, представник позивача в судовому засіданні позовні вимоги підтримали в повному обсязі.

Представник відповідача в судовому засіданні позовні вимоги не визнав, просив в їхньому задоволенні відмовити, пояснив, що порядок проходження військової служби військовослужбовцями врегульовано спеціальними нормативно-правовими актами, які покладають на громадян, котрі перебувають на такій службі і в тому числі на позивача, додаткові обов'язки і відповідальність. Так, зокрема, згідно з вимогами ч. 3 пп.3 п. 252 Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затвердженого Указом Президента України від 10.12.2008 року №1153/2008 в особливий період з моменту оголошення мобілізації до часу введення воєнного стану або до моменту прийняття рішення про демобілізацію надання військовослужбовцям відпусток здійснюється у порядку, визначеному Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Згідно з вимогами п.19 ст. 10-1 Закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» надання військовослужбовцям у періоди, передбачені пунктами 17 і 18 цієї статті (тобто в т.ч. в особливий період), інших видів відпусток, крім відпусток військовослужбовцям жінкам у зв'язку з вагітністю та пологами, для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а в разі якщо дитина потребує домашнього догляду, - тривалістю, визначеною в медичному висновку, але не більш як до досягнення нею шестирічного віку, а також відпусток у зв'язку з хворобою або для лікування після тяжкого поранення за висновком (постановою військово-лікарської комісії), припиняється. Таким чином, з настанням особливого періоду, законом було визначено та обмежено види відпусток, які можуть надаватись військовослужбовцям в особливий період. Тим самим відповідач вважає, що законодавець чітко зазначив, що в особливий період та / або під час дії воєнного стану військовослужбовці чоловіки права на отримання відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку не мають. Відповідач вважає, що законодавство з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства поширюється на чоловіків лише за наявності обов'язкової умови, визначеної

спеціальним нормативно-правовим актом, а саме, якщо відсутнє материнське піклування про дітей, що, на думку відповідача, підтверджено ухвалою Конституційного Суду України від 19.02.2014 р. у справі №28-у/2014. Враховуючи наведене, відповідач вважає позовні вимоги необґрунтованими та такими, що не підлягають задоволенню.

Заслухавши пояснення сторін, дослідивши матеріали справи, суд вважає, що позовні вимоги підлягають задоволенню, виходячи з такого.

Встановлено, що підполковник ОСОБА_1 проходить військову службу на посаді старшого інспектора відділу територіального управління.

В родині ОСОБА_1 ІНФОРМАЦІЯ_5 року народилася двійня: син ОСОБА_4 та донька ОСОБА_3 (свідоцтва про народження (а.с. 10, 11)). Крім того, в сім'ї позивача також проживає та виховується неповнолітня донька дружини ОСОБА_6, ІНФОРМАЦІЯ_3. Проживання малолітніх дітей разом із ОСОБА_1 підтверджується актом обстеження житлових умов.

Позивач звернувся з письмовим рапортом (а.с. 5-7) до начальника територіального управління щодо надання йому соціальної відпустки для догляду за дітьми ОСОБА_4 та ОСОБА_3 до досягнення ними трирічного віку.

Рішенням начальника територіального управління ОСОБА_1 було відмовлено в наданні відпустки для догляду за дітьми до досягнення ними трирічного віку.

Відмова мотивована тим, що надання відпустки не передбачено вимогами п. 5 ст. 11 та п.19 ст. 10-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Відповідно до частини 19 статті 10-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» надання військовослужбовцям у періоди, передбачені пунктами 17 і 18 цієї статті, інших видів відпусток, крім відпусток військовослужбовцям жінкам у зв'язку з вагітністю та пологами, для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а в разі якщо дитина потребує домашнього догляду, тривалістю, визначеною в медичному висновку, але не більше ніж до досягнення нею шестирічного віку, а також відпусток у зв'язку з хворобою або для лікування після тяжкого поранення за висновком (постановою) військово-лікарської комісії, припиняється.

Частиною 5 ст. 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» передбачено, що військовослужбовці жінки користуються всіма пільгами, передбаченими законодавством з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства. Ці пільги поширюються на батьків з числа військовослужбовців, які виховують дітей без матері (у разі її смерті, позбавлення батьківських прав, на час перебування у лікувальному закладі охорони здоров'я та в інших випадках відсутності материнського піклування про дітей).

Отже, відмова позивачу в наданні відпустки для догляду за дітьми до досягнення ними трирічного віку мотивована тим, що надання чоловікам таких відпусток в особливий період не передбачено, а також тим, що надання таких відпусток військовослужбовцям чоловікам можливе лише за відсутності материнського піклування про дітей.

Даючи правову оцінку обставинам справи, суд зважає на таке.

Стаття 24 Конституції України передбачає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень, зокрема, за ознакою статі. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Відповідно до ст. 51 Конституції України кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї; батьки зобов'язані утримувати дітей до їхнього повноліття; сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Відповідно до ч. 1 ст. 1-2 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України та законах України, з урахуванням особливостей, встановлених цим та іншими законами.

Пунктом 8 ст. 10-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» передбачено, що військовослужбовцям, крім військовослужбовців строкової військової служби, додаткові відпустки у зв'язку з навчанням, творчі відпустки та соціальні відпустки надаються

відповідно до Закону України “Про відпустки”. Інші додаткові відпустки надаються їм на підставах та в порядку, визначених відповідними законами України.

Так, державні гарантії права на відпустки, умови, тривалість і порядок надання їх працівникам для відновлення працездатності, зміцнення здоров'я, а також для виховання дітей, задоволення власних життєво важливих потреб та інтересів, всебічного розвитку особи встановлено та визначено Законом України «Про відпустки».

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про відпустки» державні гарантії та відносини, пов'язані з відпусткою, регулюються Конституцією України, цим Законом, Кодексом законів про працю України, іншими законами та нормативно-правовими актами України.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про відпустки» однією із соціальних відпусток є відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Згідно з частиною 3 статті 18 Закону України «Про відпустки» відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку може бути використана повністю або частинами також батьком дитини, бабою, дідом чи іншими родичами, які фактично доглядають за дитиною, або особою, яка усиновила чи взяла під опіку дитину, та одним із прийомних батьків.

Аналізуючи співвідношення положень статті 18 Закону України «Про відпустки» та статті 11 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”, суд дійшов висновку про те, що пріоритетному застосуванню підлягають норми статті 18 Закону України «Про відпустки» як такі, що прийнято пізніше та визначають право батька-військовослужбовця на соціальну відпустку для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Зазначене узгоджується із ч.7 ст. 179 КЗпП України, згідно з якою відпустки для догляду за дитиною, передбачені частинами третьою, четвертою та шостою цієї статті, можуть бути використані повністю або частинами також батьком дитини, бабою, дідом чи іншими родичами, які фактично доглядають за дитиною.

Згідно з ч.1 ст. 181 КЗпП України відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відпустка без збереження заробітної плати (частини третя та шоста статті 179 цього Кодексу) надаються за заявою жінки або осіб, зазначених у частині сьомій статті 179 цього Кодексу, повністю або частково в межах установленого періоду та оформляються наказом (розпорядженням) власника або уповноваженого ним органу.

Відповідно до пункту 5 ст. 11 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”, військовослужбовці жінки користуються всіма пільгами, передбаченими законодавством з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства. Ці пільги поширюються на батьків з числа військовослужбовців, які виховують дітей без матері (у разі її смерті, позбавлення батьківських прав, на час перебування у лікувальному закладі охорони здоров'я та в інших випадках відсутності материнського піклування про дітей).

Таким чином, Законом України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” чітко визначено випадки, коли саме на батьків із числа військовослужбовців поширюються пільги. На те, що відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку є пільгою, прямо вказує норма Конституції України, якою встановлено, що рівність прав жінки і чоловіка забезпечується створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством, правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Водночас, як зазначено в рішенні Конституційного Суду України від 17.03.2004 р. № 7-рп/2004 (справа про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів), Конституція України виокремлює певні категорії громадян України, що потребують додаткових гарантій соціального захисту з боку держави. До них, зокрема, належать громадяни, які перебувають на службі у Збройних Силах України.

Враховуючи вищезазначене, суд вважає, що законодавство з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства поширюється на чоловіків лише за наявності обов'язкової умови, визначеної спеціальним нормативно-правовим актом, а саме: якщо відсутнє материнське піклування про дітей. Крім того, законодавство визначає випадки відсутності материнського піклування, а саме у разі смерті матері, позбавлення її батьківських прав, на час перебування у лікувальному закладі охорони здоров'я та в інших випадках відсутності материнського піклування про дітей.

Тобто пункт 5 ст. 11 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” визначає, що батько з числа військовослужбовців має право на соціальну відпустку в

інших випадках відсутності материнського піклування про дітей.

Згідно зі статтею 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Відповідно до статті 7 Кодексу адміністративного судочинства України суд вирішує справи відповідно до Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Згідно зі статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Тобто, держава має право втручатися у приватне та сімейне життя в разі дотримання умов, викладених у частині 2 статті 8 Конвенції.

Аналізуючи вищевказані правові норми, суд вважає, що національне законодавство відповідає поняттю «якості закону», є чітким та передбачуваним.

Суд також погоджується з наявністю легітимної мети втручання в сімейне життя позивача в інтересах національної безпеки, оскільки ОСОБА_1 проходив військову службу у Збройних Силах України, та на нього поширюються певні обмеження передбачені законодавством України.

Але незважаючи на встановлення законності та необхідності втручання у сімейне життя ОСОБА_1, суд дійшов висновку про порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у зв'язку з відсутністю пропорційності між використовуваними засобами і переслідуваною метою.

В судовому засіданні встановлено, що донька дружини позивача, ОСОБА_6, перебуває на диспансерному обліку з діагнозом ХХХХ. Зазначена хвороба потребує постійного стороннього піклування.

Крім того, ОСОБА_6 була декілька разів госпіталізована до обласної дитячої лікарні в педіатричне відділення та до міської дитячої клінічної лікарні №1 м. Києва в урологічне відділення з діагнозом ХХХ. Отже, дитині необхідний постійний нагляд лікарів, вона потребує постійного лікування (в тому числі і стаціонарного медичного лікування) антибактеріальними та іншими медичними препаратами та знаходиться на обліку в Дитячій районній поліклініці.

Також у відповідності до виписки-епікризу (а.с. 21) із медичної картки стаціонарного хворого загально реабілітаційного відділення у дружини позивача ОСОБА_5, встановлено міжхребтовий остеохондроз L3-S1 та грижу міжхребтового диску L5-S1, що передбачає уникнення тривалих статичних положень тіла та фізичних навантажень.

Також відповідно до довідки комунального лікувального профілактичного закладу «міська лікарня» (а.с. 22) у дружини ОСОБА_1 діагностовано грижу, та є необхідність оперативного втручання для її локалізації та видалення. При цьому зазначений діагноз передбачає уникнення фізичних навантажень.

Таким чином, дружина позивача, зважаючи на стан здоров'я своєї доньки - ОСОБА_6, змушена надавати їй постійний догляд, позбавляючи спільних з ОСОБА_1 малолітніх дітей материнського піклування. Поряд з тим, стан здоров'я ОСОБА_5, додатково унеможлиблює надання постійного якісного догляду малолітнім дітям.

Крім того, відповідно до ч. 4 ст. 20 Закону України «Про відпустки» передбачено, що особам, зазначеним у частині третій статті 18 цього Закону (крім осіб, які усиновили чи взяли дитину під опіку у встановленому законодавством порядку, прийомних батьків), відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку надається на підставі довідки з місця роботи (навчання, служби) матері дитини про те, що вона вийшла на роботу до закінчення терміну цієї відпустки і виплату допомоги для догляду за дитиною їй припинено (із зазначенням дати).

Як свідчать матеріали справи (довідка), дружина позивача ОСОБА_5 до закінчення терміну відпустки для догляду за дітьми до трьох років вийшла на роботу. Також, ОСОБА_5 допомога для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку не призначалась, про що зазначено в листі Управління праці та соціального захисту населення районної ради (а.с. 24).

Беручи до уваги наведені вище приписи законодавства та те, що дружина через власний стан здоров'я та стан здоров'я своєї старшої доньки не здатна забезпечити належне материнське піклування малолітнім дітям ОСОБА_4 та ОСОБА_9, а також враховуючи, що дружина позивача, мати його дітей, вийшла на роботу до завершення терміну відпустки для догляду за дітьми до досягнення ними трирічного віку, а також не отримувала допомоги для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку,

суд дійшов висновку про наявність в ОСОБА_1 права на отримання зазначеної відпустки.

У відповідних рішеннях, зокрема, у рішенні Європейського суду з прав людини від 22.03.2012 року по справі «Konstantin Markin v. Russia» (заява №30078/06), Європейський суд з прав людини зазначив, що держава може встановлювати певні обмеження прав військовослужбовців, якщо існує реальна загроза боєздатності збройних сил, оскільки належне функціонування армії навряд чи можливо уявити без правових норм, покликаних попереджати її підрив військовослужбовцями. Суд, однак, уточнив, що національні органи влади не можуть посилалися на такі норми для позбавлення сенсу здійснення окремими членами збройних сил свого права на повагу їхнього сімейного або особистого життя, яке може бути застосовано до військовослужбовців в такій же мірі, як і до інших осіб, які перебувають під юрисдикцією держави.

Європейський суд з прав людини вважає, що потрібні дуже вагомі причини для обґрунтування відмінності в зверненні між військовослужбовцями чоловіками і військовослужбовцями жінками в цій особливо важливій сфері сімейного життя, що стосується відносин батьків зі своїми новонародженими дітьми.

Отже, виняткові сімейні обставини родини ОСОБА_1, відсутність материнського піклування про дітей давали відповідачу можливість застосувати до позивача норми частини 5 статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Таким чином, в даному випадку на позивача та його родину був покладений надмірний тягар у зв'язку з неможливістю здійснення батьківського піклування за малолітніми дітьми.

Щодо посилань відповідача про неможливість надати відпустку для догляду за дітьми ОСОБА_1 через те, що в Україні діє особливий період, що унеможлиблює надання позивачу такої відпустки відповідно до частини 19 статті 10-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Статтю 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» визначено, що особливий період - період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Подібне визначення особливого періоду міститься в ст. 1 Закону України «Про оборону України», відповідно до якого особливий період - період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» мобілізація - комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту - на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано.

З аналізу вищенаведеного вбачається, що особливий період настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію та охоплює час мобілізації, а в разі оголошення стану війни - воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. Дія особливого періоду, під час якого згідно з п.2 ч.9 ст. 23 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» допускається продовження строку контракту, обмежується строками, встановленими для проведення мобілізації, або часом, протягом якого діє воєнний стан і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

17 березня 2014 року Виконуючим обов'язки Президента України видано Указ «Про часткову мобілізацію» №303/2014, пунктом 8 якого встановлено, що він набирає чинності після його затвердження Верховною Радою України (Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про часткову мобілізацію» набрав чинності 18 березня 2014 року).

Згідно із п.3 вказаного Указу мобілізація проводиться протягом 45 діб із дня набрання чинності цим Указом.

З наведеного вбачається, що особливий період настав 18 березня 2014 року та тривав протягом часу мобілізації, строк якої встановлено п.3 Указу Виконуючого обов'язки Президента України «Про часткову мобілізацію» №303/2014 від 17 березня 2014 року, а саме 45 діб, в період з 18 березня 2014 року до 2 травня 2014 року (45 діб).

06 травня 2014 року Указом Виконуючого обов'язки Президента України №454/2014 «Про часткову мобілізацію» оголошено часткову мобілізацію тривалістю 45 діб із дня набрання чинності цим Указом (Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про часткову мобілізацію» набрав чинності 07 травня 2014 року).

У відповідності до Указу Виконуючого обов'язки Президента України від 06 травня 2014 року №454/2014 тривалість особливого періоду становила 45 діб: з 7 травня 2014 року до 21 червня 2014 року.

Указом Президента України від 21.07.2014 року № 607/2014, який затверджено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про часткову мобілізацію» від 22 липня 2014 року (набрав чинності 24 липня 2014 року), оголошено часткову мобілізацію тривалістю 45 діб із дня набрання чинності цим Указом, а тому особливий період тривав 45 діб: з 24 липня 2014 року до 7 вересня 2014 року.

Указом Президента України від 14.01.2015 року № 15 оголошено протягом 2015 року часткову мобілізацію у три черги протягом 210 діб із дня набрання чинності цим Указом (Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про часткову мобілізацію» від 15 січня 2015 року набрав чинності 20 січня 2015 року), тому тривалість особливого періоду становила 210 діб: з 20 січня 2015 року до 22 серпня 2015 року.

Таким чином, враховуючи, що у відповідності до положень Закону України «Про оборону України», Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» особливий період в Україні діяв після оголошення рішення про мобілізацію та охоплював час мобілізації (з 18 березня 2014 року до 2 травня 2014 року; з 7 травня 2014 року до 21 червня 2014 року; з 24 липня 2014 року до 7 вересня 2014 року; з 20 січня 2015 року до 22 серпня 2015 року), суд вважає необґрунтованими посилання представника відповідача на те, що позивач не має права на отримання відпустки для догляду за дітьми до досягнення ними трирічного віку через дію в Україні особливого періоду, оскільки такий період не діє з 23.08.2015 року.

Відповідно до частини 2 статті 19 Конституції України органи державної влади і органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України.

Враховуючи наведене, а саме те, що діти позивача перебувають без належного материнського піклування, а також враховуючи, що перешкод для надання йому відпустки для догляду за дітьми до досягнення ними трирічного віку у вигляді дії особливого періоду немає, суд дійшов висновку про те, що відмова Начальника територіального управління про визнання відмови відповідача щодо ненадання підполковнику ОСОБА_1 відпустки для догляду за дітьми до досягнення ними трирічного віку є протиправною, а тому позовні вимоги про зобов'язання відповідача надати таку відпустку є обґрунтованими і підлягають задоволенню.

Керуючись статтями 160-163 Кодексу адміністративного судочинства України, суд

ПОСТАНОВИВ:

Позов задовольнити в повному обсязі.

Визнати протиправною відмову начальника територіального управління щодо ненадання ОСОБА_1 відпустки для догляду за дітьми ОСОБА_4 ІНФОРМАЦІЯ_1 та ОСОБА_3 ІНФОРМАЦІЯ_1 до досягнення ними трирічного віку.

Зобов'язати начальника територіального управління надати ОСОБА_1 відпустку для догляду за дітьми ОСОБА_4 ІНФОРМАЦІЯ_1 та ОСОБА_3 ІНФОРМАЦІЯ_1 до досягнення ними трирічного віку.

Постанова суду набирає законної сили в порядку статей...

Справа 3. Поновлення на роботі

Окружний адміністративний суд,

розглянувши у відкритому судовому засіданні адміністративну справу за позовом ОСОБА_1 до Головного управління Міністерства внутрішніх справ України у області, Головного управління Національної поліції у області про визнання протиправним і скасування наказу, поновлення на роботі, -

встановив:

ОСОБА_1 (далі позивач, ОСОБА_1) звернулася до окружного адміністративного суду із позовом до Головного управління Міністерства внутрішніх справ України у області, Головного управління Національної поліції у області, у якому просить суд:

- визнати протиправним та скасувати наказ Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в області про звільнення лейтенанта міліції ОСОБА_1, оперуповноваженого (за рахунок вакантної посади старшого оперуповноваженого) кримінальної міліції у справах дітей районного відділу ГУМВС, на період відпустки для догляду за дитиною капітана міліції ОСОБА_4;

- поновити старшого лейтенанта міліції ОСОБА_1, оперуповноваженого (за рахунок вакантної посади старшого оперуповноваженого) кримінальної міліції у справах дітей районного відділу ГУМВС, на період відпустки для догляду за дитиною капітана міліції ОСОБА_4.

В обґрунтування позовних вимог покликається на те, що наказом ГУ МВС України в області «По особовому складу» ОСОБУ_1 звільнено з органів внутрішніх справ за п. 64 г Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ. Зазначає, що позивачка у день прийняття оскарженого наказу перебувала у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею 3-річного віку. Звертає увагу, що працевлаштування вказаної категорії працівників при повній ліквідації підприємства, установи чи організації є обов'язком власника або уповноваженого ним органу. Позивачка вважає, що наказ про її звільнення є протиправним та таким, що підлягає скасуванню.

Позивачка та представник позивачка в судовому засіданні позовні вимоги підтримали в повному обсязі і, посиляючись на обставини, які викладені в позовній заяві та уточненнях до позову, просили суд адміністративний позов задовольнити.

Представник відповідача, Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в області, в судове засідання не з'явився, заперечень проти позову не подав, хоча належним чином був повідомлений про дату, час та місце розгляду справи.

Представник відповідача, Головного управління Національної поліції в області, у судовому засіданні проти позову заперечив та просив у задоволенні позовних вимог відмовити.

Заслухавши пояснення позивачки, представника позивачки, представника відповідача 2, дослідивши подані сторонами документи, всебічно і повно з'ясувавши всі фактичні обставини справи, на яких ґрунтуються позовні вимоги та пояснення сторін, об'єктивно оцінивши докази, які мають значення для розгляду справи і вирішення спору по суті, суд встановив таке.

Наказом ГУМВС України в області лейтенанта міліції ОСОБА_1 призначено на посаду оперуповноваженого (за рахунок вакантної посади старшого оперуповноваженого) кримінальної міліції у справах дітей районного відділу ГУМВС на період відпустки для догляду за дитиною капітана міліції ОСОБА_4.

Відповідно до наказу ГУМВС України у області позивачці відповідно до ст. 18 Закону України «Про відпустки» надано відпустку для догляду за дитиною до досягнення нею 3-річного віку. Підстава: рапорт ОСОБА_5, свідоцтво про народження, видане міським відділом державної реєстрації актів цивільного стану реєстраційної служби міського управління юстиції.

Наказом начальника ГУ МВС України у області лейтенанта міліції ОСОБА_1, оперуповноваженого (за рахунок вакантної посади старшого оперуповноваженого) кримінальної міліції у справах дітей районного відділу ГУМВС, на період відпустки для догляду за дитиною капітана міліції ОСОБА_4 звільнено за п. 64 «г» Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ (через скорочення штатів).

Наказ начальника ГУ МВС України у області позивачка вважає протиправним та таким, що підлягає скасуванню, у зв'язку із чим звернулася до суду.

Даючи оцінку спірним правовідносинам суд керувався таким.

Постановою Кабінету Міністрів України від 16.09.2015 р. № 730 «Про утворення територіальних органів Національної поліції та ліквідацію територіальних органів Міністерства внутрішніх справ» вирішено ліквідувати як юридичних осіб публічного права територіальні органи Міністерства внутрішніх справ України, в тому числі Управління Міністерства внутрішніх справ України в області, та утворити тери-

торіальні органи Національної поліції, в тому числі Головне управління Національної поліції в області.

Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06.11.2015 р. № 1388 «Про організаційно-штатні питання» визнано такими, що втратили чинність штати органів, підрозділів, закладів, установ та підприємств МВС України згідно з переліком змін у штатах МВС. Відповідно до витягу з Переліку змін у штатах МВС в Управлінні Міністерства внутрішніх справ України в області, скасовані штати й скорочені усі посади.

Відповідно до п. 1 ст. 40 КЗпП України, трудовий договір, укладений на невизначений строк, а також строковий трудовий договір до закінчення строку його чинності можуть бути розірвані власником або уповноваженим ним органом, зокрема, у випадку змін в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників.

Порядок проходження служби осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, в тому числі звільнення, регулюється спеціальним законодавством, зокрема, Законом України «Про міліцію», чинним на час звільнення позивачки, Положенням про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів Української РСР від 29.07.1991 р. № 114.

Частиною 1 ст. 5 Закону України «Про міліцію» передбачено, що міліція виконує свої завдання неупереджено, у точній відповідності із законом. Ніякі виняткові обставини або вказівки службових осіб не можуть бути підставою для будь-яких незаконних дій або бездіяльності міліції.

Пунктом 17 Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ передбачено, що вагітні жінки і матері з числа осіб рядового і начальницького складу користуються всіма правами і пільгами, встановленими законодавством.

Відповідно до п. «г» п. 64 вказаного Положення встановлено, що особи середнього, старшого і вищого начальницького складу звільняються зі служби в запас (з постановкою на військовий облік): через скорочення штатів при відсутності можливості подальшого використання на службі.

02.07.2015 р. прийнято Закон України «Про Національну поліцію» № 580-VIII, який визначає правові засади організації та діяльності Національної поліції України, статус поліцейських, а також порядок проходження служби в Національній поліції України.

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод є головним обов'язком держави.

Стаття 24 Конституції України визначає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї, спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Зважаючи на те, що Закон України «Про Національну поліцію», який набув чинності 07.11.2015 р., не містить положень щодо гарантій вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, то в цьому випадку до спірних правовідносин повинні бути застосовані конституційні принципи і загальні засади права.

Також п. 4 Розділу XI Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що до приведення законодавства України у відповідність із цим Законом акти законодавства застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону.

За таких обставин на час виникнення спірних правовідносин суд керується саме нормами Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ.

Так, відповідно до п. 10 вказаного Положення, особи рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ користуються всіма соціально-економічними, політичними та особистими правами і свободами, виконують усі обов'язки громадян, передбачені Конституцією та іншими законодавчими актами, а їх права, обов'язки і відповідальність, що впливають з умов служби, визначаються законодавством, присягою, статутами органів внутрішніх справ і цим Положенням.

Судом встановлено, що гарантії для такої категорії осіб, як вагітні жінки і жінки, які мають дітей, передбачені нормами КЗпП України.

Згідно з ч. 3 ст. 184 КЗпП України звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох

років (ч. 6 ст. 179 КЗпП України – до шести років), одиноких матерів при наявності дитини віком до чотирнадцяти років або дитини-інваліда з ініціативи власника або уповноваженого ним органу не допускається, крім випадків повної ліквідації підприємства, установи, організації, коли допускається звільнення з обов'язковим працевлаштуванням. Обов'язкове працевлаштування зазначених жінок здійснюється також у випадках їхнього звільнення після закінчення строкового трудового договору. На період працевлаштування за ними зберігається середня заробітна плата, але не більше трьох місяців із дня закінчення строкового трудового договору.

Отже, дана норма закону забороняє роботодавцю звільняти жінок, які мають дітей віком до трьох років, та накладає обов'язок на роботодавців здійснити обов'язкове працевлаштування у випадку необхідності їхнього звільнення.

Зазначене відповідає правовій позиції Європейського суду з прав людини, яким у рішенні від 22.03.2012 р. у справі «Маркін проти Російської Федерації» зазначено, що право на відпустку для догляду за дитиною належить всім громадянам без будь-яких відмінностей за ознаками статі або професії. Збройні сили, поліція та державні службовці не виключаються з числа користувачів цього фундаментального права.

Суд звертає увагу, що законодавець не дав органу права на звільнення особи та зобов'язав останнього обов'язково працевлаштувати соціально захищену особу. Порушуючи дану норму закону, відповідач поставив позивачку у скрутне становище.

Також, суд зазначає, що на момент звільнення позивачка перебувала у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею 3-річного віку.

Отже, ГУ МВС України в області були порушені права позивачки в частині звільнення зі служби органів внутрішніх справ всупереч вимогам ч. 3 ст. 184 КЗпП України.

Крім того, відповідно до п. 8-11 Розділу XI Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про Національну поліцію» з дня опублікування цього Закону всі працівники міліції (особи рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ), а також інші працівники Міністерства внутрішніх справ України, його територіальних органів, закладів та установ вважаються такими, що попереджені у визначеному порядку про можливе майбутнє звільнення через скорочення штатів.

Працівники міліції, які виявили бажання проходити службу в поліції, за умови відповідності вимогам до поліцейських, визначеним цим Законом, упродовж трьох місяців з дня опублікування цього Закону можуть бути прийняті на службу до поліції шляхом видання наказів про призначення за їхньою згодою чи проходження конкурсу на посади, що заміщуються поліцейськими, у будь-якому органі (закладі, установі) поліції.

Посади, що пропонуються особам, зазначеним у цьому пункті, можуть бути рівнозначними, вищими або нижчими щодо посад, які ці особи обіймали під час проходження служби в міліції.

Працівники міліції, які відмовилися від проходження служби в поліції та / або не прийняті на службу до поліції в тримісячний термін з моменту попередження про наступне вивільнення, звільняються зі служби в органах внутрішніх справ через скорочення штатів.

Указані в цьому пункті особи можуть бути звільнені зі служби в органах внутрішніх справ до настання зазначеного в цьому пункті терміну на підставах, визначених Положенням про проходження служби рядовим та начальницьким складом органів внутрішніх справ.

Перебування працівників міліції на лікарняному чи у відпустці не є перешкодою для їхнього звільнення зі служби в органах внутрішніх справ відповідно до «Прикінцевих та перехідних положень» цього Закону.

Суд вважає необґрунтованою позицію відповідача щодо правомірності звільнення позивачки через відсутність її звернення до уповноважених органів із проханням про подальше проходження служби (переводом) до ГУМВС з огляду на ч. 3 ст. 184 КЗпП України.

Крім того, як вже було зазначено вище, оскільки Закон України «Про Національну поліцію» не містить положень щодо гарантій вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, тому положення п. 11 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про національну поліцію» до наявних спірних правовідносин не застосовуються.

При цьому слід також звернути увагу на те, що нормами діючого законодавства, а саме Кодексом законів про працю України передбачено гарантії для категорії осіб, до якої належить позивачка.

Відповідно до п. 1 ст. 40 КЗпП України трудовий договір може бути розірваний з ініціативи роботодавця лише з підстав та в порядку, визначених законом. За загальними підставами розірвання трудового договору відбувається звільнення у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці.

За наявності обставин, передбачених ст. 40 КЗпП України, розірвання трудового договору проводиться з обов'язковим додержанням порядку, передбаченого статтею 49-2 КЗпП України, в якій вказується, що про наступне вивільнення працівників персонально попереджають не пізніше ніж за два місяці.

Одночасно роботодавець повинен запропонувати працівникові роботу на тому ж підприємстві, в тій самій установі, організації за відповідною професією чи спеціальністю, а за відсутності роботи - іншу. При вивільненні працівника враховується його переважне право продовжувати працювати на роботі.

Пунктом 19 постанови Пленуму Верховного Суду України "Про практику розгляду судами трудових спорів" від 06.11.1992 р. № 9 зазначає, що звільнення за п. 1 ст. 40 КЗпП України може бути здійсненим, якщо дійсно у відповідача відбулися зміни в організації виробництва і праці, зокрема, ліквідація, реорганізація або репрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників, додержання власником, або уповноваженим ним органом норм законодавства, що регулюють вивільнення працівника, за наявності доказів щодо змін в організації виробництва і праці, про те, що працівник відмовився від переведення на іншу роботу або що власник або уповноважений ним орган не мав можливості перевести працівника без його згоди на іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації, чи не користувався вивільнюваний працівник переважним правом на залишення на роботі та чи попереджався він за 2 місяці про наступне вивільнення.

Судом встановлено, що жодних пропозицій від відповідача щодо продовження своєї трудової діяльності позивачка не отримувала. Суду також не надано жодних доказів від відповідача про пропонування позивачці іншої роботи.

З огляду на викладене, суд зазначає, що у спірних правовідносинах ГУ МВС України в Львівській області було порушено процедуру звільнення позивачки, адже не було попереджено про звільнення і не запропоновано іншу посаду.

Враховуючи вищевикладене, суд дійшов висновку, що позивачку було звільнено незаконно з порушенням встановленого законодавством порядку, а тому є достатні підстави для визнання протиправним та скасування наказу Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в області від 06.11.2015 р. № 848 о/с в частині звільнення ОСОБА_1.

Згідно з ч. 1 ст. 235 Кодексу законів про працю України у разі звільнення без законної підстави або незаконного переведення на іншу роботу, працівник повинен бути поновлений на попередній роботі органом, який розглядає трудовий спір.

Законодавством України передбачена можливість ліквідації державної установи (організації) з одночасним створенням іншої, на яку покладається повноваження (завдання) установи, що ліквідується. Суд вважає, що це не виключає, а передбачає зобов'язання роботодавця (держави) по працевлаштуванню працівників ліквідованої установи. При цьому у випадку незаконного звільнення працівника з роботи його порушене право, на думку суду, має бути відновленим шляхом поновлення його на посаді, з якої його було незаконно звільнено.

Така ж правова позиція викладена у постанові Верховного Суду України від 28.10.2014 р. у справі № 21-484а14 та від 19.01.2016 р. у справі № 810/1783/13а.

З огляду на те, що судом встановлено протиправність звільнення позивачки зі служби в поліції, суд дійшов висновку, що позивачка підлягає поновленню на тій посаді та у тому органі, з якого вона була протиправно звільнена, а саме на посаді оперуповноваженого (за рахунок вакантної посади старшого оперуповноваженого) кримінальної міліції у справах дітей районного відділу ГУМВС, на період відпустки для догляду за дитиною капітана міліції ОСОБА_4.

Щодо позовних вимог до Головного управління Національної поліції у області, то суд зазначає, що такі є безпідставними, оскільки Головне управління Національної поліції в області не вчиняло жодних дій чи бездіяльності щодо ОСОБА_1, позивач не перебувала у трудових відносинах з Головним управлінням Національної поліції в області, відсутні будь-які нормативно правові акти, якими було покладено на Головне управління Національної поліції в області працевлаштування працівників міліції підрозділів ОВС в області, які звільняються при набранні чинності Закону України «Про Національну поліцію». Тому у задоволенні позовних вимог до Головного управління Національної поліції у області слід відмовити повністю.

Закріплений у ч. 1 ст. 11 КАС України принцип змагальності сторін передбачає, що розгляд і вирішення справ в адміністративних судах здійснюється на засадах змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їхньої переконливості.

Відповідно до ч. 1 ст. 138 КАС України предметом доказування є обставини, якими обґрунтовуються

позовні вимоги чи заперечення або які мають інше значення для вирішення справи (причини пропуску строку для звернення до суду тощо) та які належить встановити при ухваленні судового рішення у справі.

Згідно зі ст. 86 КАС України суд оцінює докази, які є у справі, за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на їхньому безпосередньому, всебічному, повному та об'єктивному дослідженні.

У розумінні ч. 3 ст. 2 КАС України у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони: 1) на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; 2) з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано; 3) обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії); 4) безсторонньо (неупереджено); 5) добросовісно; 6) розсудливо; 7) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації; 8) пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія); 9) з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення; 10) своєчасно, тобто протягом розумного строку.

Матеріали справи свідчать, що відповідні критерії відповідачем не дотримані, що зумовило звернення позивача за захистом порушених прав та інтересів до суду.

З огляду на вищевказане суд дійшов висновку про наявність підстав для часткового задоволення позовних вимог позивача.

Відповідно до ч. 1 ст. 256 КАС України, слід допустити до негайного виконання рішення суду частині поновлення на посаді.

Згідно зі ст. 94 КАС України, судові витрати зі сторін не стягуються.

Керуючись ст.ст. 2, 7-14, 18, 19, 33-35, 69-71, 86, 94, 128, 158-163, 167, 256 КАС України, суд, постановив:

1. Адміністративний позов задовольнити частково.
2. Визнати протиправним та скасувати наказ Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в області в частині звільнення ОСОБА_1.
3. Поновити ОСОБА_1 на посаді оперуповноваженого (за рахунок вакантної посади старшого оперуповноваженого) кримінальної міліції у справах дітей районного відділу ГУМВС, на період відпустки для догляду за дитиною капітана міліції ОСОБА_4.
4. Постанову суду в частині поновлення ОСОБА_1 на посаді оперуповноваженого (за рахунок вакантної посади старшого оперуповноваженого) кримінальної міліції у справах дітей районного відділу ГУМВС, на період відпустки для догляду за дитиною капітана міліції ОСОБА_4 звернути до негайного виконання.

У задоволенні іншої частини позовних вимог відмовити.

Справа 4. Зменшення розміру аліментів

Районний суд,

розглянувши у відкритому судовому засіданні цивільну справу за ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про зменшення розміру стягуваних аліментів,

ВСТАНОВИВ:

Позивач звернувся із позовом до відповідачки про зменшення розміру стягуваних аліментів, посиляється на те, що рішенням суду з нього стягуються аліменти на користь відповідачки на утримання дитини ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, у розмірі 1/3 частини від усіх його доходів до досягнення донькою повноліття.

Він працює помічником машиніста електровоза в локомотивному депо, аліменти сплачує постійно і в достатньому розмірі, він продовжує проживати спільно із відповідачкою та дитиною, утримує дитину, а відповідачка використовує аліменти на власні потреби. Відповідачка не працює і не бере участі в матеріальному забезпеченні дитини, утримуючи доньку за його аліменти. Він продовжує надавати, крім аліментів, додаткові кошти на утримання дитини - харчування, лікування, навчання.

Просить зменшити розмір стягуваних з нього аліментів до 1/4 частини від його доходів.

Позивач у судовому засіданні позов підтримав, пояснив, що має середню зарплату близько 6 000 - 7 000 грн., з яких відповідачка отримує аліменти в розмірі 2 000 - 2 500 грн., у зв'язку з чим вона фактично повністю утримує дитину, відповідачка не працює та не утримує своїми коштами дитину. Просить задовольнити позов.

Відповідачка із позовом не погодилася, пояснила, що не працює у зв'язку із відсутністю роботи, отримувані аліменти витрачає на дитину, отримує в місяць близько 2 000-2 500 грн. Просить відмовити у задоволенні позову.

Заслухавши пояснення сторін і дослідивши письмові докази, суд вважає, що позов підлягає задоволенню у зв'язку з таким.

Як визнали сторони і це підтверджено письмовими матеріалами справи, сторони перебувають у шлюбі з 19.03.2004 року (а.с.8), мають неповнолітню дитину ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1 (а.с.9), на утримання якої позивач на користь відповідачки сплачує аліменти в розмірі 1/3 частини від своїх доходів, розмір стягуваних аліментів становить близько 2 500 грн. на місяць (а.с.10,13).

Вирішуючи даний позов, суд виходить із принципу рівності прав та обов'язків батьків щодо матеріального забезпечення дитини, передбаченого ст.ст. 141,180 СК України, а також приділяє першочергову увагу якнайкращому забезпеченню інтересів дітей, у відповідності до ст.3 Конвенції про права дитини, ухваленої Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 20.11.1989 р., ратифікованої Постановою ВРУ від 27.02.1991 р.

В той же час, суд вважає за необхідне вирішити даний позов із ретельним дотриманням принципу недискримінації осіб за ознакою статі чи майнового стану.

Згідно зі ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, «користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою».

Згідно з рішенням ЄСПЛ від 22.03.2012 р. у справі «Костянтин Маркін (Konstantin Markin) проти Російської Федерації» (скарга № 30078/06), «Європейський суд також нагадує, що досягнення гендерної рівності у даний час є головною метою країн-учасниць Ради Європи, і лише особливо важливі причини можуть слугувати тому, щоб відмінність у ставленні могла вважатися сумісною з Конвенцією. Зокрема, посилення на традиції, загальні правила або переважаючу суспільну думку в окремій державі є недостатніми для виправдання відмінності у ставленні за ознакою статі (п. 127)». Що стосується доводу про особливу соціальну роль жінок у вихованні дітей, Суд зазначає, що у справі «Петровіч проти Австрії» він вказував на поступову еволюцію суспільства в сторону більш рівного розподілу обов'язків чоловіків і жінок щодо виховання дітей (п.139).

Станом на день розгляду справи офіційно встановлений прожитковий мінімум для дитини від 6 до 18 років – 1 455 грн., цей мінімум визначає мінімально необхідний розмір матеріального забезпечення дітей. Таким чином, позивач повинен забезпечувати не менше 50 % визначеного прожиткового мінімуму для утримання дитини, решту матеріального забезпечення позивач має право надавати за добровільною згодою. Зараз із позивача стягуються аліменти в розмірі, який перевищує 100 % прожиткового

мінімуму для дитини, що є порушенням принципу рівності батьків та ознакою дискримінації.

Як пояснив позивач, крім стягваних із нього аліментів, він також надає добровільну допомогу на утримання дитини, не згідний на примусове стягнення з нього аліментів з нього у розмірі, що отримується відповідачкою зараз, яка має можливість витратити їх на власний розсуд.

Відповідач є здоровою працездатною особою, й повинна дбати про пошук роботи і отримання необхідних засобів для забезпечення в рівних із позивачем частках матеріальних потреб дитини, а не виправдовувати недостатність грошових коштів відсутністю у неї роботи.

За таких обставин із метою забезпечення рівності сторін для забезпечення дитини, недопущення дискримінації позивача та перекладання на нього усього тягаря матеріального утримання дитини, зважаючи на бажання позивача добровільно, а не примусово надавати кошти на утримання дитини, суд вважає за необхідне задовольнити позов. При цьому суд переконався, що зменшення розміру стягваних аліментів не суперечитиме інтересам і потребам неповнолітньої дитини, оскільки змінений розмір аліментів забезпечуватиме дитині практично 100% прожиткового мінімуму, а тому порушення прав дитини відсутні.

Згідно зі ст. 88 ЦПК України, судові витрати слід залишити за позивачем.

Керуючись ст.ст. 180-182, 192 СК України, ст.ст. 88, 212-215 ЦК України,

ВИРІШИВ:

Позов задовольнити.

Змінити розмір аліментів, стягваних з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_2 на утримання дитини ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1.

Стягувати щомісячно з ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_3, який проживає АДРЕСА_1, на користь ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_6, яка проживає АДРЕСА_1, аліменти на утримання дитини ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, у розмірі 1/4 (однієї четвертої) частини від усіх його доходів, але не менше 30 (тридцяти) відсотків від прожиткового мінімуму, встановленого для дитини відповідного віку, до досягнення дитиною повноліття, тобто до ІНФОРМАЦІЯ_7.

Стягнення аліментів у зміненому розмірі розпочати з дня набрання рішенням законної сили.

Судові витрати у виді сплаченого судового збору покласти на позивача.

Практичне завдання 6 для роботи в малих групах. «Ми всі повинні бути фемініст(к)ами»

Перегляньте відео (за потреби використовуйте транскрипт). Наведіть приклади гендерних стереотипів, які є у виступі.

Джерело: https://www.ted.com/talks/chimamanda_ngozi_adichie_we_should_all_be_feminists

1,793,713 переглядів станом на 20 липня 2018 року

TED Ideas worth spreading (ТЕД «Ідеї, варті поширення»)

Speaker: Chimamanda Ngozi Adichie

Тема виступу: We should all be feminists/«Ми всі повинні бути фемініст(к)ами»

00:00. Я хочу почати з розповіді про одного з моїх найкращих друзів — Околому Мадузезі. Околома мешкав на моїй вулиці і наглядав за мною, наче старший брат. Якщо мені подобався хлопець, я питала, що думає Околома. Околома загинув у горезвісній авіакатастрофі Сосолісо у Нігерії, в грудні 2005 року. Майже рівно сім років тому. Околома був тим, з ким я могла сміятися, сперечатися й відверто говорити. А ще він був першим, хто назвав мене феміністкою.

00:35. Мені було десь 14 років, ми були в нього вдома, сперечалися. Кожен озброївся частковим знанням з колись прочитаних книжок. Не пригадую, про що йшлося у цій суперечці, але пам'ятаю, як я наполягала на своєму, і Околома поглянув на мене й сказав: “А знаєш, ти феміністка”. І це був не комплімент.

00:55. (Сміх)

00:56. З його тону було зрозуміло. Це той самий тон, яким ви б сказали щось таке: “То ти підтримуєш терористів”.

01:02. (Сміх)

01:05. Я точно не знала, що позначає слово “феміністка”, і не хотіла, щоб Околома здогадався, що я не знаю. Тож я тільки відмахнулася й продовжила суперечку. І найперше, що я вирішила зробити, як буду вдома, — це подивитися слово “феміністка” у словнику.

01:20. Тепер перенесімося на кілька років пізніше, я написала роман про чоловіка, що, окрім іншого, бив дружину, і його історія закінчилася не надто добре. Коли я презентувала роман у Нігерії, журналіст, привітний доброзичливий чоловік, сказав, що хоче дати мені пораду. І присутні нігерійці, я переконана, знають, як часто наші люди дають непрохані поради. Він сказав, що люди кажуть, що мій роман феміністичний, і тому він радить мені — він сумно хитав головою, кажучи це, — ніколи не називати себе феміністкою, бо феміністки — це нещасні жінки, бо вони не можуть знайти чоловіка.

02:04. (Сміх)

02:09. Тож я вирішила називати себе “щасливою феміністкою”. Тоді одна нігерійська професорка сказала мені, що фемінізм — не наша культура, і він ніколи не був африканським, і що я називала себе феміністкою, бо мене зіпсували “західні книжки”. І це здивувало мене, бо багато книжок, які я читала в юності, були виразно антифеміністичні. Гадаю, я прочитала геть усі видані Mills & Boon романтичні книжки ще до 16 років. І щоразу, коли я читала ці книжки, названі “жіночою класикою”, мені було нудно і дійсно важко дочитати. Але гаразд, якщо фемінізм не африканський, я вирішила відтепер називатися “щасливою африканською феміністкою”. Зрештою я стала щасливою африканською феміністкою, що не ненавидить чоловіків, любить помаду і вдягає високі підбори для себе, а не для чоловіків.

02:56. (Сміх)

02:57. Звісно, у цьому багато сарказму, але саме слово “фемінізм” так сильно навантажили негативом. Ти ненавидиш чоловіків, бюстгальтери, африканську культуру – усе це.

03:10. А от ще історія з дитинства. Коли я була у молодшій школі, вчителька сказала на початку чверті, що дасть класу тест, і той, хто отримає найвищий бал, буде “класним спостерігачем”. А це було дуже круто. Якщо ти спостерігач, ти маєш записувати імена бешкетників —

03:29. (Сміх)

03:31. і це вже багато влади. А ще вчителька дасть тобі хворостинку, щоб ти ходив класом і наглядав, чи ніхто не шумить. Звісно, тобі не можна насправді використовувати хворостинку. Але все одно для 9-річної мене це здавалося блискучим майбутнім. Я дуже-дуже хотіла бути класним спостерігачем. І я

отримала найвищий бал за тест. Тоді, на моє здивування, вчителька сказала, що це має бути хлопчик. Вона забула оголосити про це на початку, бо вирішила, що це... очевидно.

04:04. (Сміх)

04:06. На другому місці у тесті був хлопчик, і він став спостерігачем. І що було навіть цікавіше у цьому випадку — той хлопчик був тремтливою доброю душею і зовсім не цікавився патрулюванням класу з хворостоиною, тоді як я тремтіла від нетерплячки. Але я була дівчинкою, він — хлопчиком, і він став спостерігачем класу. І я ніколи не забуду той випадок.

04:34. Я часто теж роблю цю помилку, думаючи, що дещо очевидно для мене є так само очевидним для усіх інших. Або згадаймо мого друга Луїса для прикладу. Луїс — дуже розумний, прогресивний чоловік, і під час бесіди він мені сказав: “Не знаю, про що ти, коли кажеш, ніби бути жінкою важче або інакше. Може, в минулому, але не зараз.” І я не могла збагнути, як Луїс не може побачити очевидного. Потім одного вечора у Лагосі ми з Луїсом вечеряли з друзями. Для тих, хто не знає Лагосу, я поясню: там є місцева особливість — яскраві і дужі енергійні чоловіки, що бігають біля різних установ і надзвичайно драматично “допомагають” вам запаркуватися. Я була вражена видатними акторськими здібностями чоловіка, що того вечора знайшов нам місце на парковці. Тож коли ми їхали звідти, я вирішила залишити йому чайові. Я відкрила сумочку, залізла туди рукою, витягла свої гроші, які заробила за свою працю, і віддала їх чоловікові. І він, дуже задоволений і дуже вдячний, взяв мої гроші, подивився повз мене на Луїса й вигукнув: “Дякую, пане!”

05:45. (Сміх)

05:51. Луїс здивовано поглянув на мене й спитав: “Чого це він дякує мені? Я йому грошей не давав.” Тоді я побачила, як прозоріння народжується на обличчі Луїса. Той чоловік вірив, що будь-які мої гроші в будь-якому випадку потрапили до мене від Луїса. Бо Луїс — чоловік.

06:12. Чоловіки та жінки різні. У нас різні гормони, різні статеві органи, різні біологічні можливості. Жінки можуть народжувати, чоловіки — ні. Принаймні поки що.

06:24. (Сміх)

06:25. Чоловіки мають тестостерон і загалом фізично сильніші за жінок. У світі трохи більше жінок, ніж чоловіків, десь 52 відсотки населення жіночої статі. Але більшість владних і почесних посад обіймають чоловіки. Нещодавна лауреатка Нобелівської премії миру кенійка Вангарі Маатаї дуже стисло й влучно висловилася: “Що вище ти підіймаєшся, то менше там жінок”. У недавніх виборах США ми постійно чули про закон Ліллі Ледбеттер, і якщо поглянути крізь приємне звучання назви закону, там йдеться про чоловіків і жінок, що виконують однакову роботу, мають рівну кваліфікацію, але чоловік отримує більше, бо він чоловік.

07:08. Тож чоловіки керують світом у буквальному розумінні, і тисячі років тому у цьому був сенс, бо людство жило у світі, де фізична сила була найважливішою якістю у боротьбі за виживання. Фізично сильніша особа ймовірніше ставала лідером, а чоловіки, в середньому, фізично сильніші. Звісно, існує багато винятків.

07:31. (Сміх)

07:33. Але зараз ми живемо у зовсім іншому світі. Імовірний лідер — не фізично сильніша особа, це особа більш творча, розумніша, здатніша до інновацій, і ці риси не визначаються жодними гормонами. З рівною вірогідністю чоловік і жінка будуть розумними, творчими або новаторами. Ми розвинулися, але виглядає так, що наші уявлення про ґендер – ні.

08:01. Кілька тижнів тому я зайшла в фойє одного з найкращих готелів Нігерії. Спочатку я хотіла сказати назву, але потім вирішила, що не буду. І охоронець біля дверей зупинив мене й почав ставити обурливі питання, бо за замовчуванням він припустив, що нігерійка, що йде сама до готелю, — робітниця секс-індустрії. І до речі, чого ці готелі намагаються зробити щось із тими, хто пропонує, а не з тими, хто формує попит на секс-працівниць. У Лагосі я не можу піти сама у безліч “респектабельних” барів та клубів. Вони просто не пускають самотню жінку всередину, її має супроводжувати чоловік. Щоразу, коли я заходжу з чоловіком до нігерійського ресторану, офіціант вітає його й ігнорує мене. Офіціанти — продукт.

08:47. (Сміх)

08:49. Зараз деякі жінки відчулиЖ “Так! І я про те ж!” Тож офіціанти — продукт суспільства, яке навчило їх, що чоловіки важливіші за жінок. І я знаю, що офіціанти не бажають мені зла. Але одна річ — знати на рівні розуму, та інша — сприймати на рівні відчуттів. Щоразу, коли мене ігнорують, я почувуюсь невидимкою. Мені сумно. Я хочу сказати їм, що я така сама людина, як і чоловіки, що я так само варта визнання. Це нібито дрібнички, але часом саме дрібнички найбільше ранять.

09:21. І не так давно я написала статтю про те, як воно — бути молодою жінкою у Лагосі, а видавці сказали мені: “Написано з такою люттю”. Ясна річ, з люттю!

09:32. (Сміх)

09:36. Бо я розлючена. Гендер, як його сприймають сьогодні, — страшена несправедливість. Нам усім варто б розлютитися. Лють має довгу історію впровадження позитивних змін, але, на додачу до люті, я також повна надії. Бо я щиро вірю у здатність людей змінювати й перероблювати себе на краще.

09:56. Гендер має значення у всьому світу, але я хочу зосередитися на Нігерії та на Африці в цілому, бо я добре їх знаю, і їм належить моє серце. І сьогодні я хочу попросити почати мріяти і планувати інакший світ, справедливіший світ, світ щасливіших чоловіків та жінок, що не брешуть самим собі. І от з чого почати: ми маємо виховувати наших дочок інакше. А ще ми маємо виховувати наших синів інакше. Своїм вихованням ми дуже шкодимо нашим хлопчикам, ми душимо людське у них. Ми настільки вузько окреслюємо поняття мужності, що мужність стає тісною, страшною кліткою, і туди ми запихаємо хлопчиків. Ми вчимо хлопчиків уникати страху. Ми вчимо їх уникати слабкості, вразливості. Вчимо приховувати їхню справжню особистість, бо вони мають бути, як кажуть в Нігерії, “міцним чолов’ягою”. Або в середній школі хлопець і дівчинка, обоє підлітки, обоє мають рівну кількість кишенькових грошей, вони йдуть гуляти, але тоді від хлопчика очікують, що він завжди платитиме, щоб довести свою мужність. А потім ми дивуємось, чого це хлопці частіше непомітно тягають гроші в батьків.

11:17. Що, коли б і хлопці, і дівчата виховувалися без звички пов’язувати мужність і гроші? Що, коли б ми казали не “хлопець має платити”, а радше “хто має більше, має платити”? Звісно, через оцю історичну перевагу частіше чоловіки мають більше зараз, але якщо ми виховуватимемо дітей інакше, за 50 років, за 100 років хлопці більше не відчуватимуть тиску й потреби довести свою мужність. Але поки що найгірша річ, яку ми чинимо стосовно чоловіків, примушуючи їх відчувати потребу бути “міцними”, — це те, що ми лишаємо їх з дуже крихким его. Що більшу потребу бути “міцним” відчуває чоловік, то слабше його его. І тоді ми ще більше шкодимо дівчатам, бо вчимо їх догоджати крихкому его чоловіків. Ми вчимо дівчат відсувати самих себе, зменшуватися, ми кажемо дівчатам: “Ти можеш мати амбіції, але помірні.”

12:17. (Сміх)

12:19. “Ти маєш прагнути успіху, але не забагато успіху, бо інакше ти загрозуватимеш чоловікові.” Якщо саме ти добуваєш хліб у стосунках з чоловіком, ти маєш прикидатися, що це не так, особливо на публіці, бо інакше ти принизиш його мужність.

12:34. Але що, як ми поставимо під сумнів цю передумову? Чого це жіночий успіх має загрозувати чоловікові? Що, коли ми вирішимо позбутися цього поняття? Не думаю, що є англійський вираз, який я ненавиджу більше за “принизити мужність”. Знайомий з Нігерії одного разу спитав мене, чи я не хвилююся, що я налякаю чоловіка. А я анітрохи не хвилююся. Власне, мені й на думку не спадало хвилюватися, бо чоловік, який мене злякається, — саме той тип чоловіка, який мене ніколи не зацікавить.

13:05. (Сміх)

13:06. (Оплески)

13:14. Але все ж мене це дуже зачепило. Бо я ж жінка, очікується, що я прагну шлюбу, очікується, що я буду робити життєві вибори, завжди маючи на думці, що найважливіше — шлюб. Шлюб може бути чудовою річчю: може бути джерелом насолоди, любові, взаємної підтримки. Але чому ми вчимо дівчат прагнути шлюбу, але не вчимо хлопчиків того ж?

13:40. Я знаю жінку, яка продала власний будинок, бо не хотіла налякати чоловіка, що з нею одружиться. Я знаю незаміжню жінку з Нігерії, яка, коли бере участь у конференції, надягає обручку, бо, за її словами, вона хоче, щоб інші учасники конференції “ставилися до неї з повагою”. Я знаю молодих жінок, на яких так сильно тиснуть щодо укладення шлюбу родина, друзі, навіть робота, що вони змушені робити жахливий вибір. Жінок певного віку вчать сприймати відсутність шлюбу як серйозну особисту поразку. А про неодруженого чоловіка того самого віку ми думаємо, що він просто досі не зустрів свою долю.

14:22. (Сміх)

14:24. Нам легко сказати: “Та жінки просто можуть сказати ‘Ні’ на усе це.” Але реальність набагато складніша. Ми усі соціальні істоти. Ми всотуємо думку нашого оточення. Навіть слова, які ми використовуємо, говорячи про шлюб та стосунки, унаочнюють це. Слова навколо теми шлюбу — завжди слова власності, а не слова партнерства. Ми використовуємо слово “повага”, позначаючи дещо, що жінка виказує чоловікові, але зазвичай не те, що виказує чоловік жінці.

14:56. І чоловіки, і жінки в Нігерії кажуть, — і цей вираз дуже мене дивує — “це заради миру в родині”. Але коли чоловік це каже, зазвичай йдеться про речі, які він взагалі не мав би робити.

15:09. (Сміх)

15:11. Іноді вони кажуть це друзям, кажуть із таким ніжним роздратуванням, знаєте, і воно нібито доводить, якими мужніми вони є, якими потрібними, як їх люблять. “Йой, жінка каже, що мені не можна до клубу щоночі, тож заради миру в родині я ходжу туди тільки по вихідних”.

15:27. (Сміх)

15:29. Але коли жінка каже, “зробила це заради миру в родині”, зазвичай йдеться про відмову від роботи, від мрії, від кар’єри. Ми вчимо жінок, що у стосунках копіроміс — це справа жінок. Завдяки вихованню дівчата бачать одна в одній конкуренток — не в праці чи досягненнях, що, як на мене, може бути на користь, але за увагу чоловіків. Ми вчимо дівчат, що вони не можуть бути сексуальними у тому розумінні, у якому хлопці. Якщо в нас сини, ми не проти дізнатися про дівчат наших синів. Але хлопці нашої доньки? Боже збав.

16:06. (Сміх)

16:08. Але, звісно, коли настає час, ми очікуємо, що донька обере ідеального хлопця на роль свого чоловіка. Ми контролюємо дівчат, ми хвалимо дівчат за цнотливість, але ми не хвалимо за цнотливість хлопців, і через це я завжди міркувала, а як саме це має працювати, бо ж...

16:23. (Сміх)

16:25. (Оплески)

16:33. Тобто втрата цноти — це такий процес, який потребує участі...

16:38. Нещодавно дівчина пережила групове зґвалтування в університеті в Нігерії, я думаю, хтось чув про це. І реакцією багатьох молодих нігерійців обох статей було щось на зразок: “Так, зґвалтування — це погано. Але що та дівчина робила в кімнаті з чотирма хлопцями?” І якщо нам вдасться забути про шалену жорстокість такої реакції... Цих нігерійців виховали зі сприйняттям жінки як сутнісно винної, їх виховали зі звичкою очікувати від чоловіка настільки мало, що уявлення про чоловіка як дикуна, не здатного на контроль, якимось чином прийнятне. Ми вчимо дівчат соромитися. “Не розставляй ноги”, “Прикрийся”. Ми створюємо у них відчуття, що коли вже вони народилися жінками, вони вже винні в чомусь. Тож дівчата перетворюються на жінок, що не відчують власних бажань. Вони виростають жінками, що глушать власні голоси. Вони виростають жінками, що не можуть сказати, що вони дійсно думають, і вони виростають — і це найгірше, що ми робимо з дівчатами, — виростають жінками, які вміють прикидатися з неймовірною майстерністю.

17:46. (Оплески)

17:52. Я знаю жінку, яка ненавидить домашню роботу, просто ненавидить, але вона прикидається, що любить, бо її навчили, що гарна “кандидатка у наречені” має бути — використаймо таке нігерійське слово — дуже “домовитою”. І потім вона вийшла заміж, і за деякий час родина її чоловіка почала жалітися, що вона змінилася.

18:14. (Сміх)

18:16. Власне, вона не змінилася, вона просто втомилася прикидатися.

18:20. Проблема з ґендером у тому, що він передбачає, якими нам бути, замість того, щоб визнавати, хто ми є.

18:29. Уявіть, наскільки щасливішими ми були б, наскільки вільно почувалися б у межах своєї справжньої особистості, якби на нас не тиснули ґендерні очікування. Хлопчики та дівчатка беззаперечно відрізняються біологічно, але соціалізація тільки збільшує відмінності, і це перетворюється на процес, що сам себе поглиблює. Наприклад, візьмімо готування їжі. У наш час жінки ймовірніше за чоловіків займатимуться домашніми справами - готуватимуть і прибиратимуть. Але чому? Чи жінки понароджувалися з генетичною схильністю готувати?

19:01. (Сміх)

19:03. Чи просто протягом років їм нав’язувало суспільство, що готування — їхня роль? Власне, я збиралася сказати, що жінки, може, й мають ген готування, аж потім згадала, що більшість найвідоміших у світі кухарів, яких ми називаємо модним словом “шеф”, — чоловіки.

19:18. Я спостерігала за своєю бабусею, яка була дійсно блискучою жінкою, і міркувала, якою вона була б, якби мала такі самі можливості, що й чоловіки, коли зростала.

19:28. У наш час жінки мають більше можливостей, ніж за часів моєї бабусі, бо змінилися правила, змінилися закони, і це дуже важливо. Але що навіть важливіше, — це наше ставлення, наш світогляд, у що ми віримо і що цінуємо, коли йдеться про гендер. Що, коли у вихованні дітей ми зосередимося на здібностях, а не на статі? Що, коли у вихованні дітей ми зосередимося на зацікавленнях, а не статі?

19:57. Я знаю родину, в якій є син і донька, обоє дуже успішно вчать у школі, вони чудові, милі діти. Коли хлопчик голодний, батьки кажуть дівчинці: “Йди приготуй лапшу Індумі для брата”.

20:07. (Сміх)

20:09. Не те щоб дівчинка особливо любила готувати лапшу Індумі. Але вона дівчинка, тож зобов’язана. Що, коли б батьки від початку вчили їх обох готувати індумі? Приготування їжі, до речі, дуже корисна навичка для хлопців. Я ніколи не вважала, що це доцільно — лишати найважливішу навичку — здатність себе прогодувати —

20:33. (Сміх)

20:35. у руках інших.

20:36. (Оплески)

20:41. Я знаю жінку, що має таку саму освіту й таку саму роботу, як її чоловік. Коли вони повертаються, вона виконує більшість домашніх справ, і так, я думаю, у багатьох родин. Але що зачепило мене у них, так це факт, що, коли б чоловік не змінив дитині підгузок, вона каже йому “дякую”. Що, коли б вона бачила у цьому нормальну й природню річ — що він теж, власне, має піклуватися про своє дитя?

21:06. (Сміх)

21:09. Я намагаюся позбутися багатьох уроків щодо гендеру, які я вивчила, поки зростала. Іноді я досі почуваюся дуже вразливою, стикаючись з гендерними очікуваннями. Вперше, коли я викладала уроки письма у середній школі, я хвилювалася. Я не хвилювалася щодо матеріалу, який викладатиму, бо мала добру підготовку і мала викладати те, що приносить мені задоволення. Натомість я хвилювалася, що маю вдягти. Я хотіла, щоб мене сприйняли серйозно. Я знала, що коли вже я жінка, я автоматично маю довести, що я чогось варта. І я хвилювалася, що коли виглядатиму надто жіночно, мене не сприймуть всерйоз. Я дійсно хотіла б обрати блискучу помаду й жіночну спідничку, але вирішила, що не варто. Натомість я вдягла дуже суворий, дуже чоловічий, дуже бридкий костюм.

21:58. (Сміх)

22:00. Сумна правда в тому, що коли йдеться про зовнішність, ми починаємо з чоловіків як зі стандарту, як з норми. Якщо чоловік збирається на ділову зустріч, він не хвилюється, що має надто маскулінний вигляд і через це його не сприймуть належним чином. Якщо жінка збирається на ділову зустріч, їй варто хвилюватися про надто жіночне вбрання, що це вбрання висловлює і чи його сприймуть належно, серйозно.

22:24. От би мені не треба було вдягати того костюму. До речі, я зрештою викинула його з моєї шафи. Якби тоді я була так само впевнена в собі, як тепер, мої учні отримали б навіть більше користі від моїх уроків, бо я почувалася б вільніше, наповненою, чесною із собою. Я вибрала більше не вибачатися за свою жіночність, за те, що я жінка.

22:49. (Оплески)

22:55. І я хочу, щоб мене поважали з усією моєю жіночністю, бо я заслуговую на це. Говорити про гендер нелегко. Як чоловікам, так і жінкам. Заговорити про гендер – іноді означає зіткнутися з миттєвим спротивом. Уявляю, що деякі люди тут зараз думають: “Ну, жінки також бувають сексуально розкутими”. Деякі чоловіки тут можуть думати: “Гаразд, це все дуже цікаво, але я думаю інакше.” І це частина проблеми.

23:26. Що багато чоловіків не думають зосереджено про гендер або не вважають гендер частиною проблеми. Багато чоловіків, як-от мій друг Луїс, говорять, що зараз все добре. І багато чоловіків не роблять нічого заради змін. Якщо ви чоловік, ви заходите до ресторану з жінкою, і офіціант вітається тільки з вами, чи спадало вам на думку спитати в нього: “Чому ви не привіталися із нею?” Бо може бути через гендер...

23:54. (Сміх)

24:04. Власне, ми можемо випустити частину довшої версії цієї доповіді. То ж, гендер може бути досить складною темою для розмови, і тому існують дуже прості шляхи таку розмову припинити. Дехто почне говорити про еволюційну біологію та мавп, знаєте, як самиці мавп підкорюються самцям мавп, усе в цьому дусі. Але справа в тому, що ми не мавпи.

24:27. (Сміх)

24:29. (Оплески)

24:34. Мавпи до того ж живуть на деревах і їдять хробаків на сніданок, а ми — ні. Дехто скаже: “Ну бідним чоловікам теж нелегко”. І це правда. Але уся ця...

24:49. (Сміх)

24:50. Але уся ця розмова зовсім не про це. Гендер та клас — різні форми дискримінації. Я, власне, немало дізналася про системи утиску і як вони можуть засліплювати одна одну з розмов з темношкірими чоловіками.

25:07. Одного разу я говорила з темношкірим чоловіком про Гендер, і він сказав мені: “Чому тобі обов’язково говорити ‘мій досвід як жінки’? Чому ти не можеш казати ‘мій досвід як людини’?” Це був той самий чоловік, що нерідко розповідав про його досвід як темношкірого чоловіка.

25:27. Гендер має значення. Чоловіки та жінки сприймають світ по-різному. Гендер окреслює спосіб, у який ми сприймаємо світ. Але ми можемо змінити це.

25:36. Деякі люди скажуть: “Але ж жінки мають справжню владу, контроль знизу.” Для тих, хто не з Нігерії, контроль знизу — це вираз, що позначає ситуацію, коли жінка використовує сексуальність, щоб отримувати послуги від чоловіків. Але контроль знизу — зовсім не влада. Це значить, що жінка просто має можливість час від часу перехопити владу когось іншого. І тоді, звісно, ми маємо замислюватися, що станеться, коли той інший у поганому гуморі, або захворів, або імпотент.

26:12. (Сміх)

26:15. Хтось скаже, що скорення жінки чоловікові — частина нашої культури. Але культура постійно змінюється. Я маю чудесних племінниць-близнючок, їм 15, вони живуть в Лагосі. Якби вони народилися сотню років тому, їх би забрали і вбили. Бо це було нашою культурою — вбивати близнюків.

26:39. Тож у чому сенс культури? Тобто вона включає оздоблення, танці... але також культура насправді про захист і продовження роду людей. У моїй родині я найбільш зацікавлена тим, хто ми є, нашими традиціями, знанням про землі предків. Мої брати не настільки зацікавлені, як я. Але я не можу брати участь, не можу піти на зібрання умунні. Не можу виголосити промову. Бо я жінка. Культура не створює людей, люди створюють культуру. Тож якщо це правда...

27:14. (Оплески)

27:18. Тож якщо це правда, що сприйняття жінки як повноцінної людини — не наша культура, то зробимо це нашою культурою.

27:26. Я дуже часто думаю про свого любого друга Околуму Мадузезі. Хай він і всі інші, хто загинув у тій катастрофі в Сосолисо, надалі спочивають із миром. Ті з нас, хто любив його, завжди його пам’ятатимуть. І він був правий того далекого дня, коли назвав мене феміністкою.

27:47. Я феміністка. І коли я подивилася це слово у словнику того дня, ось що там було: “Фемініст — людина, що вірить у соціальну, політичну та економічну рівність статей”. Моя прабабуся, судячи з історій, які я чула, була феміністкою. Вона втекла з дому чоловіка, за якого не хотіла заміж, і зрештою вийшла заміж за власним вибором. Вона відмовляла, протестувала, висловлювалася, коли відчувала, що її утискають у правах, у землі тощо.

28:19. Моя прабабуся не знала слова “феміністка”, але це не значить, що вона нею не була. Більше людей з-поміж нас мають привласнити це слово. Моє визначення фемінізму таке: “Фемініст — це чоловік або жінка, що каже...”

28:37. (Сміх)

28:40. (Оплески)

28:46. Фемініст — чоловік або жінка, що каже: “Так, сьогодні існують проблеми, пов’язані з гендером, і ми маємо подолати їх. Маємо докласти більше зусиль”. Найкращий фемініст з відомих мені — мій брат Кене. До того ж він приємний, привабливий, гарний чоловік, і він дуже мужній.

29:09. Дякую.

29:10. (Оплески)

Гендерний аспект судочинства

Перегляньте відео співбесід з переможцями конкурсу, які проводила Вища рада правосуддя (за потреби використовуйте транскрипт). Які гендерні стереотипи відображені?

Відео 1

Засідання Вищої ради правосуддя 14–25.09.2017 (20.09.2017). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=plXNljWJFv0> (3.45.20 – 3.46.08).

«З огляду на сьогоднішній день у Вищому адміністративному суді України накопичилося приблизно 30 тисяч нерозглянутих справ, які зваляться на плечі максимум 25 суддів Касаційного адміністративного суду. Ви молода жінка, у Вас сім'я, у Вас двоє дітей шестилітнього віку, Ви іногородня, сім'я в Дніпрі. Ви змушені будете переїхати в Київ. Як Ви взагалі бачите – Ви справитесь? Ви зможете і зберегти сім'ю, і опікуватися дітьми, і працювати з таким непомірним навантаженням, здійснюючи правосуддя. Це при тому, що ви ніколи в своєму житті жодної справи судової не розглянули».

Відео 2

Засідання Вищої ради правосуддя 14–25.09.2017 (15.09.2017) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=zXUkWnRyXbo> (3.06.55 – 3.08.07).

«Вік Вашої мами – біля 80 років. Крім Вас, у мами є хтось в Україні? (...) Можливо, стан здоров'я, вік, потреба в сторонньому догляді – чи не будуть перешкодою у здійсненні правосуддя Вами у касаційному суді, де навантаження досить велике, набагато більше, на порядок більше ніж в окружному адміністративному суді, де Ви працюєте? Це десятки тисяч справ».

Відео 3

Засідання Вищої ради правосуддя 14–25.09.2017 (21.09.2017) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=sp2wQuEYpwU> 6.18.36 – 6.23.11.

- Не треба обговорювати в соціальних мережах процес прийняття рішення, це ж абсолютно зрозуміло для судді.

- Можна ще рецепти якихось блюд публікувати...

**Практичне завдання 7 для роботи в малих групах.
Рекомендація № 33 «Загальна рекомендація щодо доступу жінок
до правосуддя» (CEDAW/C/GC/33)**

Ознайомтеся з Рекомендацією № 33, зокрема, наведеними у п. 14 компонентами (можливість захисту в судовому порядку, наявність, доступність, добра якість, підзвітність судової системи та надання засобів жертвам порушень), які є необхідними для забезпечення доступу до правосуддя.

Обговоріть в малих групах рекомендації державам-членам, наведені у пунктах 15, 17, 18, 19, 20 (кожна група аналізує окремий пункт).

Напишіть на фліп-чарті:

- які рекомендації Ви вважаєте найбільш актуальними для України та чому;
- які рекомендації можна впровадити найшвидше;
- які кроки / заходи можна запланувати для впровадження цих рекомендацій.

Додатки

Рекомендація № 33 «Загальна рекомендація щодо доступу жінок до правосуддя» (CEDAW/C/GC/33)

Неофіційний переклад з англійської мови

Поширення: Загальне

10 вересня 2015 р.

Мова оригіналу: Англійська

Комітет з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок

Загальна рекомендація щодо доступу жінок до правосуддя

Зміст

- I. Вступ і сфера
- II. Загальні проблеми та рекомендації щодо доступу жінок до правосуддя
 - A. Можливість захисту в судовому порядку, наявність, доступність, висока якість, надання засобів та підзвітність судових систем
 - B. Дискримінаційні закони, процедури та практики
 - C. Стереотипізація і гендерні упередження в судовій системі та важливість посилення спроможності.
 - D. Освіта та підвищення обізнаності про вплив стереотипів
 - D.1. Освіта в гендерній перспективі
 - D.2. Підвищення обізнаності через громадянське суспільство, медіа та інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ).
 - E. Правова допомога та громадський захист
 - F. Ресурси
- III. Рекомендації для окремих сфер права
 - A. Конституційне право
 - B. Цивільне право
 - C. Сімейне право
 - D. Кримінальне право
 - E. Адміністративне, право соціального забезпечення та трудове право.
- IV. Рекомендації спеціальним механізмам
 - A. Спеціалізовані судові та квазісудові системи та міжнародні і регіональні судові системи
 - B. Альтернативні процедури вирішення спорів
 - C. Національні інститути прав людини та офіси уповноважених з прав людини
 - D. Множинні системи правосуддя
- V. Зняття застережень до Конвенції
- VI. Ратифікація Факультативного протоколу до Конвенції

I. Вступ та сфера

1. Право на доступ до правосуддя для жінок є суттєвим для реалізації усіх прав, що захищаються Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Воно є фундаментальним елементом верховенства права та доброго управління, разом із незалежністю, безсторонністю, цілісністю та довірою до правосуддя, боротьбою проти безкарності та корупції і рівної участі жінок в судочинстві та інших механізмах імплементації права. Право на доступ до правосуддя є багатовимірним. Воно охоплює можливість захисту в судовому порядку, наявність, доступність, високу якість, та підзвітність систем правосуддя, а також надання відповідних засобів жертвам. Для цілей даних загальних рекомендацій, всі згадування про «жінок» повинні розумітися як такі, які включають жінок та дівчат, доки інше не буде зазначено окремо.
2. В цих загальних рекомендаціях, Комітет оцінює зобов'язання держав-членів забезпечувати жінкам доступ до правосуддя. Ці зобов'язання охоплюють захист прав жінок від усіх форм дискримінації з метою необхідності посилення їх спроможності як суб'єктів права та правовласників. Ефективний доступ до правосуддя оптимізує визвольний та трансформаційний потенціал права.
3. На практиці Комітет виявив певну кількість перешкод та заборон, які перешкоджають жінкам реалізувати їхнє право на доступ до правосуддя на рівній основі. Вони включають брак ефективного судового захисту, що надається державами-членами відносно усіх вимірів доступу до правосуддя. Ці перешкоди зустрічаються у структуральному контексті дискримінації та нерівності, внаслідок таких факторів, як ґендерна стереотипізація, дискримінаційні закони, міжсекторальна та комбінована дискримінація, вимоги та практики стосовно процедур та доказів, а також відмова систематично доводити, що правові механізми є фізично, економічно, соціально та культурно доступні для усіх жінок. Усі ці перешкоди спричиняють стійкі порушення прав людини по відношенню до жінок.
4. Сфера представлених загальних рекомендацій включає процедури та якість правосуддя по відношенню до жінок на усіх рівнях судової системи, включаючи спеціалізовані та квазісудові механізми. Квазісудові механізми охоплюють усі функції органів чи установ публічних адміністрацій, подібні до тих, які здійснюються судовими органами, які мають правові наслідки і можуть вплинути на законні права, обов'язки та привілеї.
5. Сфера права на доступ до правосуддя також включає множинні системи правосуддя. Термін «Множинна система правосуддя» відноситься до співіснування в середині країни-члена державних законів, регуляцій, процедур та рішень, з одного боку, та релігійних, звичаєвих, общинних законів і практик, а також законів і практик корінних народів, з іншого боку. Відповідно, множинні системи правосуддя включають декілька джерел права, формального чи неформального – державного, недержавного і змішаного – які жінки повинні брати до уваги коли вони реалізують своє право на доступ до правосуддя. Релігійні, звичаєві судові системи, судові системи корінних народів та общин – називаються традиційними судовими системами у цих загальних рекомендаціях – можуть формально визнаватися державою, діяти за її мовчазної згоди з або без чіткого статусу, або функціонувати поза межами державних регуляторних рамок.
6. Міжнародні та регіональні договори та декларації та більшість національних Конституцій включають гарантії, які стосуються статевої та/або ґендерної рівності перед законом та обов'язок забезпечити кожному можливість рівного захисту законом¹. Стаття 15 Конвенції проголошує що жінки та чоловіки мають бути рівними перед законом і користуватися рівним захистом закону. Стаття 2 обумовлює, що держави-члени повинні вживати усіх відповідних заходів для забезпечення реальної рівності чоловіків та жінок у всіх сферах життя, включаючи створення компетентних національних судів та інших державних інституцій для забезпечення ефективного захисту жінок від будь-яких актів дискримінації. Контент та обсяг цих гарантій ніше деталізовано в Загальних Рекомендаціях Комітету №28 щодо ключових обов'язків держав-членів по статті 2 Конвенції. У статті 3 Конвенції вказується потреба наявності відповідних заходів для забезпечення того, щоб жінки могли користуватися своїми правами людини і фундаментальними свободами на рівні, однаковому з чоловіками.
7. Жінки можуть бути дискриміновані за ознакою їхньої статі та ґендеру. Ґендервідноситься до соціально сконструйованих ідентичностей, атрибутів та ролей жінок та чоловіків і культурно-

¹ Див, наприклад, статті 7 та 8 Загальної Декларації прав людини, статті 2 та 14 Міжнародного Пакту по громадянські та політичні права і статі 2(2) і 3 Міжнародного пакту про соціальні економічні та культурні права. На регіональному рівні – Конвенція про захист прав людини та фундаментальних свобод (Європейська конвенція прав людини), Американська Конвенція прав людини та Африканська Хартія прав людини і народів також включають відповідні застереження

го значення, накладеного суспільством на біологічні відмінності, які постійно відтворюються в судовій системі та її інститутах. Відповідно до статті 5 (а) Конвенції, держави-члени мають обов'язок виявляти та усувати соціальні та культурні бар'єри, включаючи ґендерні стереотипи, які перешкоджають жінкам користуватись та вимагати своїх прав і створюють їм перешкоди у доступі до ефективних засобів захисту.

8. Дискримінація стосовно жінок, базована на ґендерних стереотипах, стигмі, небезпечних та патріархальних культурних нормах, а також порушення, що базуються на ґендері, які частково зачіпають жінок, мають шкідливий вплив на можливість жінок отримати доступ до правосуддя нарівні з чоловіками. Окрім того, дискримінація по відношенню до жінок поєднується пересічними факторами, які впливають на деяких жінок в іншому ступені чи іншим чином, ніж на чоловіків та інших жінок. До підстав міжсекторальної чи комбінованої дискримінації можуть включатися етнічне походження/раса, статус меншини чи корінного народу, колір, соціально-економічний статус та/чи каста, мова, релігія чи вірування, політичні погляди, походження, сімейний статус та/чи наявність дітей, вік, проживання в сільській/міській місцевості, стан здоров'я, інвалідність, наявність власності і ідентифікація себе як лесбійки, бісексуальної, трансґендерної жінки чи інтерсексуальної людини. Ці множинні фактори ускладнюють доступ до правосуддя для жінок з цих груп².
9. Інші фактори, які також ускладнюють доступ жінок до правосуддя, включають: неписьменність, торгівлю жінками, військові конфлікти, пошук притулку, внутрішні переміщення, відсутність громадянства, міграцію, ведення жінками господарства, вдівство, життя з ВІЛ/СНІД, позбавлення свободи, криміналізацію проституції, географічну віддаленість і стигматизацію жінок, які борються за свої права. Необхідно наголосити на тому факті, що правозахисники та правозахисні організації, часто є мішенями у зв'язку із своєю діяльністю, і на необхідності захистити їх право на доступ до правосуддя.
10. Комітет задокументував багато прикладів негативного впливу міжсекторальних форм дискримінації на доступ до правосуддя, включаючи неефективні засоби захисту для окремих груп жінок. Жінки, які належать до таких груп, часто не заявляють про порушення своїх прав до органів влади через боязнь того, що їх можуть принижувати, стигматизувати, арештувати, депортувати, піддати тортурам чи іншим формам порушень, які можуть бути застосовані по відношенню до них, в тому числі працівниками правоохоронних органів. Комітет також зауважив, що коли жінки із цих груп подають скарги, влада часто є не в стані діяти з належною старанністю для розслідування, переслідування та покарання порушників та/або забезпечення відшкодування³.
11. В доповнення до статей 2 (с), 3, 5 (а) та 15 Конвенції, держави-члени мають додаткові договірні зобов'язання забезпечити, щоб усі жінки мали доступ до освіти та інформації про їхні права та доступні засоби правового захисту, а також про те, як отримати доступ до них та до компетентної, ґендерно-чутливої системи вирішення спорів, та про рівний доступ до ефективних та своєчасних засобів захисту⁴.
12. Бачення та рекомендації Комітету, які стосуються кроків, необхідних для подолання перешкод, з якими стикаються жінки при отриманні доступу до правосуддя, повідомляються, виходячи з його досвіду розгляду доповідей держав-членів, аналізу індивідуальних комунікацій та проведених ним розслідувань на основі Факультативного протоколу до Конвенції. Окрім того, дається посилання для роботи над доступом до правосуддя іншим правозахисними механізмами Організації Об'єднаних Націй, національними інститутами прав людини організаціями громадянського суспільства, включаючи місцеві жіночі асоціації та академічними дослідниками.

² Див. параграф 18 загальних рекомендацій №28 щодо основних зобов'язань держав-членів відповідно до статті 2 Конвенції по ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок.

³ Див, наприклад, висновки спостерігачів на Багамах (CEDAW/C/BHS/CO/1-5, параграф 25 (d), Коста Ріці (CEDAW/C/CRI/CO/5-6, параграфи 40-41), Фіджі (CEDAW/C/FJI/CO/4, параграфи 24-25), Киргизстану (A/54/38/Rev.1, частина один, параграфи 127-128), Республіки Корея (CEDAW/C/KOR/CO/6, параграф 19-20, і CEDAW/C/ KOR /CO/7, параграф 23 (d) та Уганди (CEDAW/C/UGA/CO/7, параграфи 43-44).

⁴ Див, зокрема, загальні рекомендації №№ 19, 21, 23, 24, 26, 27, 29 та 30.

II. Загальні проблеми та рекомендації щодо доступу жінок до правосуддя.

A. Можливість захисту в судовому порядку, наявність, доступність, добра якість, надання асобів та підзвітність систем судочинства.

13. Комітет зауважив, що централізація судів та квазісудових органів у головних містах, відсутність їх у сільських та віддалених регіонах, час і гроші, необхідні для доступу до них, складність процедур, фізичні бар'єри для жінок з інвалідністю, брак доступу до якісних, ґендерно-компетентних правових порад, включаючи юридичну допомогу, так само як і недоліки, які часто відзначаються в якості судових систем (ґендерно нечутливі рішення/постанови\внаслідок браку підготовки, затримки і надмірна тривалість судового розгляду, корупція ощо), - все це перешкоджає жінкам у доступі до правосуддя.
14. Шість взаємопов'язаних та важливих компонентів - можливість захисту в судовому порядку, наявність, доступність, добра якість, підзвітність судової системи та надання засобів жертвам порушень – є необхідними для забезпечення доступу до правосуддя. Якщо відмінності у переважаючих правових, соціальних, культурних, політичних та економічних умовах неминуче призводять до відмінного застосування цих характеристик у кожній з держав-членів, базові елементи підходу мають характер універсальної релевантності і негайного застосування. Відповідно:
- (a) Можливість захисту в судовому порядку вимагає безперешкодного доступу жінок до правосуддя та їх можливості і посилення спроможності вимагати дотримання своїх прав, передбачених Конвенцією, як юридичних прав;
 - (b) Наявність вимагає створення судів та інших квазісудових чи інших органів по всій території держав-членів у міських, сільських та віддалених районах, а також їх утримання та фінансування;
 - (c) Доступність вимагає, щоб усі системи судочинства, як формальні, так і квазісудові, були безпечними, доступними фінансово та фізично для жінок, а також щоб вони були адаптовані і відповідали потребам жінок, включаючи тих, які стикаються з міжсекторальною чи комбінованою формами дискримінації;
 - (d) Добра якість судової системи вимагає, щоб усі компоненти системи відповідали міжнародним стандартам компетентності, ефективності, незалежності і безсторонності⁵ та своєчасно вживали відповідних та ефективних заходів, що посилює та призводить до сталого ґендерно-чутливого вирішення спорів для всіх жінок. Вона також вимагає, щоб судова система була контекстуалізована, динамічна, базувалася на принципах участі, була відкритою для інноваційних практичних заходів, ґендерно-чутливою і брала до уваги зростаючі вимоги до правосуддя з боку жінок;
 - (e) Надання засобів вимагає можливості для жінок отримати від судової системи життєво необхідний захист та адекватне відшкодування будь-якої шкоди, якої їм могли завдати (див. статтю 2 Конвенції); і
 - (f) Підзвітність судової системи забезпечується через моніторинг діяльності судової системи, щоб гарантувати, що вони діють відповідно до принципів можливості захисту в судовому порядку, наявності, доступності, доброї якості та вжиття заходів. Підзвітність судової системи також стосується моніторингу діяльності працівників судової системи та їх юридичної відповідальності у справах, де вони порушують закон.
15. **Стосовно можливості захисту в судовому порядку, Комітет рекомендує державам-членам:**
- (a) **Забезпечити, щоб права та відповідний правовий захист визнавався та був включений до законодавства, вдосконалюючи ґендерну чутливість судової системи;**
 - (b) **Вдосконалити безперешкодний доступ жінок до судової системи і таким чином посилити їхню спроможність досягти рівності *de jure* і *de facto*;**
 - (c) **Забезпечити, щоб працівники судової системи розглядали справи відповідно до ґендерно-чутливого підходу;**
 - (d) **Забезпечити незалежність, безсторонність, цілісність та надійність судової системи та боротьбу з безкарністю;**
 - (e) **Енергійно взятися за боротьбу з корупцією в судовій системі та визнати це важливим елементом ліквідації дискримінації щодо жінок в доступі до правосуддя;**
 - (f) **Протистояти та усувати бар'єри для участі жінок як професіоналів у всіх інституціях**

⁵ Див. Основоположні Принципи незалежності судочинства, схвалені Генеральною Асамблеєю в її резолюції 40/32

- та на всіх рівнях судової та квазісудової систем, а також у сферах, де надаються послуги, пов'язані із судочинством. Зробити кроки, включаючи тимчасові спеціальні заходи, для забезпечення жінкам рівного представництва в судових та інших механізмах виконання законів, таких як мирові судді, суддівський корпус, прокуратура, штат громадських захисників, юристів, адміністраторів, медіаторів, правоохоронних органів, судової та пенітенціарної системи та практикуючі експерти, а також в інших професійних областях;
- (g) Переглянути правила стосовно тягаря доказів для забезпечення рівності сторін, у всіх сферах, де владні стосунки позбавляють жінок шансу на справедливий судовий розгляд їх справи;
 - (h) Співпрацювати з громадянським суспільством та місцевими громадськими організаціями для розвитку стабільних механізмів підтримки доступу жінок до правосуддя та заохочувати неурядові організації та організації громадянського суспільства брати участь у судових процесах, пов'язаних із захистом прав жінок; та
 - (i) Забезпечити, щоб жінки-правозахисниці мали можливість доступу до правосуддя та отримання захисту від домагань, загроз, помсти та насилля.
16. Щодо наявності судової системи, Комітет рекомендує державам-членам:
- (a) Забезпечити створення, обслуговування та розвиток судів, трибуналів та, за необхідності, додаткових інституцій, які гарантують жінкам право на доступ до правосуддя без дискримінації на усій території держави-члена, включаючи віддалені, сільські та ізольовані регіони. Слід розглянути можливість запровадження мобільних судів, зокрема для жінок, які живуть у цих районах, а також креативне використання сучасних ІТ рішень де це можливо;
 - (b) У справах насильства по відношенню до жінок, забезпечити доступ до фінансової допомоги, кризових центрів, притулків, гарячих ліній та медичної, психологічної і консультативної допомоги;
 - (c) Забезпечити, щоб процедури дозволяли зацікавленим групам та організаціям громадянського суспільства заявляти клопотання та брати участь у судовому процесі; та
 - (d) Впровадити наглядовий механізм з незалежних спостерігачів для забезпечення належного функціонування судової системи та перенаправлення до нього на розгляд усіх випадків дискримінації по відношенню до жінок, вчинених працівниками судової системи.
17. Щодо доступності судової системи, Комітет рекомендує державам-членам:
- (a) Усунути економічні бар'єри до правосуддя через надання правової допомоги та забезпечення того, що плата за видання та заповнення документів, а також судові витрати, є зменшена для жінок з низькими доходами і скасована для жінок, які живуть у бідності;
 - (b) Усунути лінгвістичні бар'єри шляхом надання, за необхідності, послуг незалежних та професійних перекладачів; забезпечити індивідуальну допомогу усім неписьменним жінкам для того, щоб гарантувати їм повноцінне розуміння судових чи квазісудових процесів;
 - (c) Розробити цільові заходи та поширювати інформацію про наявні судові механізми, процедури та засоби у різних формах, також регіональними мовами та через спеціальні видання чи інформаційні табло для жінок. Такі заходи та інформація повинні бути релевантними для усіх етнічних груп та груп меншин з числа населення і повинні бути розроблені у тісній співпраці з жінками із цих груп та, особливо, жіночими та іншими профільними організаціями;
 - (d) Забезпечити доступ до Інтернет та інших інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ) для вдосконалення доступу жінок до судової системи на всіх рівнях. Звернути увагу на розвиток інтернет-інфраструктури, включаючи відео-конференції, для полегшення проведення судових слухань і поширенню, збору та підтримки даних та інформації серед стейкхолдерів;
 - (e) Забезпечити, щоб фізичний простір та розміщення судових та квазісудових інституцій і інших служб були дружніми, безпечними та доступними для усіх жінок. Варто розглянути створення гендерного відділу як компоненту судових інститутів. Спеціальну увагу необхідно звернути на покриття коштів проїзду до судових та квазісудових інституцій та інших служб для жінок, які не мають достатніх коштів;

- (f) Створити центри доступу до правосуддя, подібно до «центрів єдиного вікна», які включатимуть набір правових та соціальних служб для зменшення числа кроків, які жінка повинна здійснити для доступу до правосуддя. Такі центри повинні надавати юридичні поради та допомогу, ініціювати судовий розгляд і координувати супровідні послуги для жінок у таких сферах як насилля по відношенню до жінок, сімейні справи, здоров'я, соціальне забезпечення, працевлаштування, власність та імміграція. Мови повинні бути доступними для усіх жінок, включаючи тих, що живуть у бідності та/або в сільських чи віддалених районах; та
- (g) Звертати особливу увагу на доступ до судової системи для жінок з інвалідністю.
18. Щодо доброї якості судової системи, Комітет рекомендує державам-членам:
- (a) Забезпечити високу якість роботи судової системи та її відповідність міжнародним стандартам компетентності, ефективності, незалежності та безсторонності, а також до міжнародної юриспруденції;
- (b) Прийняти індикатори для вимірювання доступу жінок до правосуддя⁶;
- (c) Забезпечити підхід та рамку інноваційного та трансформаційного правосуддя, включаючи, за необхідності, інвестування у ширші інституційні реформи;
- (d) Своєчасно вживати відповідних та ефективних заходів, які є обов'язковими та які ведуть до сталого ґендерно-чутливого вирішення спорів для усіх жінок;
- (e) Впровадити механізми, які гарантують, що правила доведення, розслідування та інших правових та квазісудових процедур є безсторонніми та не перебувають під впливом ґендерних стереотипів та упереджень;
- (f) За необхідності захищати приватність, безпеку та інші права людини жінок, забезпечувати, щоб судовий розгляд, відповідно до процедури та у спосіб, що забезпечує справедливий судовий розгляд, був повністю або частково закритим або щоб покази, які даються віддалено чи через комунікаційне обладнання, здійснювались таким чином, щоб лише визначені сторони мали доступ до цього контенту. Також необхідно дозволити жінкам використовувати псевдоніми чи вживати інших заходів для захисту своєї ідентичності впродовж усіх стадій судового процесу. Держави-члени повинні гарантувати можливість вжиття заходів для захисту приватності та фотографій жертв через заборону використання зображення та записів розмов у справах, де це може принизити гідність, погіршити емоційний стан і безпеку дівчат та жінок; і
- (g) Захищати жінок-позивачок, свідків, захисників та ув'язнених від погроз, домагань та іншої шкоди до, під час та після судового слухання, та забезпечити бюджетні, ресурсні, методичні та моніторингові, а також законодавчі рамки, необхідні для ефективного функціонування механізмів захисту.⁷
19. Стосовно надання засобів, Комітет рекомендує державам-членам:
- (a) Забезпечити та посилити відповідні, своєчасні заходи щодо подолання дискримінації про відношенню до жінок і забезпечити, щоб жінки мали доступ до всіх наявних судових та квазісудових засобів;
- (b) Забезпечити, щоб засоби були адекватними, ефективними, наданими своєчасно, цілісними та пропорційними до важкості заподіяної шкоди. Засоби повинні включати, як відповідні, відшкодування (відновлення); компенсацію (надану у формі грошей, товарів або послуг) та реабілітацію (медичну та психологічну допомогу та інші соціальні служби)⁸. Відшкодування цивільної шкоди та кримінальні санкції не повинні бути взаємовиключними;
- (c) Повністю враховувати неоплачувану роботу жінок по домашньому господарству та догляду за членами сім'ї у дослідженнях завданої шкоди, з метою визначення від-

⁶ Див, наприклад, Індикатори ООН для вимірювання насилля по відношенню до жінок, з 8-10 жовтня 2007 та Прогресивні індикатори для вимірювання імплементації Міжамериканської Конвенції щодо запобігання, покарання та викорінення насилля по відношенню до жінок «Belem do Para Convention», прийнятої 21 травня 2013 року.

⁷ Необхідно слідувати міжнародним рекомендаціям та кращим практикам по захисту жертв та їх родин від залякування, відплати та повторної віктимізації. Див, наприклад, статтю 56 Конвенції Ради Європи про попередження і подолання насильства щодо жінок та домашнього насильства.

⁸ Див. параграф 32 Загальних Рекомендацій №28 щодо Основних зобов'язань держав-членів відповідно до статті 2 Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації по відношенню до жінок: «Такі заходи повинні включати різні форми відшкодування, такі як грошова компенсація, реституція, реабілітація та відновлення; заходи сатисфакції, такі як публічні вибачення, публічні згадування та гарантії неповторення; зміни у відповідних законах та практиках; і притягнення до відповідальності винних у порушеннях прав людини жінок».

- повідної компенсації за шкоду у всіх цивільних, кримінальних, адміністративних чи інших судових розглядах;
- (d) Створити спеціальний жіночий фонд, який гарантуватиме жінкам отримання адекватного відшкодування у ситуації, коли фізичні чи юридичні особи, відповідальні за порушення їх прав людини, не можуть або відмовляються виплатити таке відшкодування;
 - (e) У випадках сексуального насильства в конфліктних чи пост-конфліктних ситуаціях, провести інституційні реформи, відмінити дискримінаційне законодавство і прийняти законодавство, яке передбачає адекватні санкції відповідно до міжнародних стандартів прав людини. Визначити заходи по відшкодуванню збитків за активної участі жіночих організацій та організацій громадянського суспільства для допомоги в подоланні дискримінації, яка існувала до початку конфлікту;⁹
 - (f) Забезпечувати, щоб у випадках, коли порушення прав людини мають місце в конфліктному чи пост-конфліктному контексті, позасудові заходи, такі як публічні вибачення, публічне згадування чи гарантії неповторення, що надаються комісіями з встановлення істини, справедливості чи відновлення, не використовувались як заміна розслідуванню чи переслідуванню порушників; відмовитись від амністії за порушення прав людини за ознакою ґендеру, таких як сексуальні злочини проти жінок та відхилити законодавчі обмеження на переслідування за такі порушення прав людини (див. Загальна Рекомендація 30); та
 - (g) Вживати ефективних та своєчасних заходів та забезпечити, щоб вони відповідали різним типам порушень стосовно жінок, а також адекватне відшкодування; та забезпечити участь жінок у розробці усіх програм по відшкодуванню, як це зазначено в Загальній Рекомендації №30.¹⁰

20. Стосовно підзвітності судової системи, Комітет рекомендує державам-членам:

- (a) Розробити ефективні та незалежні механізми спостереження і моніторингу доступу жінок до правосуддя для забезпечення відповідності судових систем принципам можливості захисту в судовому порядку, наявності, доступності, доброї якості, підзвітності судової системи та ефективності заходів. Це включає періодичний аудит/перегляд автономії, ефективності та прозорості судових, квазісудових та адміністративних органів, які приймають рішення, що можуть впливати на права жінок;
- (b) Забезпечити, щоб випадки виявлення дискримінаційних практик та дій з боку працівників системи правосуддя ефективно розслідувались дисциплінарними органами та вживались інші заходи;
- (c) Створити спеціальний орган для подання скарг, петицій та побажань щодо роботи персоналу, який супроводжує роботу судової системи, включаючи соціальних та медичних працівників і технічних експертів;
- (d) Дані повинні включати, але не повинні обмежуватись таким:
 - (1) Кількість та географічне поширення судових та квазісудових органів;
 - (2) Кількість чоловіків та жінок у правоохоронних органах, судових та квазісудових інституціях усіх рівнів;
 - (3) Кількість та географічне поширення чоловіків та жінок-правників, включаючи юристів із сфери правової допомоги;
 - (4) Специфіку та кількість справ і скарг, поданих до судових, квазісудових та адміністративних органів, ці дані повинні бути деталізовані відповідно до статі скаржників;
 - (5) Специфіку та кількість справ, які розглядаються формальними та неформальними системами правосуддя, ці дані повинні бути деталізовані відповідно до статі скаржників;
 - (6) Специфіку та кількість прийнятих та реально супроводжених справ, в яких виникла потреба у правовій допомозі та громадських захисниках, ці дані повинні бути деталізовані відповідно до статі скаржників;
 - (7) Тривалість процедур та їхні результати, ці дані повинні бути деталізовані відповідно до статі скаржників;
- (e) Проводити та сприяти проведенню якісних досліджень та критичному ґендерному

⁹ Див. Найробську Декларацію про право жінок та дівчат на правовий захист та відшкодування (2007)

¹⁰ Також див. A/HRC/14/22

- аналізу у співпраці з організаціями громадянського суспільства та академічними установами усіх судових систем для підкреслення практик, процедур та судової практики, які сприяють або обмежують повноцінний доступ жінок до правосуддя; та
- (f) Систематично застосовувати результати такого аналізу для розробки пріоритетів, політик, законів та процедур для забезпечення того, щоб усі компоненти судової системи були ґендерно-чутливими, дружніми для клієнтів та підзвітними.

В. Дискримінаційні закони, процедури та практики

21. Нерідко держави-члени мають конституційні положення, закони, регуляторні акти, процедури, звичаї, які базуються на традиційних ґендерних стереотипах та нормах, і тому є дискримінаційними та заперечують повноцінне користування жінками своїми правами, передбаченими Конвенцією. Тому Комітет постійно звертає увагу держав-членів на прийняті ними зобов'язання здійснювати перегляд законодавчих рамок та змінювати і/чи скасовувати положення, які дискримінують жінок. Стаття 2 Конвенції закріплює зобов'язання держав-членів вживати відповідних законодавчих чи інших заходів для ліквідації усіх форм дискримінації по відношенню до жінок державними органами влади та недержавними суб'єктами, такими як окремі індивіди та організації чи підприємства.
22. Жінки, однак, стикаються з багатьма труднощами в отриманні доступу до правосуддя в результаті прямої чи непрямой дискримінації, як визначено у параграфі 16 Загальних Рекомендацій №28 щодо основних обов'язків держав-членів відповідно до статті 2 Конвенції. Така нерівність є не лише очевидною в дискримінаційному контексті та/чи впливі законів, регуляцій, процедур, звичаїв та практик, але також у браку спроможності та обізнаності судових та квазісудових інституцій щодо адекватного реагування на порушення прав людини жінок. У своїх Загальних Рекомендаціях №28, Комітет таким чином зауважує, що судові інституції повинні застосовувати принцип реальної, тобто фактичної рівності, як це закріплено у Конвенції та інтерпретувати закони, включаючи національне, релігійне чи звичаєве право, відповідно до цих зобов'язань. Стаття 15 Конвенції охоплює зобов'язання для держав-членів забезпечити, щоб жінки користувались реальною рівністю з чоловіками у всіх сферах права.
23. Багато з заключних зауважень та думок Комітету відповідно до Факультативного Протоколу, однак, виявляють, що дискримінаційні процедури та правила доведення, брак належної старанності у запобіганні, розслідуванні, переслідуванні, покаранні та невжиття заходів за порушення прав жінок призводять до нехтування зобов'язаннями забезпечувати жінкам рівний доступ до правосуддя.
24. Особлива увага повинна приділятися дівчатам (включаючи дівчат-дітей та підлітків, де це доречно), оскільки вони стикаються із специфічними бар'єрами у доступі до правосуддя. Їм часто бракує соціальних та правових можливостей для прийняття важливих рішень про своє життя у сферах, які стосуються освіти, здоров'я, сексуальних та репродуктивних прав. Їх можуть примушувати до одруження або вони можуть бути суб'єктами інших небезпечних практик та різних форм насилля.
25. **Комітет рекомендує державам-членам:**
- (a) **Забезпечити ефективність принципу рівності перед законом через здійснення кроків по скасуванню усіх існуючих норм законодавства, процедур, регуляцій, судової практики, звичаїв та практик, які прямо або непрямом дискримінують жінок, зокрема у доступі їх до правосуддя, та усунути дискримінаційні бар'єри у доступі до правосуддя, включаючи:**
 - (i) **Зобов'язання та/чи необхідність для жінок отримувати дозвіл від членів сім'ї чи громади перед початком правових дій;**
 - (ii) **Стигматизацію внаслідок активної участі у судовому процесі жінок, які борються за свої права;**
 - (iii) **Процедури перевірки, які дискримінують жінок як свідків, позивачів та захисників через накладений на них більший тягар доведення, ніж на чоловіків, для встановлення злочину чи пошуку засобів захисту;**
 - (iv) **Процедури, які виключають чи надають більш низького статусу свідченням жінок;**
 - (v) **Брак заходів для забезпечення рівних умов для чоловіків та жінок впродовж підготовки, ведення та завершення справ;**
 - (vi) **Неадекватне ведення справ та збір доказів у справах, ініційованих жінками, що призводить до систематичних відмов у розслідуванні;**
 - (vii) **Перешкоди, що мають місце під час збору доказів, які стосуються виникнення по-**

- рушень прав жінок, що мають місце онлайн чи з використанням ІКТ і нових соціальних медіа;
- (b) Забезпечити доступність незалежних, безпечних, ефективних, доступних і чутливих до дитини механізмів оскарження та звітування для дівчат. Такі механізми повинні бути створення у відповідності до міжнародних норм, зокрема Конвенції про права дитини; а також забезпечити, щоб ці механізми були укомплектовані відповідно підготованими службовцями, які працюють ефективно та у гендерно-чутливий спосіб, відповідно до Загального Коментаря №14 Комітету з прав дитини щодо забезпечення найкращих інтересів дівчат, прийнятого за основу розгляду;
 - (c) Вживати заходів щодо уникнення маргіналізації дівчат внаслідок конфліктів та безправності у сім'ях, результатом чого є брак підтримки їхніх прав; усунути правила та практики, які вимагають дозволу батьків чи членів подружжя для доступу до послуг, таких як освіта, здоров'я, включаючи сексуальне та репродуктивне здоров'я, а також доступу до правових послуг і судової системи; і
 - (d) Захищати жінок і дівчат від інтерпретації релігійних текстів і традиційних норм, які створюють бар'єри для доступу їх до правосуддя і мають наслідком дискримінацію по відношенню до них.

С. Стереотипізація та гендерні упередження в судовій системі та важливість посилення спроможності

26. Стереотипізація та гендерні упередження у судовій системі мають далекосяжні наслідки для повноцінної реалізації жінками їхніх прав людини. Вони перешкоджають жінкам у доступі до правосуддя у всіх сферах права і можуть мати особливий вплив на жінок-жертв і тих, які постраждали від насильства. Стереотипізація спотворює сприйняття і призводить до рішень, заснованих на упереджених віруваннях і міфах, а не на релевантних фактах. Часто судді застосовують жорсткі стандарти щодо того, що вони вважають є прийнятною поведінкою для жінок і карають тих, хто не відповідає цим стереотипам. Стереотипізація також впливає на те, наскільки достовірними визнаються свідчень, аргументи та покази жінок, як сторін, так і свідків. Така стереотипізація може призводити до неналежної інтерпретації чи неналежного застосування законів суддями. Це має далекосяжні наслідки, наприклад, в кримінальному праві, де таким результатом є те, що порушники не визнаються відповідальними перед законом за порушення прав жінок, підтримуючи таким чином культуру безкарності. У всіх сферах права стереотипізація ставить під загрозу безсторонність та цілісність судової системи, що може, у свою чергу, призводити до судових помилок, включаючи ревіктимізацію позивачів.
27. Судді, мирові судді та третейські судді є не єдиними акторами у судовій системі хто застосовує, посилює та увічнює стереотипи. Прокурори, працівники правоохоронних органів та інші особи часто дозволяють стереотипам впливати на розслідування та судові процеси, особливо у випадках насильства, що базується на гендеї, стереотипам, які підривають скарги жертв/постраждалих і водночас підтримують захист, що виступає на стороні потенційного порушника. Стереотипізація, таким чином, проникає як у фазу розслідування, так і в судовий розгляд, і в результаті відображається в оформленому судовому рішенні.
28. Жінки повинні мати можливість покладатися на судову систему, вільну від міфів та стереотипів, на та правосуддя, чий безсторонності не загрожують такі припущення, які формуються на упередженнях. Ліквідація судової стереотипізації в судовій системі є важливим кроком для забезпечення рівності та справедливості для жертв та потерпілих.
29. **Комітет рекомендує державам-членам:**
- (a) Вживати заходів, включаючи підвищення обізнаності та посилення спроможності для всіх, залучених до роботи судової системи та для студентів-правників з метою ліквідації гендерної стереотипізації та включення гендерної перспективи до усіх аспектів судової системи;
 - (b) Включити інших службовців, зокрема медичних та соціальних працівників, які можуть відігравати важливу роль у справах насильства по відношенню до жінок та в сімейних питаннях, у такі програми підвищення обізнаності та посилення спроможності;
 - (c) Забезпечити, щоб програми посилення спроможності стосувалися зокрема:
 - (i) питань довіри та важливості свідчень, аргументів та показів жінок, як сторін, так і свідків;
 - (ii) непохитності стандартів, розроблених переважно суддями та прокурорами, на які вони можуть посылатися як на відповідну для жінок поведінку;

- (d) Розглянути питання про сприяння діалогу щодо негативного впливу стереотипів та ґендерних упереджень в судовій системі і потребу у вдосконаленні результатів правосуддя для жінок-жертв та тих, які пережили насильство;
- (e) Підвищувати обізнаність щодо негативного впливу стереотипізації та ґендерних упереджень та заохочувати адвокацію, спрямовану проти стереотипізації та ґендерних упереджень в судовій системі, особливо у справах про насильство, що базується на ознаці ґендеру; та
- (f) Забезпечити підвищення спроможності суддів, прокурорів, правників та працівників правоохоронних органів у застосуванні міжнародних правових інструментів прав людини, включаючи *cedaw* та практику комітету *cedaw* та на застосуванні законодавства, яке забороняє дискримінацію по відношенню до жінок.

D. Освіта та підвищення обізнаності про вплив стереотипів

30. Навчання з ґендерної перспективи та підвищення обізнаності населення через громадянське суспільство, медіа, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) є суттєвими для подолання мнотинних форм дискримінації та стереотипізації в доступі до правосуддя та забезпеченні ефективності та продуктивності правосуддя для усіх жінок.
31. Стаття 5 (а) Конвенції передбачає, що усі держави-члени повинні вжити усіх відповідних заходів для модифікації соціальних та культурних моделей поведінки з огляду на ліквідацію упереджень, а також звичаєвих та інших практик, які базуються на ідеї нижчості чи вищості одної із статей. У своїх Загальних Рекомендаціях №28 Комітет наголосив, що усі положення Конвенції повинні трактуватися цілісно для забезпечення засудження та ліквідації усіх форм дискримінації за ознакою ґендеру.¹¹

D.1. Освіта з ґендерної перспективи

32. Жінки, які не обізнані про свої права людини, не можуть оскаржувати їхнє недотримання. Комітет зауважив, особливо під час розгляду періодичних доповідей держав-членів, що вони часто не виконують гарантії надання таким жінкам рівного доступу до освіти, інформації та програм правової грамотності. Більше того, обізнаність чоловіків про права людини жінок є також незамінною для гарантування недискримінації та рівності, зокрема при гарантуванні жінкам доступу до правосуддя.
33. **Комітет рекомендує державам-членам:**
- (a) Розвивати ґендерну експертизу, включаючи збільшення числа радників з ґендерних питань, за участю організацій громадянського суспільства, академічних інститутів та медіа;
 - (b) Поширювати різноманітні матеріали для інформування жінок про їх права людини та про наявність механізмів доступу до правосуддя. Країни-члени повинні інформувати жінок про їхню можливість отримати підтримку, правову допомогу, а також соціальні послуги, дотичні до судової системи; та
 - (c) Інтегрувати навчальні програми про права жінок та ґендерну рівність, включаючи програми правової грамотності, в навчальні програми на усіх щаблях освіти з наголошенням на вирішальній ролі доступу жінок до правосуддя та роль чоловіків і хлопчиків як адвокатів та стейкхолдерів.

D.2. Підвищення обізнаності через громадянське суспільство, медіа та інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ).

34. Громадянське суспільство, медіа та ІКТ відіграють важливу роль як у підтвердженні та відтворенні ґендерних стереотипів, так і у їх подоланні.
35. **Комітет рекомендує державам-членам:**
- (a) Наголошувати на ролі, яку медіа та ІКТ можуть відігравати у руйнуванні культурних стереотипів про жінок у зв'язку з їхнім правом на доступ до правосуддя. Особливу увагу слід вернути на культурні стереотипи стосовно дискримінації та насильства за ознакою ґендеру, включаючи домашнє насильство, зґвалтування та інші форми сексуального насильства;
 - (b) Розробити та впровадити заходи щодо підвищення обізнаності серед медіа та населення щодо права жінок на доступ до правосуддя, у тісній співпраці з громадами

¹¹ Комітет зазначив у параграфі 7 що стаття 2 Конвенції повинна трактуватись у поєднанні зі статтями 3, 4, 5 і 24 та у світлі дефініції дискримінації, що міститься у статті 1

- та організаціями громадянського суспільства. Такі заходи повинні бути багатовимірними та спрямованими до дівчат та жінок, хлопців та чоловіків, а також повинні брати до уваги релевантність та потенціал ІКТ змінювати культурні та соціальні стереотипи;
- (c) Підтримувати та залучати ЗМІ та людей, які працюють з ІКТ до постійного публічного діалогу про права людини жінок загалом і в контексті доступу до правосуддя зокрема; та
 - (d) Вживати заходів для формування культури і соціального простору, де пошук справедливості жінками сприймається як законний і прийнятний, а не як причина для додаткової дискримінації та/чи стигматизації.

Е. Правова допомога та громадський захист

36. Надзвичайно важливим елементом в гарантуванні того що судова система є економічно доступною для жінок, є надання безкоштовної чи недорогої правової допомоги, порад і представництва в судових та квазісудових процесах у всіх сферах права.

37. Комітет рекомендує державам-членам:

- (a) Інституціоналізувати системи правової допомоги та громадського захисту, які є доступними, стабільними та відповідають потребам жінок; та забезпечити щоб ці послуги надавалися своєчасно, постійно та ефективно на усіх стадіях судового чи квазісудового процесу, включаючи альтернативні механізми вирішення спорів та процедури відновного правосуддя. Забезпечити безперешкодний доступ центрів правової допомоги та громадських захисників до усієї відповідної документації та іншої інформації, включаючи покази свідків;
- (b) Забезпечити, щоб центри правової допомоги та громадські захисники були компетентними, ґендерно-чутливими, поважали конфіденційність та мали достатньо часу для захисту своїх клієнтів;
- (c) Проводити інформаційні кампанії та програми з підвищення обізнаності для жінок про існування центрів правової допомоги та громадських захисників та умови отримання такої допомоги. Інформаційні та комунікаційні технології повинні ефективно використовуватись для підтримки таких програм;
- (d) Розвивати партнерство з компетентними неурядовими надавачами правової допомоги та/або навчати параюристів надавати жінкам інформацію та допомогу у ході судових та квазісудових процесів та традиційних систем правосуддя; та
- (e) У випадках сімейних конфліктів чи коли жінка не має рівного доступу до сімейного бюджету, розрахунок матеріального стану, за яким визначається прийнятність для правової допомоги чи громадського захисту повинен базуватися на реальних доходах чи активах, які є у розпорядженні жінки.¹²

Ф. Ресурси

38. Висококваліфіковані людські ресурси у поєднанні з адекватними технічними та фінансовими ресурсами є суттєвими для забезпечення можливості захисту в суді, наявності, доступності, високої якості та підзвітності судової системи та надання відповідних засобів жертвам.

39. Комітет рекомендує державам-членам:

- (a) Передбачити адекватну бюджетну та технічну підтримку та зібрати висококваліфіковані людські ресурси в усіх частинах судової системи, включаючи спеціалізовані суди, квазісудові та адміністративні органи, альтернативні механізми вирішення спорів, національні інституції з прав людини та офіси омбудсменів; та
- (b) Шукати підтримку із зовнішніх джерел, таких як спеціальні агенції ООН, міжнародна спільнота та громадянське суспільство, якщо національні ресурси є обмеженими, одночасно гарантуючи, що у середньо- чи довгостроковій перспективі відповідні державні ресурси будуть виділені для судової системи з метою забезпечення її стійкості.

¹² Принципи та Керівництво ООН по доступу до правової допомоги у системах кримінального судочинства, керівництво 1 (f): «Якщо матеріальний стан розраховується на основі доходу домашнього господарства сім'ї, але індивідуально члени сім'ї перебувають у конфліктів один з одним чи не мають рівного доступу до сімейного доходу, лише дохід особи, яка звертається за правовою допомогою, використовується для цілей оцінки матеріального стану».

III. Рекомендації для окремих галузей права

40. Інституції та юридичні механізми відрізняються у всьому світі, тому деякі елементи, що належать до однієї із сфер права в одній країні, можуть розглядатись у іншій сфері в іншій країні. Наприклад, визначення дискримінації може міститися або не міститися в конституції, постанова про охорону жертви чи свідка може з'являтися у сімейному та/чи кримінальному праві; проблеми шукачів притулку та біженців можуть розглядатись адміністративними судами або квазісудовими органами. Державам-членам пропонується взяти це до уваги при врахуванні наступних параграфів.

A. Конституційне право

41. Комітету відзначив, що на практиці держави-члени, які прийняли конституційні гарантії стосовно реальної рівності чоловіків та жінок та включили міжнародне право у сфері прав людини, включаючи Конвенцію, до своїх національних систем законодавства, є більше готовими для забезпечення ґендерної рівності в доступі до правосуддя. Відповідно до статей 2 (а) та 15 Конвенції, держави-члени втілюють принципи рівності чоловіків та жінок у своїх національних конституціях та іншому відповідному законодавстві, включаючи також становлення компетентних національних судів та інших публічних інституцій та вжиття заходів для гарантування реалізації принципу у всіх сферах публічного та приватного життя, так само як у всіх сферах права.

42. **Комітет рекомендує державам-членам:**

- (а) **Забезпечувати безпосередній конституційний захист формальної та реальної рівності і недискримінації у публічній та приватній сферах, включаючи усі питання особистого статусу, сім'ї, шлюбу та права спадкування та у всіх сферах права;**
- (б) **Якщо положення міжнародного права не застосовуються прямо, повністю включити міжнародне право у сфері прав людини у свої конституційні та законодавчі рамки для ефективних гарантій доступу жінок до правосуддя; та**
- (с) **Створити структури, необхідні для забезпечення наявності та доступності судового перегляду та моніторингові механізми для спостереження за імплементацією усіх фундаментальних прав, включаючи принцип реальної ґендерної рівності.**

B. Цивільне право

43. В деяких громадах жінки не можуть отримати доступ до судової системи без допомоги родича-чоловіка і соціальні норми забороняють їм діяти автономно поза межами дому. Стаття 15 Конвенції передбачає, що жінки та чоловіки є рівними перед законом і що держави-члени повинні надавати жінкам, у цивільних справах, ідентичну з чоловіками правоздатність і такі ж самі можливості для реалізації цієї правоздатності. Доступ жінок до цивільно-правових процедур та засобів, включає також сфери договорів, приватного підприємництва, відшкодування шкоди, захисту споживачів, спадкування, земельних та майнових прав.

44. **Комітет рекомендує державам-членам:**

- (а) **Ліквідувати ґендерні бар'єри у доступі до цивільного права, такі як вимога для жінок отримувати дозвіл судових чи адміністративних властей або членів сім'ї до початку правових дій, чи для отримання особистих чи майнових документів;**
- (б) **Посилити положення, передбачені статтею 15 (3) Конвенції про те, що всі договори та інші приватні інструменти будь-якого виду з юридичним ефектом, спрямованим на обмеження правоздатності жінок, вважаються недійсними; та**
- (с) **Вживати позитивних заходів для забезпечення свободи жінок укладати контракти та інші приватноправові договори.**

C. Сімейне право

45. Нерівність в сім'ї лежить в основі усіх інших аспектів дискримінації по відношенню до жінок і часто виправдовується в ім'я ідеології, традиції та культури. Комітет неодноразово наголошував на тому, що сімейне право та механізми його впровадження повинні узгоджуватись із принципом рівності, гарантованим статтями 2, 15 та 16 Конвенції.¹³

46. **Комітет рекомендує державам-членам:**

- (а) **Прийняти письмові сімейні кодекси чи положення про особистий статус, які передбачають рівний доступ до правосуддя членам подружжя чи партнерам, безвідносно до їх релігійної чи етнічної ідентичності чи приналежності до общини, відповідно з**

¹³ Див, зокрема, загальну рекомендацію №29 щодо економічних наслідків шлюбу, сімейних стосунків та їх розриву

- конвенцією та загальними рекомендаціями Комітету;¹⁴
- (b) Розглянути можливість створення гендерно-чутливих сімейних судових чи квазісудових механізмів, які б розглядали такі питання, як врегулювання майнових спорів, права землеволодіння, спадкування, розрив шлюбу та опіка над дітьми в рамках однієї інституційної рамки; та
 - (c) Забезпечити, щоб у випадках, коли відсутній уніфікований сімейний кодекс та існують різноманітні системи сімейного права, такі як цивільне, право корінних народів, релігійне та звичаєве право, особистий правовий статус забезпечував особам вибір щодо того, яке сімейне право застосувати на кожному з рівнів стосунків. Державні суди повинні переглядати рішення усіх інших інституцій у цьому зв'язку.

D. Кримінальне право

47. Системи кримінального права є особливо важливими для забезпечення жінкам можливості користуватись своїми правами людини, включаючи право на доступ до правосуддя, на засадах рівності. Держави-учасники відповідно до статей 2 та 15 Конвенції зобов'язані забезпечити доступ жінок до захисту та засобів, що надаються в рамках кримінального права та убезпечити їх від дискримінації в контексті таких механізмів як жертв, так і порушниць норм кримінального права. Деякі кримінальні кодекси чи акти чи/та кримінально-процесуальні кодекси дискримінують жінок: а) через криміналізацію форм поведінки, які не є криміналізовані чи передбачають такого ж жорсткого покарання, якщо вони здійснені чоловіком, б) через криміналізацію поведінки, яка може бути продемонстрована лише жінкою, наприклад аборти, с) не криміналізуючи або діючи без належної старанності щодо запобігання і забезпечення відшкодування у злочинах, які непропорційно часто здійснюються по відношенню до жінок або здійснюються лише по відношенню до них, і d) ув'язнюючи жінок за дрібні правопорушення та/чи неможливість заплатити заставу за такі правопорушення.
48. Комітет також підкреслив факт, що жінки страждають від дискримінації в кримінальних справах через: а) брак гендерно-чутливих альтернатив затриманню, які не передбачають утримання під вартою; б) відмову у врахуванні специфічних потреб жінок в ув'язненні, та с) відсутність гендерно-чутливого моніторингу та незалежного перегляду механізмів.¹⁵ Вторинна віктимізація жінок системою кримінальної юстиції має вплив на їхній доступ до правосуддя, враховуючи їх підвищену вразливість до психологічного та фізичного насильства і загроз в часі арешту, допитів та в ув'язненні.
49. Жінок також непропорційно криміналізують відповідно до їх ситуації чи статусу, наприклад, жінок, які займаються проституцією, жінок-мігрантів, жінок, звинувачених у подружній зраді, лесбійок, бісексуалів, трансгендерних жінок та інтерсексуальних осіб, жінок, які перенесли аборт або жінок, що належать до інших дискримінованих груп.
50. Комітет зауважує, що в багатьох країнах є критична недостача підготованих поліцейських і правових та судових кадрів, здатних діяти відповідно до вимог кримінального розслідування.
51. **Комітет рекомендує державам-членам:**
- (a) **Проявляти належну старанність щодо запобігання, розслідування, покарання та виплати компенсації в усіх злочинах, вчинених стосовно жінок, незалежно від того, були ці злочини здійснені представниками держави чи недержавними суб'єктами;**
 - (b) **Забезпечувати, щоб законодавчі обмеження відповідали інтересам жертв;**
 - (c) **Вживати ефективних заходів по захисту жінок від вторинної віктимізації у їхній взаємодії з правоохоронними та судовими органами. Розглянути створення спеціалізованих гендерних департаментів у системі правоохоронних органів, системі виконання покарань та прокуратурі;**
 - (d) **Вживати відповідних заходів для створення сприятливого середовища, яке заохочує жінок відстоювати свої права, повідомляти про злочини, скоєні проти них та брати активну участь у кримінальних судових процесах; і вживати заходів для запобігання відплати жінкам, які шукають захисту в суді. Необхідно проводити консультації з групами жінок та організаціями громадянського суспільства для розробки законодавства, політик та програм у цій сфері;**
 - (e) **Вживати заходів, включаючи прийняття законів, щодо захисту жінок від Інтернет-зло-**

¹⁴ Там само

¹⁵ Див. комунікацію №23/2009 Абрамова проти Білорусі, позиції прийняті 25 липня 2011 року, і Правила Організації об'єднаних Націй, що стосуються поводження з жінками-в'язнями та мір покарання для жінок-правопорушників, не пов'язаних з позбавленням волі (Бангкокські правила), прийняті Генеральною Асамблеєю в своїй резолюції 65/229

- чинів та дрібних правопорушень;
- (f) Утримуватись від обумовлення надання підтримки та супроводу жінкам, включаючи надання дозволу на проживання, співпрацю з органами правосуддя у справах про торгівлю людьми та організовану злочинність;¹⁶
 - (g) Використовувати підхід конфіденційності та ґендерної чутливості для уникнення стигматизації під час усіх судових процесів, включаючи вторинну віктимізацію у справах про насилля в ході допитів, збору доказів та інших процедур, пов'язаних з розслідуванням;
 - (h) Переглянути правила збору доказів та їх імплементацію, особливо у справах про насильство по відношенню до жінок. Заходи повинні бути прийняті з належним урахуванням права жертв і захисників на справедливий судовий розгляд в кримінальному провадженні, щоб гарантувати, що вимоги до доказів не були надмірно обмежуючі, негнучкі чи спричинені ґендерними стереотипами;
 - (i) Вдосконалити своє кримінальне судочинство у відповідь на домашнє насильство, що може бути зроблене через записи екстрених викликів, збору фото-доказів знищення майна, а також ознак насилля; і повідомлень лікарів чи соціальних працівників, які можуть показати яким чином насильство, навіть якщо воно було здійснене без свідків, має істотний вплив на фізичне, ментальне чи соціальне здоров'я жертв;
 - (j) Вживати заходів для гарантування того, що жінки не піддаються невинуватим затримкам при зверненні за захистом і що усі справи щодо дискримінації на підставі ґендеру в рамках кримінального законодавства, включаючи насильство, розглядаються своєчасно та безсторонньо;
 - (k) Розробити для поліції та надавачів медичних послуг форми для збору та збереження речових доказів у справах про насильство по відношенню до жінок; і навчити необхідну кількість поліцейських, а також слідчих та персоналу судів щодо компетентного провадження слідства у кримінальному процесі;
 - (l) Скасувати дискримінаційну криміналізацію та переглядати і відслідковувати усі кримінальні процедури для забезпечення того, щоб вони прямо чи непрямо не дискримінували жінок; декриміналізувати форми поведінки, які не вважаються кримінальним злочином чи не передбачають такого ж важкого покарання, якщо вони здійснені чоловіками; декриміналізувати поведінку, яка може проявлятися лише жінками, як наприклад аборти; і/або діяти з належною ретельністю для запобігання і забезпечення відшкодування за злочини, які непропорційно стосуються жінок або стосуються лише їх, незалежно від того, були ці злочини здійснені представниками держави чи недержавними суб'єктами;
 - (m) Ретельно відслідковувати процедури винесення вироків та ліквідувати будь-які прояви дискримінації стосовно жінок у покараннях, передбачених за окремі злочини та проступки та у можливості помилування чи дострокового звільнення з ув'язнення;
 - (n) Забезпечити наявність механізмів моніторингу місць позбавлення волі; звертати особливу увагу на ситуацію ув'язнених жінок; і застосовувати міжнародні директиви та стандарти щодо поводження жінками у місцях позбавлення свободи;¹⁷
 - (o) Збирати достовірні дані та статистику стосовно кількості жінок в кожному з місць позбавлення свободи, причини їх ув'язнення, час, який вони провели в ув'язненні, наявність вагітності, перебування з ними дитини чи дітей, їх доступ до правової допомоги, медичних та соціальних послуг та можливість чи використання ними доступних процедур перегляду справи, альтернативних способів, які не передбачають позбавлення свободи та можливостей навчання; та
 - (p) Використовувати превентивне ув'язнення як крайній засіб та на якомога коротший термін і уникати превентивного чи післясудового ув'язнення дрібних правопорушників та за неможливість оплатити заставу за такі правопорушення.

Е. Адміністративне, право соціального забезпечення та трудове право.

52. Відповідно до статей 2 і 15 Конвенції, наявність і доступність судових та квазісудових механізмів та засобів в адміністративному, трудовому законодавстві та законодавстві про соціальне забезпечення повинні гарантуватись жінкам на рівних умовах. Предметні області, які як правило

¹⁶ Див. Рекомендовані принципи та директиви щодо прав людини та торгівлі людьми.

¹⁷ Див. Бангкокські правила та Рекомендації ООН щодо здійснення правосуддя у справах, учасниками яких є діти – жертви та свідки злочинів, прийняті Комітетом з економічних та соціальних питань у своїй постанові №2005/20

потрапляють у сферу адміністративного, трудового права і права соціального забезпечення і є особливо важливими для жінок включають: (а) медичне обслуговування, (b) соціальне забезпечення, (c) трудові відносини, включаючи рівну оплату праці, (d) рівні можливості працевлаштування, (e) рівну оплату праці для державних службовців, (f) надання житла і землі, (g) гранти, субсидії а стипендії, (h) виплату компенсації, (i) доступ до Інтернет-ресурсів та політики, та (j) міграцію і пошук притулку¹⁸.

53. Комітет рекомендує державам-членам:

- (a) Гарантувати, що незалежний перегляд відповідно до міжнародних стандартів, є доступним щодо всіх рішень адміністративних органів;**
- (b) Гарантувати, що рішення про відмову на звернення є обґрунтованими і що претендентка може оскаржити його в компетентному органі та призупинити дію будь-якого попереднього адміністративного рішення на час розгляду в суді. Це має особливе значення у сфері міграційного права та пошуку притулку, де апелянти можуть бути депортовані до отримання шансу на слухання своєї справи; та**
- (c) Використовувати адміністративне затримання лише як виняток та крайній засіб, якщо це необхідно та має обґрунтовані підстави в кожній конкретній справі, пропорційно до легітимної мети та передбачено національним законом та міжнародними стандартами. Гарантувати, щоб усі відповідні засоби, включаючи ефективну правову допомогу та процедури, були наявні для того, щоб дати жінкам можливість оскаржити законність їхнього затримання. Забезпечити регулярні перевірки таких затримань в присутності затриманих. Забезпечити, щоб умови адміністративного затримання відповідали відповідним міжнародним стандартам для захисту прав жінок, позбавлених свободи.**

IV. Рекомендації спеціальним механізмам

A. Спеціалізовані судові та квазісудові системи та міжнародні і регіональні системи правосуддя

54. Інші спеціальні судові та квазісудові механізми, включаючи трудові,¹⁹²⁰ земельні, виборчі та військові суди, інспекції та адміністративні органи²¹ також мають зобов'язання дотримуватись міжнародних стандартів незалежності, безсторонності, ефективності та дотримання міжнародного права прав людини, включаючи статті 2, 5 (а) та 15 Конвенції.

55. Перехідні та пост-конфліктні ситуації можуть спричиняти зростаючі виклики для жінок, які намагаються відстоювати своє право на доступ до правосуддя. У своїй загальній рекомендації №30 Комітет підкреслив особливі зобов'язання держав-членів, які стосуються доступу до правосуддя жінок в таких ситуаціях.

56. Комітет рекомендує державам-членам:

- (a) вживати усіх відповідних заходів для забезпечення того, щоб будь-які спеціалізовані судові та квазісудові механізми були наявними та доступними для жінок та виконувати свій мандат відповідно до тих самих вимог, що і звичайні суди;**
- (b) Проводити незалежний моніторинг та перевірку рішень спеціалізованих судових та квазісудових механізмів;**
- (c) Впроваджувати програми, політики та стратегії для підтримки та гарантування рівної участі жінок в таких спеціалізованих судових та квазісудових механізмах на всіх рівнях;**
- (d) Впроваджувати рекомендації щодо доступу жінок до правосуддя в перехідних та пост-конфліктних ситуаціях, що передбачено параграфом 81 Загальної рекомендації №30, дотримуючись комплексного інклюзивного та партисипативного підходу до механізмів правосуддя в перехідний період; та**
- (e) Забезпечити імплементацію міжнародних інструментів та рішень міжнародних та регіональних судів стосовно прав жінок, запровадити моніторингові механізми щодо імплементації міжнародного права.**

¹⁸ Див. Загальна рекомендація CEDAW №32 щодо гендерно-чутливого виміру розгляду питань про надання статусу біженця, шукачів притулку, національності та жінок без громадянства

¹⁹ В залежності від країни, сфери покриваються загальними чи спеціалізованими системами судів

²⁰ Стосовно доступу жінок до правосуддя, релевантними є конвенції Міжнародної організації праці, такі як Конвенція про інспекцію праці, 1947 (№81), Конвенція про працівників-мігрантів (переглянута, 1949 (№97), Конвенція про інспекцію праці (сільськогосподарська), 1969 (№129), Про корінні народи і народи, які ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах, 1989 (№169) та Конвенція про гідну працю для домашніх працівників, 2011 (№189)

²¹ Див. проект принципів що регулюють відправлення правосуддя через військові трибунали (E/CN.4/2006/58)

В. Альтернативні процедури вирішення спорів

57. Багато правових систем впровадили обов'язкові чи опціональні системи медіації, примирення, третейських судів, спільного вирішення спорів, фасилітації та переговорів, заснованих на інтересах. Вони застосовуються, зокрема, в сферах сімейного права, у випадках домашнього насильства, в ювенальній юстиції та в трудовому праві. Альтернативні процедури вирішення спорів часом розглядаються як неформальне правосуддя, яке пов'язане, але функціонує поза формальною процедурою розгляду справ в судах, так само як альтернативні процедури вирішення спорів вождями, де вожді чи інші лідери громади вирішують міжособистісні спори, включаючи розлучення, опіку над дітьми та земельні спори. Такі процедури можуть забезпечувати більшу гнучкість та зменшувати кошти та затримки для жінок, які шукають справедливості, але вони можуть також призводити до подальшого порушення їхніх прав та безкарності порушників, враховуючи факт, що нерідко вони базуються на патріархальних цінностях, а відповідно, мати негативний вплив на доступ жінок до розгляду їх справ в суді та доступу до засобів.

58. **Комітет рекомендує державам-членам:**

- (a) Інформувати жінок про їхні права на використання процедур медіації, відновлення, третейських судів та спільного вирішення спорів;
- (b) Гарантувати, щоб альтернативні процедури вирішення спорів не перешкождали доступу жінок до правосуддя та інших засобів у всіх сферах права та не призводили до подальших порушень їхніх прав; та
- (c) Забезпечити, щоб справи про насильство по відношенню до жінок, включаючи домашнє насильство, за жодних умов не відносились до альтернативних процедур вирішення спорів.

С. Національні інститути прав людини та офіси уповноважених з прав людини.

59. Розвиток національних інститутів прав людини та офісів уповноважених з прав людини можуть відкривати подальші можливості для жінок в отриманні доступу до правосуддя.

60. **Комітет рекомендує державам-членам:**

- (a) Вживати заходів для: (i) забезпечення адекватних ресурсів для створення та сталого функціонування незалежних інститутів прав людини відповідно до принципів, які стосуються статусу національних інститутів для пропагування та захисту прав людини (Паризькі Принципи), та (ii) забезпечення, щоб склад та діяльність цих інститутів були ґендерно-чутливими;
- (b) Надати національним інститутам прав людини широкий мандат та повноваження розглядати скарги, які стосуються дотримання прав людини жінок;
- (c) Полегшувати доступ жінок до процедури індивідуальних скарг в рамках офісів уповноважених з прав людини та національних інститутів прав людини на основі рівності та забезпечувати можливість для жінок подавати позови, які включають міжсекторальні та комбіновані форми дискримінації; та
- (d) Забезпечити національні інститути прав людини та офіси уповноважених з прав людини необхідними ресурсами та підтримувати проведення досліджень.

Д. Множинні системи правосуддя.

61. Комітет зауважує, що законодавство держав, регуляції, процедури та рішення можуть часом співіснувати в межах держави-члена з релігійним, звичаєвим правом, правом корінних народів та общин. Відповідно, існують множинні джерела права, які можуть формально визнаватись як частина національного правового порядку або існувати без докладної законодавчої бази. Держави-члени мають зобов'язання, відповідно до статей 2, 5 (а) і 15 Конвенції та відповідно до інших міжнародних інструментів прав людини забезпечувати, щоб права жінок користувались однаковою повагою і щоб жінки були захищені від порушень їхніх прав людини усіма компонентами множинних систем правосуддя.²²

62. Наявність множинних систем правосуддя може сама по собі обмежувати доступ жінок до правосуддя через укорінення чи посилення дискримінаційних соціальних норм. У багатьох контекстах, незважаючи на наявність кількох шляхів отримання доступу до правосуддя в рамках множинних систем правосуддя, жінки не можуть ефективно здійснити вибір серед багатьох. Комітет зауважив, що у окремих державах-членах, в яких сімейне та/чи особисте право базується на звичаях, релігії чи нормах общини, які співіснують на рівні цивільно-правових систем, окремі жінки можуть не бути однаково обізнані з обома системами і/чи про свободу вирішувати

²² Див, зокрема, загальну рекомендацію №29 щодо економічних наслідків шлюбу, сімейних відносин та їх розірвання.

який режим їх стосується.

63. Комітет зауважив декілька моделей, через які практики, вбудовані у множинні системи правосуддя, можуть бути гармонізовані з Конвенцією для мінімізації конфлікту прав та гарантувати жінкам доступ до правосуддя. Вони включають прийняття законів, які чітко визначають відносини між існуючими множинними системами правосуддя, створення державою перевірочних механізмів і формальним визнанням та кодифікацією релігійних, звичаєвих систем, систем корінних народів, общин та інших. Спільні зусилля держав-членів та недержавних суб'єктів будуть необхідними для перевірки шляхів, в яких множинні системи правосуддя можуть працювати спільно для посилення захисту прав жінок.²³
64. Комітет рекомендує державам членам у співпраці з недержавними суб'єктами:
- (a) Вживати невідкладних заходів, включаючи програми з посилення спроможності та навчальні програми щодо Конвенції та прав жінок для тих, хто відправляє правосуддя, по забезпеченню того, щоб релігійні, звичаєві правові системи, правові системи корінних народів та общин гармонізували їхні норми, процедури та практики із стандартами прав людини, закріпленими в Конвенції та інших міжнародних інструментах прав людини;
 - (b) Приймати закони для регулювання відносин між різними механізмами множинних систем правосуддя в порядку зменшення потенційних конфліктів;
 - (c) Забезпечити гарантії проти порушень прав людини жінок через уможливлення перевірок державними судами чи адміністративними органами діяльності усіх компонентів множинних систем правосуддя, з особливою увагою до сільських судів та традиційних судів;
 - (d) Забезпечити, щоб жінки мали реальний та усвідомлений вибір щодо застосовуваного права та різноманітності судів, яким би вони надавали перевагу у зверненнях щодо розгляду їх скарг;
 - (e) Забезпечити наявність послуг правової допомоги для жінок, які б надавали їм можливість відстоювати свої права в рамках різних множинних систем правосуддя через залучення кваліфікованого місцевого допоміжного персоналу для надання такої допомоги;
 - (f) Забезпечити рівну участь жінок в органах, створених для моніторингу, оцінки та звітування по діяльності множинних систем правосуддя на всіх рівнях; та
 - (g) Сприяти конструктивному діалогу та формалізувати зв'язки між множинними системами правосуддя, включаючи через прийняття процедур щодо поширення інформації між ними.

V. Зняття застережень щодо Конвенції

65. Багато країн зробили застереження щодо: (a) статті 2с, яка зазначає, що держави-члени зобов'язуються встановити юридичний захист прав жінок на рівній основі з чоловіками і забезпечити з допомогою компетентних національних судів та інших державних установ ефективний захист жінок проти будь-якого акту дискримінації (стаття 2 (c)); (b) статті 5, яка зазначає, що держави-члени повинні змінити соціальні й культурні моделі поведінки чоловіків і жінок з метою досягнення викоренення забобонів та звичаїв і всієї іншої практики, які ґрунтуються на ідеї неповноцінності чи переваги однієї з статей або стереотипності ролі чоловіків і жінок; (стаття 5 (a)); та (c) статті 15, яка зазначає, що держави-члени надають жінкам однакову з чоловіками громадянську правоздатність і однакові можливості її реалізації. Вони, зокрема, забезпечують їм рівні права при укладенні договорів та управлінні майном, а також рівне ставлення до них на всіх етапах розгляду справ у судах і трибуналах.
66. **Зважаючи на фундаментальну важливість доступу жінок до правосуддя, Комітет рекомендує державам-членам зняти свої застереження до Конвенції, зокрема до статей 2, 15 та 16.**

VI. Ратифікація Факультативного Протоколу до Конвенції

67. Факультативний протокол до Конвенції створює додатковий міжнародний правовий механізм надати можливість жінкам надсилати скарги щодо стверджуваних порушень прав, викладених у Конвенції та надати можливість Комітету проводити розслідування щодо стверджуваних грубих або систематичних порушень прав, закріплених Конвенцією, таким чином зміцнюючи право жінок на доступ до правосуддя. Через свої думки та рекомендації в індивідуальній комунікації, видані в рамках Факультативного протоколу, Комітет створює прецедентну правову базу стосовно до доступу жінок до правосуддя, включаючи ту, яка стосується насильства по відношен-

²³ Див. Організація з розвитку міжнародного права, Доступ до правосуддя: Моделі, стратегії та кращі практики посилення спроможності жінок ((Рим, 2013)

ню жінок²⁴, жінок в місцях позбавлення свободи²⁵, здоров'я²⁶ та працевлаштування²⁷.

68. Комітет рекомендує державам-членам:

- (a) Ратифікувати Факультативний протокол; та**
- (b) Проводити та заохочувати до створення та поширення промоційних та освітніх програм, ресурсів та заходів різними мовами та у різних форматах для інформування жінок, організацій та інститутів громадянського суспільства про доступні процедури щодо поглиблення доступу жінок до правосуддя через Факультативний протокол.**

²⁴ Cecilia Kell проти Канади, №19/2008, прийняте 27 квітня 2012; V.K. проти Болгарії, №20/2008, прийняте 25 липня 2011, Karen Vertido проти Філіппін, №18/2008, прийняте 16 липня 2010; Fatma Yildirim проти Австрії, №6/2005, прийняте 6 серпня 2007., Sahide Goeke прот и Австрії, №5/2005, пийняте 6 серпня 2007; та A.T проти Угорщини, № 2/2003, прийняте 26 січня 2005).

²⁵ (Inga Abramova проти Білорусі, №23/2009, прийняте 25 липня 2011).

²⁶ (Alyne da Silva Pimentel, №17/2008, прийняте 25 липня 2011)

²⁷ R.K.B. проти Туреччини, №28/2010, прийняте 24 лютого 2012

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (витяг)

Рим, 4.XI.1950

Уряди держав – членів Ради Європи, які підписали цю Конвенцію,

беручи до уваги Загальну декларацію прав людини, проголошену Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року,

беручи до уваги те, що ця Декларація має на меті забезпечити загальне та ефективне визнання і додержання проголошених у ній прав, беручи до уваги те, що метою Ради Європи є досягнення тісного єднання між її членами і що одним із засобів досягнення цієї мети є забезпечення і розвиток прав людини та основоположних свобод,

знову підтверджуючи свою глибоку віру в ті основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, завдяки спільному розумінню і додержанню прав людини, від яких вони залежать,

сповнені рішучості, як уряди європейських держав, що є однодумцями і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права, зробити перші кроки для забезпечення колективного гарантування певних прав, проголошених у Загальній декларації, домовилися про таке:

СТАТТЯ 1. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ПОВАЖАТИ ПРАВА ЛЮДИНИ

Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції.

...

СТАТТЯ 14. ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ

Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.

...

ПРОТОКОЛ № 12 ДО КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

РИМ, 4.XI.2000

Держави – члени Ради Європи, які підписали цей Протокол, беручи до уваги основоположний принцип, відповідно до якого всі особи є рівними перед законом і мають право на рівний захист за законом; будучи сповненими рішучості вжити подальших заходів для сприяння рівності всіх осіб шляхом колективного застосування загальної заборони дискримінації за допомогою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі – Конвенція);

знову підтверджуючи, що принцип недискримінації не стоїть на заваді Державам учасникам ужити заходів для сприяння повній та реальній рівності, якщо ці заходи є об'єктивно й обґрунтовано виправданими, домовилися про таке:

СТАТТЯ 1. ЗАГАЛЬНА ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ

1. Здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою. 2. Ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади за будь-якою ознакою, наприклад за тими, які зазначено в пункті 1.

СТАТТЯ 2. Територіальне застосування

1. Будь-яка держава під час підписання або депонування своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи схвалення може точно визначити територію чи території, до яких засто-

совується цей Протокол.

2. Будь-яка держава будь-коли в подальшому за допомогою заяви, адресованої Генеральному секретарю Ради Європи, може поширити застосування цього Протоколу на будь-яку іншу територію, точно визначену в цій заяві. Стосовно такої території Протокол набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена на підставі двох попередніх пунктів, може бути відкликана або змінена стосовно будь-якої території, точно визначеної в цій заяві, за допомогою повідомлення, адресованого Генеральному секретарю Ради Європи. Відкликання або зміна набувають чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

4. Заява, зроблена згідно із цією статтею, вважається такою, що зроблена відповідно до пункту 1 статті 56 Конвенції.

5. Будь-яка держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 чи 2 цієї статті, може будь-коли в подальшому заявити від імені однієї чи більш ніж однієї території, якої стосується заява, що вона визнає компетенцію Суду приймати заяви від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 Конвенції стосовно статті 1 цього Протоколу.

СТАТТЯ 3. Зв'язок з Конвенцією

У відносинах між Держави-учасницями положення статей 1 та 2 цього Протоколу вважаються додатковими статтями Конвенції й усі положення Конвенції застосовуються відповідно.

СТАТТЯ 4. Підписання та ратифікація

Цей Протокол відкритий для підписання державами – членами Ради Європи, які підписали Конвенцію. Він підлягає ратифікації, прийняттю чи схваленню. Держава – член Ради Європи не може ратифікувати, прийняти чи схвалити цього Протоколу, якщо вона раніше або одночасно не ратифікувала Конвенції. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи

СТАТТЯ 5. Набуття чинності

1. Цей Протокол набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати, коли десять держав – членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 4.

2. Стосовно будь-якої держави-члена, яка в подальшому висловлює свою згоду на обов'язковість для неї цього Протоколу, Протокол набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи схвалення.

СТАТТЯ 6. Функції депозитарію

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всім державам – членам Ради Європи:

- a) про будь-яке підписання;
- b) про здачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття чи схвалення;
- c) про будь-яку дату набуття чинності цим Протоколом згідно зі статтями 2 та 5;
- d) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, що стосується цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені, підписали цей Протокол.

Учинено в Римі 4 листопада 2000 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цього Протоколу кожній державі – члену Ради Європи.

Конституція України (витяг)

Розділ II ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

(Конституція, ВР України, від 28.06.1996, № 254к/96-ВР "КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ")

Кодекс законів про працю України (витяг)

Стаття 2¹. Рівність трудових прав громадян України

Забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, **статі, Ґендерної ідентичності, сексуальної орієнтації**, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, **сімейних обов'язків**, місця проживання, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, участі у страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їх прав, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання.

(Доповнено статтею 2¹ згідно із Законом Української РСР від 20.03.91 р. N 871-XII; у редакції Закону України від 12.11.2015 р. № 785-VIII)

Попередня редакція статті 2¹ КЗпП:

«Україна забезпечує рівність трудових прав усіх громадян незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин.»

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, N 52, ст.561)

{ Із змінами, внесеними згідно із Законами N 4719-VI від 17.05.2012, ВВР, 2013, N 15, ст.97 N 1263-VII від 13.05.2014, ВВР, 2014, N 27, ст.915 N 2229-VIII від 07.12.2017 }

Метою цього Закону є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України.

Р о з д і л I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

рівні права жінок і чоловіків – відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі;

рівні можливості жінок і чоловіків – рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків;

дискримінація за ознакою статі – ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій Законом України «Про заходи запобігання та протидії дискримінації в Україні», крім випадків, коли такі обмеження або привілеї мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними; {Абзац четвертий статті 1 в редакції Закону N 2229-VIII від 07.12.2017}

дискримінація за ознакою статі – дії чи бездіяльність, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або унеможливають визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для жінок і чоловіків;

позитивні дії – спеціальні тимчасові заходи, що мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, спрямовану на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях жінок і чоловіків щодо реалізації прав і свобод, встановлених Конституцією і законами України; {Абзац п'ятий статті 1 в редакції Закону N 2229-VIII від 07.12.2017}

позитивні дії – спеціальні тимчасові заходи, спрямовані на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України;

сексуальні домагання – дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування;

насильство за ознакою статі – діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті; {Статтю 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом N2229-VIII від 07.12.2017}

особа, яка постраждала від насильства за ознакою статі (далі – постраждала особа), – особа, яка зазнала насильства за ознакою статі; {Статтю 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

дитина, яка постраждала від насильства за ознакою статі, – особа, яка не досягла вісімнадцятирічного віку та зазнала насильства за ознакою статі або стала свідком (очевидцем) такого насильства; {Статтю 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

кривдник – особа, яка вчинила насильство за ознакою статі; {Статтю 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

дитина-кривдник – особа, яка не досягла вісімнадцятирічного віку та вчинила насильство за ознакою статі; {Статтю 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

запобігання насильству за ознакою статі – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на закон-

них підставах, спрямованих на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо насильства за ознакою статі, його причин і наслідків, на формування нетерпимого ставлення до насильства за ознакою статі, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються; {Статтю 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

протидія насильству за ознакою статі – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, спрямованих на припинення насильства за ознакою статі, надання допомоги та забезпечення захисту постраждалої особи та отримання нею відшкодування завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків насильства за ознакою статі, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки; {Статтю 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

оцінка ризиків – оцінювання вірогідності продовження чи повторного вчинення насильства за ознакою статі, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи; {Статтю 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

програма для постраждалої особи – комплекс заходів, спрямованих на позбавлення емоційної залежності, невпевненості у собі та на формування в постраждалої особи здатності відстоювати власну гідність та захищати свої права, у тому числі за допомогою уповноважених органів державної влади, органів місцевого самоврядування; {Статтю 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 2229-VIII (2229-19) від 07.12.2017}

програма для кривдника – комплекс заходів, складених на основі оцінки ризиків та спрямованих на зміну насильницької поведінки кривдника та формування в нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків; {Статтю 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

обмежувальний припис стосовно кривдника – встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи накладення обов'язків на кривдника, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи; {Статтю 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

ґендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства;

ґендерно-правова експертиза – аналіз чинного законодавства, проектів нормативно-правових актів, результатом якого є надання висновку щодо їх відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Стаття 2. Законодавство з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Законодавство з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків складається з Конституції України, цього Закону та інших нормативно-правових актів.

Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Законом, то застосовуються правила міжнародного договору.

Стаття 3. Основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на:

- утвердження ґендерної рівності;
- недопущення дискримінації за ознакою статі;
- застосування позитивних дій;
- запобігання та протидію насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок; {Статтю 3 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}
- забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень;
- забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків;
- підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства;

виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері;

захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі.

Стаття 4. Гендерно-правова експертиза

Чинне законодавство підлягає гендерно-правовій експертизі. У разі встановлення невідповідності нормативно-правового акта принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків висновок гендерно-правової експертизи надсилається до органу, який прийняв такий нормативно-правовий акт.

Розроблення проектів нормативно-правових актів здійснюється з обов'язковим урахуванням принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Проекти нормативно-правових актів підлягають гендерно-правовій експертизі. Висновок гендерно-правової експертизи є обов'язковою складовою пакета документів, що подаються разом з проектом нормативно-правового акта до розгляду.

Порядок проведення гендерно-правової експертизи визначає Кабінет Міністрів України.

Стаття 5. Відображення органами державної статистики показників становища жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства

Центральний орган виконавчої влади в галузі статистики забезпечує збирання, опрацювання, аналіз, поширення, збереження, захист та використання статистичних даних щодо показників становища жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства, а також щодо насильства за ознакою статі, які є репрезентативними та зіставними, згруповані за статтю і збираються на постійній основі.

{Частина перша статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Статистичні дані, зазначені в частині першій цієї статті, є невід'ємною складовою державної статистичної звітності.

Стаття 6. Заборона дискримінації за ознакою статі

Дискримінація за ознакою статі забороняється.

Не вважаються дискримінацією за ознакою статі:

спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування дитини;

обов'язкова строкова військова служба для чоловіків, передбачена законом;

різниця в пенсійному віці для жінок і чоловіків, передбачена законом;

особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я;

позитивні дії.

Р о з д і л ІІ. МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ

Стаття 7. Органи, установи та організації, наділені повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Органами, установами та організаціями, наділеними повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, є:

Верховна Рада України;

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;

Кабінет Міністрів України;

спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, визначені в їх складі уповноважені особи (координатори) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

громадські об'єднання. {Абзац сьомий частини першої статті 7 в редакції Закону N 2229-VIII від 07.12.2017}

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, організації та установи, громадські об'єднання сприяють збалансованому представництву статей в управлінні та прийнятті рішень. Для досягнення мети цього Закону у своїй діяльності вони можуть застосовувати позитивні дії.

{Частина друга статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Стаття 7-1. Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі

Суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, є: спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

органи виконавчої влади, зокрема уповноважені підрозділи органів Національної поліції України, місцеві державні адміністрації (у тому числі їх структурні підрозділи з питань сім'ї, служби у справах дітей, органи управління освітою, органи охорони здоров'я тощо);

органи місцевого самоврядування (у тому числі виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад та їх структурні підрозділи з питань сім'ї, служби у справах дітей, органи управління освітою, органи охорони здоров'я тощо);

центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

суди;

прокуратура;

загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;

громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах.

До загальних служб підтримки постраждалих осіб належать заклади та установи, які, у тому числі, надають допомогу постраждалим особам (центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка), центри соціально-психологічної допомоги, територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг) тощо).

До спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб належать притулки для постраждалих осіб, центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб, кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від домашнього насильства, а також заклади та установи, призначені виключно для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від домашнього насильства.

Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, забезпечують формування та внесення відомостей до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі відповідно до вимог статті 16 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

У здійсненні заходів у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, виявленні фактів насильства за ознакою статі, наданні допомоги та захисту постраждалим особам можуть брати участь підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, громадські об'єднання та іноземні неурядові організації, фізичні особи – підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги, у тому числі послуги патронату над дітьми.

{Закон доповнено статтею 7-1 згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Стаття 8. Повноваження Верховної Ради України у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Верховна Рада України:

визначає основні засади ґендерної політики держави;

застосовує у законодавчій діяльності принцип забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

у межах, передбачених Конституцією України, здійснює парламентський контроль за виконанням законодавчих актів з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Стаття 9. Повноваження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у сфері забезпе-

чення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини:

у рамках здійснення контролю за дотриманням прав та свобод людини і громадянина здійснює контроль за дотриманням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

розглядає звернення про випадки дискримінації за ознакою статі та насильства за ознакою статі; {Абзац третій статті 9 в редакції Закону N 2229-VIII від 07.12.2017}

у щорічній доповіді висвітлює питання дотримання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та насильства за ознакою статі. {Абзац четвертий статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Стаття 10. Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Кабінет Міністрів України:

забезпечує проведення єдиної державної політики, спрямованої на досягнення рівних прав та рівних можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства;

приймає Національний план дій щодо впровадження гендерної рівності, запобігання та протидії насильству за ознакою статі та забезпечує його виконання; {Абзац третій статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

розробляє і реалізовує державні цільові програми щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі; {Абзац четвертий статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади щодо забезпечення гендерної рівності, запобігання та протидії насильству за ознакою статі; {Абзац п'ятий статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

організовує підготовку державної доповіді про виконання в Україні Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок;

враховує принцип гендерної рівності при прийнятті нормативно-правових актів;

затверджує порядок проведення гендерно-правової експертизи;

здійснює інші повноваження у цій сфері, передбачені законодавством України.

Стаття 11. Повноваження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків:

бере участь у формуванні та реалізації державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі; {Абзац другий статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

здійснює координацію заходів міністерств та інших органів виконавчої влади, спрямованих на впровадження гендерної рівності, координацію діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі; {Абзац третій статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

проводить інформаційно-роз'яснювальну роботу в засобах масової інформації, організовує проведення просвітницьких заходів з питань забезпечення гендерної рівності та у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі; {Абзац четвертий статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

здійснює розроблення заходів, спрямованих на реалізацію забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків та зміну соціальних і культурних моделей поведінки, що ґрунтуються на дискримінаційних уявленнях про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства; {Абзац п'ятий статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

формує Національний план дій щодо впровадження гендерної рівності та у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі; {Абзац шостий статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

здійснює контроль за дотриманням гендерної рівності при вирішенні кадрових питань у центральних та місцевих органах виконавчої влади;

організовує навчання державних службовців з питань реалізації рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі, а також здійснює координацію підготовки фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі; {Абзац восьмий статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

разом з іншими центральними органами виконавчої влади здійснює підготовку науково обґрунтованих пропозицій з питань забезпечення гендерної рівності та у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі; {Абзац дев'ятий статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

здійснює організацію наукових і експертних досліджень з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі; {Абзац десятий статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

вносить пропозиції щодо застосування позитивних дій та їх припинення;

здійснює моніторинг ефективності заходів у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, а також їх впливу на різні соціальні групи, надає відповідну методичну та практичну допомогу суб'єктам, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі; {Статтю 11 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

забезпечує розроблення та затвердження типових програм для кривдників, а також методичних рекомендацій щодо їх виконання; {Статтю 11 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

затверджує стандарти надання соціальних послуг постраждалим особам та методику визначення потреб територіальних громад у створенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб; {Статтю 11 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

забезпечує розроблення та затвердження типових програм для постраждалих осіб, а також методичних рекомендацій щодо їх виконання; {Статтю 11 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

контролює формування та ведення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі (у частині запобігання та протидії насильству за ознакою статі), забезпечує збір, аналіз та поширення інформації про насильство за ознакою статі відповідно до законодавства; {Статтю 11 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

здійснює моніторинг та узагальнює результати забезпечення рівних прав та можливостей в різних сферах життєдіяльності;

узагальнює виконання державних програм з питань гендерної рівності та у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі; {Абзац вісімнадцятий статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

{Абзац дев'ятнадцятий статті 11 виключено на підставі Закону N 2229-VIII від 07.12.2017}

веде в установленому законодавством порядку облік та узагальнює випадки дискримінації за ознакою статі та насильства за ознакою статі та вносить пропозиції щодо їх усунення; {Абзац двадцятий статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

здійснює співпрацю з міжнародними організаціями, відповідними органами зарубіжних країн з питань статусу жінок та дотримання міжнародних стандартів рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі. {Абзац двадцять перший статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Стаття 12. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування

{Назва статті 12 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своєї компетенції:

забезпечують надання жінкам і чоловікам рівних прав та можливостей, запобігання та протидію насильству за ознакою статі; {Абзац другий частини першої статті 12 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

здійснюють виконання загальнодержавних та регіональних програм з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі; {Абзац третій частини першої статті 12 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

створюють умови для поєднання жінками і чоловіками професійних і сімейних обов'язків;

забезпечують доступні соціально-побутові послуги, включаючи догляд за малолітніми дітьми, організацію дошкільного виховання та забезпечення дитячого дозвілля;

провадять просвітницьку діяльність з питань гендерної рівності, запобігання та протидії насильству за ознакою статі; {Абзац шостий частини першої статті 12 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

співпрацюють з громадськими об'єднаннями та іноземними неурядовими організаціями щодо забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі; {Абзац сьомий частини першої статті 12 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

подають пропозиції щодо вдосконалення законодавства з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі; {Абзац восьмий частини першої статті 12 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

здійснюють збір і поширення інформації про насильство за ознакою статі, а також про загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб; {Статтю 12 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

беруть участь у підготовці фахівців з питань реалізації рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі; {Статтю 12 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

сприяють науковим розробкам у сфері гендерних досліджень;

дотримуються принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у своїй діяльності;

здійснюють позитивні дії.

В органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування визначається уповноважена особа (координатор) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі.

{Частина друга статті 12 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Виконання обов'язків уповноваженої особи (координатора) покладається на одного із заступників міністра, заступника керівника іншого органу виконавчої влади.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування можуть утворювати консультативно-дорадчі органи, призначати радників з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі.

{Частина четверта статті 12 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

З метою здійснення координації діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, а також забезпечення здійснення таких заходів у місцевих державних адміністраціях визначаються відповідальні структурні підрозділи, а в сільських, селищних, міських та районних у містах (у разі їх створення) радах – відповідальні виконавчі органи.

{Частина п'ята статті 12 в редакції Закону N 2229-VIII від 07.12.2017}

Стаття 13. Повноваження уповноважених осіб (координаторів) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування

{Назва статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Уповноважені особи (координатори), на яких покладено функції щодо забезпечення рівності прав і можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі, у межах своїх повноважень організують роботу відповідних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в напрямі: {Абзац перший статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

урахування принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у відповідній сфері діяльності;

проведення аналізу стану забезпечення гендерної рівності та вивчення доцільності застосування позитивних дій з метою подолання асиметрії, дисбалансу, що складаються на відповідній території чи в галузі;

координації заходів у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі та моніторингу їх реалізації на місцевому рівні; {Статтю 13 доповнено новим абзацом згідно із Законом N 2229-VIII від

07.12.2017}

співробітництва з громадськими об'єднаннями та іноземними неурядовими організаціями, узагальнення інформації, яка надходить від них щодо моніторингу стану дотримання рівності жінок і чоловіків, ситуації у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, та спільного вироблення шляхів усунення дискримінації за ознакою статі; {Абзац п'ятий статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

здійснення постійної інформаційно-пропагандистської діяльності щодо ліквідації всіх форм дискримінації за ознакою статі;

вжиття заходів, спрямованих на формування ґендерної культури населення;

організації прийому громадян з питань дискримінації за ознакою статі;

розгляду та аналізу звернень громадян з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також з питань вчинення насильства за ознакою статі, вивчення причин, що його зумовлюють, та повідомлення про них правоохоронним органам згідно із законодавством; {Абзац дев'ятий статті 13 в редакції Закону N 2229-VIII від 07.12.2017}

навчання працівників центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з питань ґендерної проблематики, спрямованого на розвиток відповідних навичок під час реалізації функцій і завдань у цій сфері, надання допомоги та захисту постраждалим особам; {Абзац десятий статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

вжиття заходів щодо усунення проявів дискримінації за ознакою статі.

Стаття 13-1. Повноваження центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі

Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги забезпечують надання безоплатної правової допомоги постраждалим особам у порядку, встановленому Законом України «Про безоплатну правову допомогу», у тому числі на базі загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб.

{Закон доповнено статтею 13-1 згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Стаття 13-2. Повноваження загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб

Загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб у межах своїх повноважень здійснюють:

прийом і розгляд заяв постраждалих осіб або їхніх представників про отримання допомоги, зокрема соціальних послуг для осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах;

інформування органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування про виявлення факту насильства за ознакою статі за наявності добровільної поінформованої згоди постраждалих осіб, крім випадків вчинення насильства стосовно дітей та недієздатних осіб або виявлення актів насильства кримінального характеру, коли така згода не вимагається; у разі виявлення факту вчинення насильства за ознакою статі стосовно дітей – інформування не пізніше однієї доби служби у справах дітей та уповноважених підрозділів органів Національної поліції України;

оцінку потреб постраждалих осіб;

надання постраждалим особам повної та вичерпної інформації про їхні права і можливості щодо отримання ними дієвої допомоги;

надання відповідно до компетенції постраждалим особам соціальних послуг, медичної, соціальної, психологічної допомоги на безоплатній основі, сприяння наданню правової допомоги, а також забезпечення тимчасового притулку для таких осіб та їхніх дітей у порядку, передбаченому законодавством;

інформування в установленому законодавством порядку місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування про осіб, яким надавалася допомога, та про результати її надання.

Спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб (крім кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей) утворюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до законодавства та діють на основі типових положень про спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб, затверджених Кабінетом Міністрів України.

Кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей утворюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, належить

до сфери його управління та діє на основі положення, затвердженого цим органом.

Кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей є державною установою, що має територіальні відділення в усіх регіонах України.

{Закон доповнено статтею 13-2 згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Стаття 14. Права громадських об'єднань та іноземних неурядових організацій у забезпеченні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобіганні та протидії насильству за ознакою статі

{Назва статті 14 в редакції Закону N 2229-VIII від 07.12.2017}

Громадські об'єднання та іноземні неурядові організації можуть: {Абзац перший статті 14 в редакції Закону N 2229-VIII від 07.12.2017}

брати участь у розробці рішень, що приймаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з питань гендерної рівності, запобігання та протидії насильству за ознакою статі; {Абзац другий статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

брати участь у реалізації загальнодержавних та регіональних програм;

делегувати своїх представників до складу консультативно-дорадчих органів, що створюються при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування;

проводити моніторинг з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі; {Абзац п'ятий статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

здійснювати іншу діяльність відповідно до свого статуту та законодавства України щодо забезпечення гендерної рівності, запобігання та протидії насильству за ознакою статі. {Абзац шостий статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Розділ III ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ

Стаття 15. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі

Рівні виборчі права та можливості жінок і чоловіків забезпечуються законодавством України.

Політичні партії, виборчі блоки під час висунення кандидатів у народні депутати України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі передбачають представництво жінок і чоловіків у відповідних виборчих списках.

Контроль за цією вимогою здійснюють виборчі комісії.

Стаття 16. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері державної служби та служби в органах місцевого самоврядування

Призначення на державну службу та службу в органи місцевого самоврядування здійснюється з дотриманням представництва кандидатур кожної статі.

Дискримінація за ознакою статі при прийнятті на державну службу та службу в органи місцевого самоврядування і під час її проходження забороняється.

Керівники органів державної влади та органів місцевого самоврядування зобов'язані забезпечити рівний доступ громадян до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування відповідно до кваліфікації і професійної підготовки незалежно від статі претендента.

Формування кадрового резерву для заміщення посад державних службовців і посад в органах місцевого самоврядування, просування їх по службі здійснюється із забезпеченням рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків.

Дозволяється застосування позитивних дій з метою досягнення збалансованого представництва жінок і чоловіків на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування з урахуванням категорій посад службовців.

Розділ IV

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

Стаття 17. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у праці та одержанні винагороди за неї

Жінкам і чоловікам забезпечуються рівні права та можливості у працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці.

Роботодавець зобов'язаний:

створювати умови праці, які дозволяють б жінкам і чоловікам здійснювати трудову діяльність на рівній основі;

забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками;

здійснювати рівну оплату праці жінок і чоловіків при однаковій кваліфікації та однакових умовах праці;

вживати заходів щодо створення безпечних для життя і здоров'я умов праці;

вживати заходів щодо унеможливлення та захисту від випадків сексуальних домагань та інших проявів насильства за ознакою статі. {Абзац шостий частини другої статті 17 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей.

Роботодавці можуть здійснювати позитивні дії, спрямовані на досягнення збалансованого співвідношення жінок і чоловіків у різних сферах трудової діяльності, а також серед різних категорій працівників.

Стаття 18. Забезпечення рівних можливостей під час укладання колективних договорів та угод

У разі колективно-договірного регулювання соціально-трудових відносин до генеральної угоди, галузевих (міжгалузевих) і територіальних угод, колективних договорів включаються положення, що забезпечують рівні права та можливості жінок і чоловіків.

{Частина перша статті 18 в редакції Закону N 4719-VI від 17.05.2012}

При цьому колективні угоди (договори) мають передбачати:

покладання обов'язків уповноваженого з гендерних питань – радника керівника підприємства установи та організації, їх структурних підрозділів на одного з працівників на громадських засадах;

комплектування кадрами і просування працівників по роботі з дотриманням принципу надання переваги особі тієї статі, щодо якої в них існує дисбаланс;

усунення нерівності за її наявності в оплаті праці жінок і чоловіків як у різних галузях господарства, так і в одній галузі на базі загального соціального нормативу оплати праці в бюджетній та інших сферах, а також на основі професійної підготовки (перепідготовки) кадрів.

Стаття 19. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері підприємництва

Держава забезпечує жінкам і чоловікам рівні права та можливості у здійсненні підприємницької діяльності.

На державному та регіональному рівнях з урахуванням статистичних показників можуть здійснюватися позитивні дії для усунення дисбалансу в підприємницькій діяльності жінок і чоловіків шляхом заохочення підприємницької діяльності, надання пільгових кредитів, проведення бізнес-тренінгів та інших заходів.

Стаття 20. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері соціального захисту

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації рівною мірою враховують інтереси жінок і чоловіків під час здійснення заходів щодо їх соціального захисту.

Погіршення становища осіб будь-якої статі в разі застосування системи соціального страхування, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги є неприпустимим.

Р о з д і л V

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У СФЕРІ ОСВІТИ ТА В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

{Назва розділу V із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Стаття 21. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у здобутті освіти та професійній підготовці

Держава забезпечує рівні права та можливості жінок і чоловіків у здобутті освіти.

Навчальні заклади забезпечують:

рівні умови для жінок і чоловіків під час вступу до навчальних закладів, оцінки знань, надання грантів, позик студентам;

підготовку та видання підручників, навчальних посібників, вільних від стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка та спрямованих на формування ненасильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, поваги до людської гідності та статевої недоторканості; {Абзац третій частини другої статті 21 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

виховання культури гендерної рівності, ненасильницької поведінки, взаємоповаги та рівного розподілу професійних і сімейних обов'язків між жінками та чоловіками. {Абзац четвертий частини другої статті 21 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Центральний орган виконавчої влади з питань освіти і науки забезпечує проведення експертизи навчальних програм, підручників та навчальних посібників для навчальних закладів щодо відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі.

{Частина третя статті 21 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

До навчальних програм вищих навчальних закладів, курсів перепідготовки кадрів включаються дисципліни, які вивчають питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі, та факультативне вивчення правових засад гендерної рівності на основі гармонізації національного і міжнародного законодавства.

{Частина четверта статті 21 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Стаття 21-1. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у діяльності засобів масової інформації

Засоби масової інформації відповідно до законодавства сприяють недопущенню:

дискримінації за ознакою статі та насильства за ознакою статі;

поширення матеріалів, що відтворюють чи зміцнюють дискримінаційні уявлення про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, схвалюють або провокують дискримінацію за ознакою статі чи насильство за ознакою статі, включаючи сексуальне насильство.

Засоби масової інформації можуть ухвалювати кодекси професійної етики та інші корпоративні стандарти з метою запобігання насильству за ознакою статі, у тому числі всім формам насильства стосовно жінок, та виховання поваги до гідності кожної людини незалежно від статі.

{Закон доповнено статтею 21-1 згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Р о з д і л V-1

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ

Стаття 21-2. Запобігання насильству за ознакою статі

Заходи із запобігання насильству за ознакою статі здійснюються за такими напрямками:

вивчення ситуації та збір даних про факти насильства за ознакою статі;

проведення галузевих та міжгалузевих досліджень стану, причин і передумов поширення насильства за ознакою статі, а також ефективності законодавства у сфері запобігання та протидії такому насильству, практики його застосування;

проведення інформаційних кампаній щодо проявів насильства за ознакою статі, його наслідків, зо-

крема для дітей;

проведення у навчальних закладах інформаційно-просвітницьких заходів з питань запобігання та протидії насильству за ознакою статі, у тому числі стосовно дітей;

залучення засобів масової інформації до проведення просвітницьких кампаній, спрямованих на виконання завдань у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі;

організація і проведення спільних та спеціалізованих тренінгів і семінарів для фахівців, які працюють у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, а також для працівників правоохоронних органів і суддів;

організація і виконання програм для осіб, які вчинили насильство за ознакою статі, зокрема сексуальне насильство, у визначеному законодавством порядку.

Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, враховують його непропорційний вплив на жінок і чоловіків, зокрема на осіб з інвалідністю, вагітних жінок, недієздатних осіб, осіб похилого віку, необхідність підтримки та захисту осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі, а також наслідки такого насильства, що призводять до порушення прав людини та дискримінації за ознакою статі.

Вжиття будь-яких заходів у сфері запобігання насильству за ознакою статі здійснюється без дискримінації за будь-якою ознакою.

Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, яким стало відомо про вчинення насильства за ознакою статі, зобов'язані невідкладно повідомити про це до місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, уповноважених підрозділів органів Національної поліції України або до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей.

Стаття 21-3. Надання допомоги та захисту постраждалим особам

Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, відповідно до компетенції забезпечують надання допомоги та захисту особам, які постраждали від такого насильства.

Надання допомоги та захисту постраждалим особам здійснюється за такими напрямками:

надання постраждалій особі інформації про її права та можливості їх реалізації зрозумілою їй мовою або через перекладача чи залучену третю особу, яка володіє мовою, зрозумілою для постраждалої особи;

забезпечення постраждалим особам доступу до спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб та отримання соціальних послуг, які вони надають;

надання у разі потреби тимчасового притулку для безпечного розміщення постраждалих осіб, особливо жінок з дітьми;

забезпечення постраждалим особам доступу до правосуддя та інших механізмів юридичного захисту, у тому числі шляхом надання безоплатної правової допомоги у порядку, встановленому Законом України «Про безоплатну правову допомогу»;

утворення цілодобового безоплатного кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей для забезпечення невідкладного реагування уповноважених підрозділів органів Національної поліції України, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, визначених цим Законом, на випадки насильства за ознакою статі, надання консультацій щодо насильства за ознакою статі абонентам анонімно або з належним урахуванням вимог конфіденційності та захисту персональних даних;

надання кваліфікованих консультацій у разі вчинення насильства за ознакою статі з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом.

Допомога постраждалим особам надається за місцем звернення.

Надання допомоги постраждалій особі не залежить від звернення такої особи до правоохоронних органів чи до суду та від її участі у кримінальному або цивільному провадженні.

Стаття 21-4. Права постраждалих осіб

Постраждалі особи мають право на:

дієвий, ефективний та невідкладний захист у разі вчинення насильства, недопущення повторних випадків насильства;

звернення особисто або через свого представника до суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі;

отримання повної та вичерпної інформації від суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, щодо своїх прав, заходів і соціальних послуг, якими вони можуть скористатися;

безоплатне отримання відповідно до законодавства медичної, соціальної та психологічної допомоги, інших соціальних послуг;

безоплатну правову допомогу в порядку, встановленому Законом України «Про безоплатну правову допомогу»;

повагу до честі та гідності, уважне та гуманне ставлення з боку суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі;

конфіденційність інформації особистого характеру, що стала відома під час роботи з такими особами;

звернення до суду із заявою про видачу обмежувального припису стосовно кривдника в порядку, передбаченому законом;

інші права, передбачені законодавством у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі.

Стаття 21-5. Обмежувальний припис стосовно кривдника

Постраждала особа або її представник, а в разі вчинення насильства за ознакою статі стосовно дитини – батьки або інші законні представники дитини, родичі дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра), мачуха або вітчим дитини, а також орган опіки та піклування мають право звернутися до суду із заявою про видачу обмежувального припису стосовно кривдника.

Обмежувальним приписом встановлюються один чи декілька таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього таких обов'язків:

заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;

усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи;

обмеження спілкування з постраждалою дитиною;

заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою;

заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;

заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у видачі обмежувального припису приймається на підставі оцінки ризиків.

Обмежувальний припис видається на строк від одного до шести місяців.

За заявою осіб, визначених частиною першою цієї статті, на підставі оцінки ризиків обмежувальний припис може бути продовжений судом на строк не більше шести місяців після закінчення строку, встановленого судовим рішенням згідно з частиною четвертою цієї статті.

Про видачу обмежувального припису кривднику суддя у встановлений законом строк інформує уповноважені підрозділи органів Національної поліції України за місцем проживання (перебування) постраждалої особи для взяття кривдника на профілактичний облік, а також районні, районні у містах Києві і Севастополі державні адміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад за місцем проживання (перебування) постраждалої особи.

Обмежувальний припис не може містити заходів, що обмежують право проживання чи перебування кривдника у місці свого постійного проживання (перебування), якщо кривдником є особа, яка не досягла вісімнадцятирічного віку на день видачі такого припису.

Порядок видачі судом обмежувального припису визначається Цивільним процесуальним кодексом України.

Постраждала особа може вимагати від кривдника компенсації її витрат на лікування, отримання

консультацій або на оренду житла, яке вона винаймає (винаймала) з метою запобігання вчиненню стосовно неї домашнього насильства, а також періодичних витрат на її утримання, утримання дітей чи інших членів сім'ї, які перебувають (перебували) на утриманні кривдника, у порядку, передбаченому законодавством.

У разі порушення кримінального провадження у зв'язку з вчиненням насильства за ознакою статі перелік заходів щодо тимчасового обмеження прав або покладення обов'язків на особу, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, або визнана винною у його вчиненні, а також порядок застосування таких заходів визначаються Кримінальним кодексом України та Кримінальним процесуальним кодексом України (4651-17).

Стаття 21-6. Взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи

Уповноважений підрозділ органу Національної поліції України бере на профілактичний облік кривдника на встановлений законодавством строк і проводить із ним профілактичну роботу.

Порядок взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника затверджується Міністерством внутрішніх справ України.

Стаття 21-7. Взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі

Взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, передбачає:

взаємне інформування не пізніше однієї доби про виявлені факти насильства за ознакою статі з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом;

реагування на факти вчинення насильства за ознакою статі відповідно до компетенції та з урахуванням оцінки ризиків, що загрожують постраждалій особі;

узгодження заходів реагування на випадки насильства за ознакою статі та надання дієвої допомоги постраждалим особам, що здійснюються різними суб'єктами;

розроблення та виконання відповідно до компетенції програм для кривдників;

розроблення програм запобігання та протидії насильству за ознакою статі відповідно до компетенції;

організацію здійснення заходів у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі відповідно до компетенції;

обмін досвідом у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі;

скоординовану міжвідомчу підготовку фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі;

здійснення моніторингу дотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, внесення пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування.

Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, затверджується Кабінетом Міністрів України.

Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, звітують спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків про результати здійснення повноважень у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі у порядку, визначеному спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Стаття 21-8. Виконання програм для кривдників

Суб'єктами, відповідальними за виконання програм для кривдників, є місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Суб'єкт, відповідальний за виконання програм для кривдників, організовує та забезпечує проходження кривдниками таких програм.

Виконання програм для кривдників стосовно дітей-кривдників здійснюється з урахуванням вікових та психологічних особливостей дітей.

З метою запобігання повторному вчиненню насильства за ознакою статі та забезпечення виконан-

ня програми для кривдника дитину-кривдника може бути тимчасово влаштовано до родичів, у сім'ю патронатного вихователя або в установу для дітей незалежно від форми власності та підпорядкування, в яких створені належні умови для проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини відповідно до її потреб.

Виконання програм для кривдників забезпечують фахівці, які пройшли відповідне навчання.

Кривдника може бути направлено судом на проходження програми для кривдників на строк від трьох місяців до одного року у випадках, передбачених законодавством.

Кривдник повинен мати можливість відвідувати програму для кривдників за власною ініціативою на добровільній основі.

У разі неявки кривдника для проходження програми для кривдників або ухилення від проходження програми без поважних причин суб'єкти, відповідальні за виконання програм для кривдників, надають протягом трьох робочих днів письмове повідомлення про це уповноваженому підрозділу органів Національної поліції України для вжиття відповідних заходів.

Притягнення кривдника до відповідальності за непроходження програми для кривдників не звільняє його від обов'язку пройти таку програму.

У разі притягнення кривдника, зокрема дитини-кривдника, до кримінальної відповідальності судом на нього може бути покладено обов'язок пройти пробачійну програму відповідно до пункту 4 частини другої статті 76 Кримінального кодексу України (2341-14).

{Закон доповнено розділом V-1 згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Р о з д і л VI

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ

Стаття 22. Оскарження дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань, насильства за ознакою статі

{Назва статті 22 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Особа, яка вважає, що стосовно неї було застосовано дискримінацію за ознакою статі чи вона стала об'єктом сексуальних домагань або постраждала від насильства за ознакою статі, має право звернутися зі скаргою до державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та/або до суду в порядку, визначеному законом.

{Частина перша статті 22 із змінами, внесеними згідно із Законами N 1263-VII від 13.05.2014, N 2229-VIII від 07.12.2017}

Особа має право на відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди, завданих їй унаслідок дискримінації за ознакою статі чи сексуальних домагань. Моральна шкода відшкодовується незалежно від матеріальних збитків, які підлягають відшкодуванню, та не пов'язана з їх розміром.

Особи або групи осіб мають право надсилати повідомлення про порушення прав, гарантованих Конвенцією ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, до Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок у разі, якщо вичерпані внутрішні засоби правового захисту або якщо застосування таких засобів захисту не виправдано затягується.

{Частина друга статті 22 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Особи будь-якої статі або групи осіб мають право надсилати повідомлення про порушення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків до Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок у разі, якщо вичерпані внутрішні засоби правового захисту або якщо застосування таких засобів захисту не виправдано затягується.

Стаття 23. Відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди, завданих унаслідок дискримінації за ознакою статі чи сексуальних домагань, насильства за ознакою статі

{Назва статті 23 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Особа має право на відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди, завданих їй унаслідок дискримінації за ознакою статі, сексуальних домагань чи інших актів насильства за ознакою статі. Моральна шкода відшкодовується незалежно від матеріальних збитків, які підлягають відшкодуванню, та не пов'язана з їх розміром.

{Частина перша статті 23 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2229-VIII від 07.12.2017}

Порядок відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди, завданих унаслідок дискримінації за ознакою статі, сексуальних домагань чи інших актів насильства за ознакою статі, визначається законом.

{Частина друга статті 23 із змінами, внесеними згідно із Законами N 1263-VII від 13.05.2014, N 2229-VIII від 07.12.2017}

Стаття 24. Відповідальність за порушення законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Особи, винні в порушенні вимог законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із законом.

Р о з д і л V I I П Р И К І Н Ц Е В І П О Л О Ж Е Н Н Я

1. Цей Закон набирає чинності з 1 січня 2006 року.

2. Кабінету Міністрів України у тримісячний строк:

подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо внесення до законів України змін, які впливають із цього Закону;

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити прийняття нормативно-правових актів, що впливають із цього Закону;

забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади прийнятих ними нормативно-правових актів, що суперечать вимогам цього Закону.

Президент України В. ЮЦЕНКО

м. Київ, 8 вересня 2005 року

N 2866-IV

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»

Із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 13 травня 2014 року № 1263-VII

Цей Закон визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

1. У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

1) антидискримінаційна експертиза – аналіз проектів нормативно-правових актів, за результатами якого надається висновок щодо їх відповідності принципу недискримінації;

2) дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі - певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними;

(пункт 2 частини першої статті 1 у редакції Закону України від 13.05.2014 р. № 1263-VII)

3) непряма дискримінація – ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними;

(пункт 3 частини першої статті 1 у редакції Закону України від 13.05.2014 р. № 1263-VII)

4) підбурювання до дискримінації – вказівки, інструкції або заклики до дискримінації стосовно особи та/або групи осіб за їх певними ознаками;

5) позитивні дії – спеціальні тимчасові заходи, що мають правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, спрямовану на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях для особи та/або групи осіб реалізовувати на рівних підставах права і свободи, надані їм Конституцією і законами України;

(пункт 5 частини першої статті 1 у редакції Закону України від 13.05.2014 р. № 1263-VII)

5¹) пособництво у дискримінації – будь-яка свідома допомога у вчиненні дій або бездіяльності, спрямованих на виникнення дискримінації;

(частину першу статті 1 доповнено пунктом 5¹ згідно із Законом України від 13.05.2014 р. № 1263-VII)

6) пряма дискримінація – ситуація, за якої з особою та/або групою осіб за їх певними ознаками поводяться менш прихильно, ніж з іншою особою та/або групою осіб в аналогічній ситуації, крім випадків, коли таке поводження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними;

(пункт 6 частини першої статті 1 у редакції Закону України від 13.05.2014 р. № 1263-VII)

7) утиск - небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери.

Стаття 2. Принцип недискримінації у законодавстві України

1. Законодавство України ґрунтується на принципі недискримінації, що передбачає незалежно від певних ознак:

- 1) забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб;
- 2) забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб;
- 3) повагу до гідності кожної людини;
- 4) забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб.

Стаття 3. Законодавство про запобігання та протидію дискримінації

1. Законодавство про запобігання та протидію дискримінації складається з Конституції України, цього

Закону та інших нормативно-правових актів.

2. Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Законом, застосовуються правила міжнародного договору.

Стаття 4. Сфера дії Закону

1. Дія цього Закону поширюється на відносини між юридичними особами публічного та приватного права, місцезнаходження яких зареєстровано на території України, а також фізичними особами, які перебувають на території України.

(абзац перший частини першої статті 4 у редакції Закону України від 13.05.2014 р. № 1263-VII)

Дія цього Закону поширюється на такі сфери суспільних відносин:

громадсько-політична діяльність;

державна служба та служба в органах місцевого самоврядування;

правосуддя;

трудові відносини, у тому числі застосування роботодавцем принципу розумного пристосування;

(абзац шостий частини першої статті 4 у редакції Закону України від 13.05.2014 р. № 1263-VII)

охорона здоров'я;

освіта;

соціальний захист;

житлові відносини;

доступ до товарів і послуг;

на інші сфери суспільних відносин.

Стаття 5. Форми дискримінації

1. Формами дискримінації є:

пряма дискримінація;

непряма дискримінація;

підбурювання до дискримінації;

пособництво у дискримінації;

утиск.

(абзаци четвертий і п'ятий частини першої статті 5 замінено трьома абзацами згідно із Законом України від 13.05.2014 р. № 1263-VII)

Стаття 6. Заборона дискримінації

1. Відповідно до Конституції України, загальновизнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних договорів України всі особи незалежно від їх певних ознак мають рівні права і свободи, а також рівні можливості для їх реалізації.

2. Форми дискримінації з боку державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, юридичних осіб публічного та приватного права, а також фізичних осіб, визначені статтею 5 цього Закону, забороняються.

(частина друга статті 6 у редакції Закону України від 13.05.2014 р. № 1263-VII)

3. Не вважаються дискримінацією дії, які не обмежують права та свободи інших осіб і не створюють перешкод для їх реалізації, а також не надають необґрунтованих переваг особам та/або групам осіб за їх певними ознаками, стосовно яких застосовуються позитивні дії, а саме:

спеціальний захист з боку держави окремих категорій осіб, які потребують такого захисту;

здійснення заходів, спрямованих на збереження ідентичності окремих груп осіб, якщо такі заходи є необхідними;

надання пільг та компенсацій окремим категоріям осіб у випадках, передбачених законом;

встановлення державних соціальних гарантій окремим категоріям громадян;

особливі вимоги, передбачені законом, щодо реалізації окремих прав осіб.

Стаття 7. Основні напрями державної політики щодо запобігання та протидії дискримінації

1. Державна політика щодо запобігання та протидії дискримінації спрямована на:

недопущення дискримінації;

застосування позитивних дій;

створення умов для своєчасного виявлення фактів дискримінації та забезпечення ефективного захисту осіб та/або груп осіб, які постраждали від дискримінації;

виховання і пропаганду серед населення України поваги до осіб незалежно від їх певних ознак, поширення просвітницької діяльності у цій сфері.

Стаття 8. Проведення антидискримінаційної експертизи у процесі нормотворення

1. Розроблення проектів нормативно-правових актів здійснюється з обов'язковим урахуванням принципу недискримінації.

2. З метою виявлення у проектах нормативно-правових актів норм, що містять ознаки дискримінації, проводиться антидискримінаційна експертиза проектів нормативно-правових актів.

Результати антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів підлягають обов'язковому розгляду під час прийняття рішення щодо видання (прийняття) відповідного нормативно-правового акта.

Обов'язковій антидискримінаційній експертизі підлягають проекти законів України, актів Президента України, інших нормативно-правових актів, що розробляються міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, державними колегіальними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями.

(абзац третьої частини другої статті 8 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 13.05.2014 р. № 1263-VII)

3. Порядок проведення органами виконавчої влади антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів визначається Кабінетом Міністрів України.

Розділ II МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ

Стаття 9. Суб'єкти, наділені повноваженнями щодо запобігання та протидії дискримінації

1. Суб'єктами, наділеними повноваженнями щодо запобігання та протидії дискримінації, є:

Верховна Рада України;

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;

Кабінет Міністрів України;

інші державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування; громадські організації, фізичні та юридичні особи.

2. Суб'єкти, наділені повноваженнями щодо запобігання та протидії дискримінації, для досягнення мети цього Закону у своїй діяльності можуть застосовувати позитивні дії.

Стаття 10. Повноваження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо запобігання та протидії дискримінації

1. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у рамках здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини та громадянина та захистом прав кожного на території України і в межах її юрисдикції запобігає будь-яким формам дискримінації та здійснює заходи щодо протидії дискримінації, а саме:

здійснює контроль за дотриманням принципу недискримінації в різних сферах суспільних відносин зокрема у приватній сфері;

(абзац другий частини першої статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 13.05.2014 р. № 1263-VII)

звертається до суду із заявами про дискримінацію з метою захисту суспільних інтересів та особисто або через свого представника бере участь у судовому процесі у випадках та порядку, встановлених законом;

(частину першу статті 10 доповнено новим абзацом третім згідно із Законом України від 13.05.2014 р. № 1263-VII, у зв'язку з цим абзаци третій – восьмий вважати відповідно абзацами четвертим – дев'ятим)

проводить моніторинг та узагальнює результати дотримання принципу недискримінації в різних сферах відносин;

(абзац четвертий частини першої статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 13.05.2014 р. № 1263-VII)

розглядає звернення осіб та/або груп осіб з питань дискримінації;

веде облік та узагальнює випадки дискримінації в різних сферах відносин;

(абзац шостий частини першої статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 13.05.2014 р. № 1263-VII)

вносить пропозиції щодо вдосконалення законодавства про запобігання та протидію дискримінації, застосування та припинення позитивних дій;

(частину першу статті 10 доповнено новим абзацом сьомим згідно із Законом України від 13.05.2014 р. № 1263-VII)

надає висновки у справах про дискримінацію за зверненням суду;

(частину першу статті 10 доповнено новим абзацом восьмим згідно із Законом України від 13.05.2014 р. № 1263-VII, у зв'язку з цим абзаци сьомий – дев'ятий вважати відповідно абзацами дев'ятим – одинадцятим)

висвітлює у щорічній доповіді питання запобігання та протидії дискримінації та дотримання принципу недискримінації;

здійснює співпрацю з міжнародними організаціями, відповідними органами зарубіжних країн з питань дотримання міжнародних стандартів недискримінації;

здійснює інші повноваження, визначені Конституцією і законами України.

Стаття 11. Повноваження Кабінету Міністрів України щодо запобігання та протидії дискримінації

1. Кабінет Міністрів України:

забезпечує проведення єдиної державної політики, спрямованої на дотримання принципу недискримінації в усіх сферах життя суспільства;

спрямовує і координує роботу міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади із забезпечення запобігання та протидії дискримінації;

враховує принцип недискримінації під час прийняття нормативно-правових актів;

затверджує порядок проведення органами виконавчої влади антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів;

здійснює інші повноваження у сфері запобігання та протидії дискримінації, передбачені законом.

Стаття 12. Повноваження інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування щодо запобігання та протидії дискримінації

1. Державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень:

готують пропозиції щодо вдосконалення законодавства про запобігання та протидію дискримінації;

здійснюють позитивні дії;

дотримуються принципу недискримінації у своїй діяльності;

співпрацюють з громадськими організаціями щодо дотримання принципу недискримінації;

сприяють науковим розробкам у сфері запобігання та протидії дискримінації;

провадять просвітницьку діяльність з питань запобігання та протидії дискримінації.

Стаття 13. Права громадських організацій, фізичних та юридичних осіб щодо запобігання та протидії дискримінації

1. Громадські організації, фізичні та юридичні особи мають право:

брати участь у розробленні рішень, що приймаються державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування, щодо запобігання та протидії дискримінації;

делегувати своїх представників до складу консультативно-дорадчих органів з питань запобігання та протидії дискримінації у разі їх утворення при державних органах, органах влади Автономної Республіки Крим та органах місцевого самоврядування;

проводити моніторинг з питань запобігання та протидії дискримінації;

представляти в судах інтереси осіб та/або груп осіб, стосовно яких було застосовано дискримінацію;

проводити громадську антидискримінаційну експертизу проектів нормативно-правових актів;

провадити іншу діяльність відповідно до законодавства з питань дотримання принципу недискримінації.

2. Порядок проведення визначеними у цій статті суб'єктами громадської антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів визначається Кабінетом Міністрів України.

Розділ III. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЮ ДИСКРИМІНАЦІЇ

Стаття 14. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності з питань дискримінації

1. Особа, яка вважає, що стосовно неї виникла дискримінація, має право звернутися із скаргою до державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та/або до суду в порядку, визначеному законом.

2. Реалізація зазначеного права не може бути підставою для упередженого ставлення, а також не може спричиняти жодних негативних наслідків для особи, яка скористалася таким правом, та інших осіб.
(стаття 14 у редакції Закону України від 13.05.2014 р. № 1263-VII)

Стаття 15. Відшкодування матеріальної шкоди та моральної шкоди, завданих унаслідок дискримінації

1. Особа має право на відшкодування матеріальної шкоди та моральної шкоди, завданих їй унаслідок дискримінації.

2. Порядок відшкодування матеріальної шкоди та моральної шкоди визначається Цивільним кодексом України та іншими законами.

(частина друга статті 15 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 13.05.2014 р. № 1263-VII)

Стаття 16. Відповідальність за порушення законодавства про запобігання та протидію дискримінації

1. Особи, винні в порушенні вимог законодавства про запобігання та протидію дискримінації, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність.

(частина перша статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законом України від 13.05.2014 р. № 1263-VII)

Розділ IV. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1) у пункті 7 частини третьої статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України (Відомості Верховної Ради України, 2005 р., №№ 35 - 37, ст. 446) слово “несправедливий” замінити словами “всім формам”;

2) частину другу статті 7, частини першу і другу статті 8 Закону України “Про колективні договори і угоди” (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 36, ст. 361; 1997 р., № 11, ст. 89; 2008 р., № 25, ст. 240) доповнити абзацом такого змісту:

“заборона дискримінації”;

3) частину першу статті 4 Закону України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” (Відомості Верховної Ради України, 1998 р., № 20, ст. 99) доповнити словами “іншими законами України”;

4) частину першу статті 5 Закону України “Про судовий збір” (Відомості Верховної Ради України, 2012 р., № 14, ст. 87, № 21, ст. 204, № 31, ст. 393) доповнити пунктом 6¹ такого змісту:

“6¹) позивачі - за подання позовів щодо спорів, пов’язаних із дискримінацією”.

3. Кабінету Міністрів України протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом:

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити прийняття нормативно-правових актів, що впливають із цього Закону;

забезпечити перегляд і скасування центральними органами виконавчої влади прийнятих ними нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону;

подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо внесення до законів України змін, що впливають із цього Закону.

Президент України
м. Київ
6 вересня 2012 року
№ 5207-VI

В. ЯНУКОВИЧ

Рішення ЄСПЛ (витяги)

Рішення ЄСПЛ у справі «S.A.S. проти Франції»

ВЕЛИКА ПАЛАТА
СПРАВА «S.A.S. ПРОТИ ФРАНЦІЇ»
(Заява № 43835/11)

РІШЕННЯ

1 липня 2014 року
(Витяги)

3. Оцінка Суду

а) Скарги про порушення статей 8 і 9 Конвенції

106. У зв'язку із заборонаю на носіння в громадських місцях одягу, призначеного для приховування обличчя, постають питання, що стосуються права жінок, які хочуть носити такий одяг з причин, пов'язаних з їхніми переконаннями, на повагу до приватного життя (стаття 8 Конвенції), а також їхнього права на свободу виражати такі переконання (стаття 9 Конвенції).

107. Так, Суд вважає, що особистий вибір людини щодо того, в якому вигляді вона бажає з'являтися на людях чи перебувати на самоті, пов'язаний з вираженням нею своєї індивідуальності і, отже, підпадає під визначення приватного життя. Відповідного висновку Суд вже дійшов раніше при розгляді справи стосовно зачіски (див. ухвалу у справі «Pora проти Румунії», № 4233/09, §§ 32-33, від 18 червня 2013 року; див. також рішення Європейської комісії з прав людини у справі «Sutter проти Швейцарії», № 8209/78, від 1 березня 1979 року). Як і Комісія (див., зокрема, рішення у справах «McFeeley та інші проти Сполученого Королівства», № 8317/78, від 15 травня 1980, § 83, Decisions and Reports (DR) 20, і «Kara проти Сполученого Королівства», № 36528/97, від 22 жовтня 1998 року), Суд вважає, що це також стосується вибору одягу. Тому захід державного органу, який обмежує такий вибір, становить, у принципі, втручання у здійснення права на повагу до приватного життя у значенні статті 8 Конвенції (див. згадане вище рішення у справі «Kara проти Сполученого Королівства»). Відповідно, передбачена законом від 11 жовтня 2010 року заборона на носіння у громадських місцях одягу, призначеного для приховування обличчя, підпадає під дію статті 8 Конвенції.

108. Водночас, оскільки цю заборону оскаржують особи, які, як і заявниця, стверджують, що таким чином їх позбавляють можливості носити в громадських місцях одяг відповідно до свого релігійного звичаю, питання, що постає у зв'язку з цим, стосується передусім права на свободу сповідувати свою релігію або переконання (див., зокрема, рішення у справі «Ahmet Arslan та інші проти Туреччини», № 41135/98, § 35, від 23 лютого 2010 року). Той факт, що йдеться про релігійний звичай, якого дотримується меншість і який, очевидно, піддається сумніву (див. пункти 56 і 85 вище), не має у цьому контексті будь-якого значення.

109. Отже, Суд розглядатиме цю частину заяви з точки зору як статті 8, так і статті 9, але із зосередженням уваги передусім на положеннях саме статті 9.

і) Чи мало місце «обмеження» або «втручання»

110. Як вже було зазначено Судом (...), закон від 11 жовтня 2010 року ставить заявницю перед дилемою, аналогічною тій, яку Суд визначив при розгляді справ Dudgeon і Norris, а саме: чи дотримуватися заборони і таким чином утримуватися від носіння одягу, який відповідає її релігійним переконанням, чи відмовитися від її дотримання і зазнати кримінального покарання. Таким чином, оцінюючи її ситуацію з точки зору як статті 8, так і статті 9, Суд визнає, що вона є аналогічною ситуації, у котрій опинилися заявники у справах Dudgeon і Norris, в яких Суд встановив факти «триваючого втручання» у здійснення прав, гарантованих другою з цих статей (див. рішення у згаданих вище справах, § 41 і § 38, відповідно; див. також, зокрема, згадане вище рішення у справі Michaud, § 92). Отже, у справі, що розглядається, мало місце «втручання» у здійснення прав, гарантованих статтями 8 і 9 Конвенції, або «обмеження» цих прав.

111. Таке обмеження (чи втручання) суперечитиме другим пунктам цих статей, якщо воно не «встановлене законом», не служить досягненню однієї або кількох легітимних цілей, зазначених у цих пунктах, і не є «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення такої цілі чи цілей.

ii) Чи було втручання «встановлене законом»

112. Суд вважає, що обмежувальний захід, про який йдеться, передбачають статті 1, 2 і 3 закону від 11 жовтня 2010 року (див. пункт 28 вище). Він також зазначає, що заявниця не оспорує те, що ці положення відповідають критеріям, які Суд визначив у своїй практиці стосовно пункту 2 статті 8 та пункту 2 статті 9 Конвенції.

iii) Чи існує легітимна мета

113. Суд нагадує, що перелік винятків з права людини на свободу сповідувати свою релігію або переконання, який міститься у пункті 2 статті 9, є вичерпним і що їхнє визначення є обмежувальним (див., серед інших джерел, рішення у справі «Свято-Михайлівська парафія проти України» (*Svyato-Mukhailivska Parafiya v. Ukraine*), № 77703/01, § 132, від 14 червня 2007 року, і рішення у справі «Nolan та К. проти Росії», № 2512/04, § 73, від 12 лютого 2009 року). Обмеження зазначеного права не суперечитиме Конвенції, якщо, зокрема, воно служить досягненню мети, яка може бути пов'язана з однією з цілей, перелічених у цьому положенні. Такий самий підхід застосовується й у випадку, коли йдеться про статтю 8 Конвенції.

114. Практика перевірки Судом наявності легітимної мети у значенні других пунктів статей 8, 9, 10 і 11 Конвенції має характеризуватися достатньою лаконічністю (див., наприклад, згадані вище рішення у справах *Leyla Şahin*, § 99, і *Ahmet Arslan* та інших, § 43). Але у справі, що розглядається, зміст цілей, на які послався Уряд у цьому зв'язку та які категорично заперечує заявниця, потребують поглибленого аналізу. Заявниця висловила думку, що втручання, яке відбувається у здійсненні нею права на свободу сповідувати свою релігію та права на повагу до її приватного життя внаслідок заборони, запровадженої законом від 11 жовтня 2010 року, не відповідає жодній з цілей, перелічених у других пунктах статей 8 і 9. Уряд, зі свого боку, стверджує, що закон має дві легітимні цілі: забезпечення громадської безпеки та «поваги до мінімального набору цінностей відкритого і демократичного суспільства». Суд зауважує, що у других пунктах статей 8 і 9 немає прямої згадки про другу з цих цілей чи про три цінності, на які Уряд послався у цьому зв'язку.

115. Що стосується першої з цілей, наведених Урядом, то Суд передусім зауважує, що забезпечення «громадської безпеки» є однією з цілей, зазначених у другому пункті статті 9 Конвенції (*sécurité publique* – у французькому тексті), а також у другому пункті статті 8 (*sûreté publique* – у французькому тексті). Він також бере до уваги зауваження Уряду з цього приводу, що оскаржувана заборона на носіння у громадських місцях одягу, призначеного для приховування обличчя, продиктована необхідністю ідентифікації фізичних осіб з метою запобігання небезпеці спричинення шкоди людям і майну та протидії шахрайству з персональними даними. Досліджуючи матеріали справи, можна насправді задатися питанням, чи надали автори закону великої ваги таким проблемам. Однак слід все-таки зауважити, що у пояснювальній записці до відповідного законопроекту зазначено – хоча в якості додаткового зауваження – що звичай приховувати обличчя «може також у певних ситуаціях становити загрозу для громадської безпеки» (...), і що Конституційна Рада врахувала думку законодавчого органу про те, що такий звичай може підірвати громадську безпеку (...). У своїй доповіді про результати дослідження від 25 березня 2010 року Державна рада (*Conseil d'État*) так само дала зрозуміти, що інтереси забезпечення громадської безпеки можуть бути підставою для заборони приховувати обличчя, але вказала, що це може стосуватися лише особливих випадків (...). Отже, Суд визнає, що при запровадженні оскаржуваної заборони законодавчий орган ставив за мету вирішення питань «громадської безпеки» у значенні других пунктів статей 8 і 9 Конвенції.

116. У частині, що стосується другої з наведених ним цілей (забезпечення «поваги до мінімального набору цінностей відкритого і демократичного суспільства»), Уряд послався на три цінності: рівність між чоловіками і жінками, повага до людської гідності та дотримання мінімальних норм життя в суспільстві. Уряд стверджував, що ця ціль може бути пов'язана з інтересами «захисту прав і свобод інших осіб», про які йдеться у других пунктах статей 8 і 9 Конвенції.

117. Як Суд зазначив раніше, ці три цінності прямо не відповідають жодній з легітимних цілей, перелічених у других пунктах статей 8 і 9 Конвенції. Серед перелічених легітимних цілей стосуюнок до цих цінностей у справі, що розглядається, можуть мати лише такі цілі, як забезпечення «громадського порядку» та «захист прав і свобод інших осіб». Але перша з них не згадується у пункті 2 статті 8. Крім того, Уряд також не назвав її у своїх письмових зауваженнях та у своїй відповіді на запитання, поставлене йому у цьому зв'язку під час відкритого засідання у справі, віддавши перевагу виключно посиланню на «захист прав і свобод інших осіб». Тому Суд зосередить увагу на дослідженні другої «легітимної цілі», як він робив це раніше при розгляді справи *Leyla Şahin* і справи *Ahmet Arslan* та інших (див. згадані вище рішення у цих справах, § 111 і § 43, відповідно).

118. По-перше, Суд не визнає переконливим довід Уряду в частині, що стосується забезпечення рівності між чоловіками і жінками.

119. Суд не має сумніву в тому, що необхідність забезпечення Гендерної рівності може служити належною підставою для втручання у здійснення деяких прав і свобод, закріплених у Конвенції (див., *mutatis mutandis*, ухвалу у справі «Staatkundig Gereformeerde Partij проти Нідерландів» від 10 липня 2012 року). Суд нагадує у зв'язку з цим, що забезпечення Гендерної рівності є на сьогодні у державах-членах Ради Європи однією з найважливіших цілей (див. там саме; див. також, серед інших джерел, рішення у справі «Schuler-Zraggen проти Швейцарії» від 24 червня 1993 року, § 67, серія А, № 263, та рішення у справі «Konstantin Markin проти Росії» [ВП], № 30078/06, § 127, ECHR 2012). Таким чином, Договірна держава, яка заради забезпечення Гендерної рівності забороняє будь-кому примушувати жінок приховувати свої обличчя, намагається таким чином досягти мети, яка відповідає інтересам «захисту прав і свобод інших осіб» у значенні других пунктів статей 8 і 9 Конвенції (див. згадане вище рішення у справі Leyla Şahin, § 111). Водночас Суд вважає, що Договірна держава не може мотивувати необхідністю забезпечення Гендерної рівності свої заходи із заборони звичаю, який відстоюють самі жінки – такі, як заявниця – у контексті здійснення прав, закріплених у цих статтях, якщо заборона не розглядається як засіб, який дозволяє людям при здійсненні своїх основних прав і свобод почуватися захищеними. Далі Суд зауважує, що у своїй доповіді про результати дослідження від 25 березня 2010 року Державна рада (Conseil d'État) дійшла аналогічного висновку (...).

Крім того, при оцінці намагання Уряду довести таким чином, що носіння паранджі деякими жінками шокує більшість населення Франції, оскільки порушує загальноприйнятий у Франції принцип рівності чоловіків і жінок, Суд виходитиме зі своєї обґрунтованої нижче позиції щодо двох інших цінностей, на які послався Уряд (див. пункти 120-122 нижче).

120. По-друге, Суд дотримується думки, що якою б важливою не була необхідність забезпечення поваги до людської гідності, вона не може служити легітимною підставою для повної заборони на носіння паранджі в громадських місцях. Суду відомо, що одяг, про який йдеться, викликає подив у багатьох з тих, хто бачить одягнуену в нього людину. Суд зазначає, однак, що одяг є виразом культурної ідентичності, що сприяє утвердженню плюралізму, притаманного демократії. Він бере до уваги у зв'язку з цим мінливість уявлень про те, що є добродесним і скромним, коли йдеться про оголення людського тіла. Крім того, він не має доказів, які б могли спонукати його до думки, що жінки, які носять паранджу, намагаються таким чином виразити своє презирливе ставлення до тих, з ким вони стикаються, або якимсь іншим чином образити гідність інших осіб.

121. По-третє, Суд, однак, визнає, що за певних умов необхідність «дотримання мінімальних норм життя в суспільстві», на яку послався Уряд – або принцип «жити разом», як зазначено у пояснювальній записці до законопроекту (...) – може мати стосунок до легітимної мети «захисту прав і свобод інших осіб».

122. Суд бере до уваги аргумент держави-відповідача про те, що обличчя відіграє важливу роль у соціальній взаємодії. Йому зрозуміла думка про те, що особи, присутні у місцях, відкритих для публіки, напевно, не бажають бачити поширення там звичаїв або підходів, які, по суті, ставлять під сумнів можливість відкритих міжособистісних стосунків, котрі – на підставі усталеного консенсусу – є однією з невід'ємних умов спільного проживання в даному суспільстві. Отже, Суд може погодитися з тим, що бар'єр, спрямований проти інших осіб, який створюється одягом, що приховує обличчя, сприймається державою-відповідачем як порушення права інших осіб жити у просторі соціалізації, в якому жити разом легше. Проте, беручи до уваги гнучкість поняття «жити разом» і пов'язаний з цим ризик зловживань, Суд має ретельно дослідити необхідність оскаржуваного обмежувального заходу.

iv) Чи був цей захід необхідним у демократичному суспільстві

а) Загальні принципи, що стосуються статті 9 Конвенції

123. Оскільки Суд вирішив зосередити свою увагу при розгляді цієї частини заяви на статті 9 Конвенції, він вважає за доцільне повторити загальні принципи, що стосуються цієї статті.

124. Закріплена у статті 9 свобода думки, совісті та релігії є однією з підвалин «демократичного суспільства» у значенні Конвенції. У своєму релігійному вимірі ця свобода є одним з надзвичайно важливих елементів, що складають ідентичність віруючих та їхню концепцію життя, але вона також є цінним надбанням для атеїстів, агностиків, скептиків та осіб, індиферентних до релігії. Від неї залежить плюралізм, невіддільний від демократії, здобутої дорогою ціною впродовж століть. Ця свобода включає, зокрема, право мати або не мати релігійні переконання та право сповідувати або не сповідувати релігію (див., серед інших джерел, рішення у справі «Kokkinakis проти Греції» від 25 травня 1993 року, § 31, серія А, № 260-А; «Buscarini та інші проти Сан-Марино» [ВП], № 24645/94, § 34, ECHR 1999-I; та згадане вище рішення у справі Leyla Şahin, § 104).

125. Хоча релігійна свобода є передусім справою совісті кожної окремої людини, вона також озна-

чає право людини на свободу сповідувати свою релігію одноособово і приватно або спільно з іншими, прилюдно та у колі своїх одновірців. У статті 9 перелічені різні форми, в яких людина може реалізувати право на сповідання своєї релігії або переконань – це можуть бути богослужіння, вчення, а також виконання та дотримання релігійних обрядів (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Cha'are Shalom Ve Tsedek проти Франції» [ВП], № 27417/95, § 73, ECHR 2000-VII, і згадане вище рішення у справі Leyla Şahin, § 105).

Однак гарантії статті 9 не поширюються на кожну дію, на вчинення якої особу спонукає чи надихає релігія або переконання, і ця стаття не завжди гарантує особі право поводити себе у публічній сфері так, як приписує її релігія або переконання (див., наприклад, рішення у справі «Arrowsmith проти Сполученого Королівства, № 7050/75, доповідь Комісії від 12 жовтня 1978 року, DR 19; рішення у справі «Kalaş проти Туреччини» від 1 липня 1997 року, § 27, Reports of Judgments and Decisions 1997 IV; та згадане вище рішення у справі Leyla Şahin, §§ 105 і 121).

126. У демократичних суспільствах, коли на території однієї і тієї самої країни співіснують декілька конфесій, може існувати необхідність запровадження обмежень щодо свободи сповідувати свою релігію або переконання з метою примирення інтересів різних груп і забезпечення поваги до переконань кожного (див. згадане вище рішення у справі Kokkinakis, § 33). Це впливає з пункту 2 статті 9 та з позитивних зобов'язань держави за статтею 1 Конвенції забезпечувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені в Конвенції (див. згадане вище рішення у справі Leyla Şahin, § 106).

127. Суд вже неодноразово наголошував на ролі держави як нейтрального та неупередженого організатора вирішення питань, пов'язаних з відправленням різних релігійних культів, сповіданням релігій і переконань, і зазначав, що така роль сприяє підтриманню в демократичному суспільстві громадського порядку, релігійної гармонії і терпимості. Як вже зазначалося раніше, він також вважає, що обов'язок держави з дотримання нейтралітету і безсторонності несумісний з повноваженнями держави визначати легітимність релігійних переконань або способів їх вираження (див. рішення у справах: «Manoussakis та інші проти Греції» від 26 вересня 1996 року, § 47, Reports 1996-IV; «Hasan та Chaush проти Болгарії» [ВП], № 30985/96, § 78, ECHR 2000 XI; і «Партія добробуту та інші проти Туреччини» (Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey) [ВП], №№ 41340/98, 41342/98, 41343/98 і 41344/98, § 91, ECHR 2003-II) і що цей обов'язок вимагає від держави забезпечувати, щоб протиборчі групи проявляли терпимість одна до одної (див., серед інших джерел, згадане вище рішення у справі Leyla Şahin, § 107). Отже, роль органів влади за таких обставин полягає не в тому, щоб причини напруженості між конкуруючими групами усувати шляхом ліквідації плюралізму, а в докладанні зусиль для того, щоб такі групи виявляли толерантність одна до одної (див. рішення у справі «Serif проти Греції, № 38178/97, § 53, ECHR 1999 IX; див. також згадане вище рішення у справі Leyla Şahin, § 107).

128. Плюралізм, толерантність та широта поглядів є атрибутами «демократичного суспільства». Хоча інтереси окремих осіб мають іноді підпорядковуватися інтересам групи, демократія не зводиться лише до того, що завжди мають переважати погляди більшості, але означає необхідність підтримання певного балансу, при якому забезпечується справедливе поводження з представниками меншин і не допускаються зловживання домінуючим становищем (див., *mutatis mutandis*, рішення у справах: «Young, James та Webster проти Сполученого Королівства» від 13 серпня 1981 року, § 63, серія A, № 44, і «Chassagnou та інші проти Франції» [ВП], №№ 25088/94, 28331/95 і 28443/95, § 112, ECHR 1999 III). Плюралізм і демократія мають також ґрунтуватися на діалозі та дусі компромісу, що неодмінно передбачає необхідність різних поступок з боку осіб чи груп осіб, якщо це виправдовується інтересами захисту і впровадження ідеалів і цінностей демократичного суспільства (див., *mutatis mutandis*, рішення у згаданій вище справі Об'єднаної комуністичної партії Туреччини та інших (United Communist Party of Turkey and Others), § 45, і у згаданій вище справі Партії добробуту та інших (Refah Partisi (the Welfare Party) and Others), § 99). Якщо ці «права і свободи інших осіб» самі належать до тих, що гарантуються Конвенцією або протоколами до неї, тоді слід визнати, що необхідність забезпечення їх захисту може спонукати державу до обмеження інших прав і свобод, які так само закріплені в Конвенції. Саме такий постійний пошук балансу між основними правами кожної людини є «засадою демократичного суспільства» (див. згадане вище рішення у справі Chassagnou та інших, § 113; див. також згадане вище рішення у справі Leyla Şahin, § 108).

129. Слід також наголосити на тому, що роль системи Конвенції має за своєю суттю субсидіарний характер. Національні органи влади діють безпосередньо на демократичній легітимній основі і, як неодноразово зазначав Суд, мають, у принципі, кращі можливості, ніж міжнародний суд, для оцінки місцевих потреб та умов. У питаннях загальної політики, щодо яких у демократичному суспільстві може обґрунтовано існувати широкий спектр різних думок, особливе значення має надаватися ролі національного органу, який приймає відповідні рішення (див., наприклад, «Maurice проти Франції» [ВП],

№ 11810/03, § 117, ECHR 2005 IX). Це, зокрема, стосується випадків, коли йдеться про питання, які мають стосунок до відносин між державою і конфесіями (див., *mutatis mutandis*, згадане вище рішення у справі *Cha'are Shalom Ve Tsedek*, § 84, і рішення у справі «Wingrove проти Сполученого Королівства» від 25 листопада 1996 року, § 58, Reports 1996-V; див. також згадане вище рішення у справі *Leyla Şahin*, § 109). Таким чином, з точки зору статті 9 Конвенції держава має, у принципі, користуватися широким полем розсуду при вирішенні питання про те, чи є «необхідним» (і якою мірою є «необхідним») обмеження права сповідувати свою релігію або переконання. Водночас, визначаючи межі такого поля розсуду у тій чи іншій справі, Суд також має врахувати, які саме питання у ній порушуються (див., серед інших джерел, згадане вище рішення у справі *Manoussakis* та інших, § 44, та згадане вище рішення у справі *Leyla Şahin*, § 110). Крім того, у разі необхідності він також може взяти до уваги відповідний консенсус і спільні цінності, про наявність яких можна судити з практики держав-учасниць Конвенції (див., наприклад, рішення у справі «*Bayatyan* проти Вірменії» [ВП], № 23459/03, § 122, ECHR 2011).

130. У своєму рішенні у справі *Leyla Şahin* Суд зазначив, що такий аналіз потрібен, зокрема, у випадку, коли йдеться про регулювання питань носіння релігійної символіки у навчальних закладах, особливо з огляду на різноманітність підходів, застосовуваних національними органами влади у цій сфері. Посилаючись на рішення у справі «*Otto-Preminger-Institut* проти Австрії» (від 20 вересня 1994 року, § 50, серія А, № 295-А) і ухвалу у справі «*Dahlab* проти Швейцарії» (№ 42393/98, ECHR 2001-V), він додав, що відповідний аналіз не дає змоги виокремити однакове для всієї Європи уявлення про значущість релігії у житті суспільства і що значення або вплив публічного вираження релігійних переконань різнитимуться залежно від часу і контексту. Він зауважив, що, відповідно, у кожній країні можуть діяти в цій сфері свої специфічні правила, обумовлені її національними традиціями та вимогами, продиктованими необхідністю захисту прав і свобод інших осіб і підтримання громадського порядку. На цій підставі він дійшов висновку, що право вибору при визначенні сфери застосування і при формулюванні таких правил слід обов'язково залишити за державою, оскільки такий вибір залежить від специфіки національних умов (див. згадане вище рішення у справі *Leyla Şahin*, § 109).

131. Однак цим полем розсуду держави користуються безпосередньо під суворим європейським контролем, що охоплює як законодавство, так і правозастосовчу практику. Перед Судом постає завдання визначити, чи є заходи, вжиті на національному рівні, по суті обґрунтованими та пропорційними (див., серед інших джерел, згадане вище рішення у справі *Manoussakis* та інших, § 44, і згадане вище рішення у справі *Leyla Şahin*, § 110).

β) Застосування цих принципів у попередніх справах

132. Суд вже мав нагоду розглянути ряд ситуацій з точки зору цих принципів.

133. Наприклад, він розглядав справи, в яких йшлося про заборону вчителям у державних школах носити релігійну символіку (див., зокрема, згадане вище рішення у справі *Dahlab* та ухвалу у справі «*Kurtulmuş* проти Туреччини», № 65500/01, ECHR 2006-II) та про таку заборону щодо учнів і студентів (див., зокрема, згадане вище рішення у справі *Leyla Şahin*; ухвалу у справі «*Köse* та інші проти Туреччини», № 26625/02, ECHR 2006-II; рішення у справі «*Kervancı* проти Франції», № 31645/04, від 4 грудня 2008 року; ухвалу у справі «*Aktas* проти Франції», № 43563/08, від 30 червня 2009 року; і ухвалу у справі «*Ranjit Singh* проти Франції», № 27561/08, від 30 червня 2009 року), про обов'язок знімати при проходженні контролю на безпеку свій одяг, що має релігійне значення (див. ухвалу у справі «*Phull* проти Франції», № 35753/03, ECHR 2005-I, і ухвалу у справі «*El Morsli* проти Франції», № 15585/06, від 4 березня 2008 року) та про положення, згідно з яким на фотографії в офіційному документі, що посвідчує особу, ця особа має бути з непокритою головою (див. ухвалу у справі «*Mann Singh* проти Франції», № 24479/07, від 11 червня 2007 року). У жодній з цих справ Суд не констатував порушення статті 9.

134. Суд також розглядав дві справи, в яких заявниці скаржилися, зокрема, на встановлені їхніми роботодавцями правила, що обмежують їхнє право носити на шиї хрестик так, щоб він був помітний для оточуючих, і стверджували, що національне законодавство передбачає достатні гарантії захисту їхнього права на сповідання своєї релігії. Перша була працівником авіакомпанії, друга – медичною сестрою (див. рішення у згаданій вище справі *Eweida* та інших). Перша з цих справ, в якій Суд констатував порушення статті 9, є найбільш застосовною у справі, що розглядається. Суд висловив думку, зокрема, що бажанню роботодавця створити певний корпоративний імідж – яке Суд все-таки визнав правомірним – національні суди надали надто великої ваги при співставленні його з основним правом заявниці на сповідання своїх релігійних переконань. У цьому зв'язку Суд зауважив, що здорове демократичне суспільство має толерантно ставитися та підтримувати плюралізм і різноманітність і що для людини, яка зробила релігійне вчення основним правилом свого життя, має важливе значення мати можливість повідомляти про свої переконання іншим. Суд також зазначив, що йдеться про невеликий хрестик, який не міг псувати професійний зовнішній вигляд заявниці. До того ж, ніщо не свідчило

про те, що раніше дозволене носіння іншої релігійної символіки якимсь чином негативно позначалося на іміджі цієї авіакомпанії. Зазначивши, що при оцінці пропорційності заходів, вжитих приватною компанією стосовно її працівників, національні органи влади, зокрема суди, діють у межах певного поля розсуду, Суд все-таки визнав, що мало місце порушення статті 9.

135. Крім того, у згаданій вище справі Ahmet Arslan та інших Суд розглядав питання про заборону на носіння (якщо це не пов'язано зі здійсненням релігійного ритуалу) деяких предметів релігійного одягу у громадських місцях, відкритих для публіки, таких, як вулиці або площі. Йшлося про одяг, характерний для представників релігійної групи Aczimendi tarikati, який складається з тюрбану, шароварів і довгополого халату (усі предмети одягу мають чорний колір), а також посоху. Взявши до уваги обставини справи та рішення національних судів, а також, особливо, важливість принципу відокремлення церкви від держави для функціонування демократичної системи в Туреччині, Суд погодився з тим, що, оскільки зазначена заборона мала на меті захист світських та демократичних цінностей, втручання здійснювалося заради досягнення кількох легітимних цілей, зазначених у пункті 2 статті 9: забезпечення громадської безпеки, охорони громадського порядку та захисту прав і свобод інших осіб. Водночас, оцінюючи необхідність такого заходу з урахуванням цих цілей, він визнав її недоведеною.

Зокрема, Суд зазначив, що заборона зачепила не державних службовців, які зобов'язані проявляти певну обачність при здійсненні ними своїх обов'язків, а звичайних громадян і, отже, у такому випадку його прецедентна практика щодо державних службовців – і зокрема, щодо вчителів – не застосовна. Далі він встановив, що об'єктом заборони є одяг, який носять у громадських місцях, а не лише у певних громадських будівлях і що у зв'язку з цим так само не застосовна і його прецедентна практика, згідно з якою при оцінці рішень щодо носіння релігійної символіки в державних школах слід надавати особливої ваги саме ролі національного органу, який регулює такі питання. Крім того, Суд указав на відсутність у матеріалах справи будь-яких свідчень того, що спосіб, в який заявники виражали свої переконання, одягнувши спеціальне вбрання і зібравшись напроти мечеті з єдиною метою взяти участь у релігійній церемонії, становив чи міг становити загрозу громадському порядку або що таким чином здійснювався якійсь тиск на інших осіб. Нарешті, у відповідь на твердження Уряду Туреччини про те, що дії заявників можливо були зумовлені прозелітичними мотивами, Суд зазначив відсутність доказів того, що вони мали намір чинити неприпустимий тиск на перехожих на вулицях і площах з метою поширення своїх релігійних переконань. Таким чином, Суд дійшов висновку, що мало місце порушення статті 9 Конвенції.

136. Серед всіх цих справ, які стосуються статті 9, справа Ahmet Arslan та інших є найбільш схожою на справу, що розглядається. Проте, хоча обидві ці справи стосуються заборони на носіння в громадських місцях одягу, який має релігійне значення, справа, що розглядається, значною мірою відрізняється від справи Ahmet Arslan та інших тим, що в ній йдеться про мусульманський одяг, особливістю якого є те, що він приховує все обличчя за можливим винятком тільки очей.

у) Застосування цих принципів у справі, що розглядається

137. Суд передусім наголошує, що наведений заявницею і деякими з третіх сторін, які взяли участь у провадженні, аргумент про те, що заборона, запроваджена статтями 1 – 3 закону від 11 жовтня 2010 року, ґрунтується на помилковому припущенні, що жінки, про яких йдеться, носять паранджу під примусом, не є слушним. З пояснювальної записки до законопроекту (див. пункт 25 вище) чітко видно, що основна мета заборони не полягала в тому, щоб захистити жінок від звичаю, який їм нав'язується або який може мати для них негативні наслідки.

138. З'ясувавши це питання, Суд має перевірити, чи є оскаржуване втручання «необхідним у демократичному суспільстві» в інтересах громадської безпеки» (у значенні статей 8 і 9 Конвенції; див. пункт 115 вище) або для «захисту прав і свобод інших осіб» (...).

139. Що стосується питання необхідності з точки зору громадської безпеки (у значенні статей 8 і 9 Конвенції; див. пункт 115 вище), то Суд розуміє, що держава може вважати вкрай необхідним мати можливість ідентифікації фізичних осіб з метою запобігання небезпеці спричинення шкоди людям і майну та протидії шахрайству з персональними даними. Тому він не виявив порушення статті 9 Конвенції у справах, в яких йшлося про обов'язок знімати одяг, що має релігійне значення, при проходженні контролю на безпеку та про положення, згідно з яким на фотографії в офіційному документі, що посвідчує особу, ця особа має бути з непокритою головою (див. пункт 133). Водночас, що стосується повної заборони на носіння в громадських місцях одягу, призначеного для приховування обличчя, то з огляду на наслідки такої заборони для прав жінок, які хочуть носити паранджу з релігійних міркувань, її можна вважати пропорційним заходом лише в умовах, коли існує загальна загроза громадській безпеці. Уряд не довів, що заборона, запроваджена законом від 11 жовтня 2010 року, пов'язана з існуванням такої загрози. Що стосується жінок, про яких йдеться, то вони, таким чином, змушені повністю

відмовитися від важливого, на їхню думку, елемента своєї індивідуальності, а також від обраного ними способу сповідання своєї релігії або переконань, тоді як мету, на яку послався Уряд, можна було досягти шляхом запровадження лише однієї вимоги – показувати своє обличчя і називати себе у випадку, коли встановлено існування ризику для безпеки людей та майна або коли конкретні обставини дають підстави підозрювати можливість скоєння шахрайства з персональними даними. Отже, неможливо дійти висновку про те, що повна заборона, запроваджена законом від 11 жовтня 2010 року, є заходом, необхідним у демократичному суспільстві для забезпечення громадської безпеки у значенні статей 8 і 9 Конвенції.

140. Далі Суд розгляне питання, що постають у зв'язку з другою ціллю, яку він визнав легітимною, а саме – у зв'язку із забезпеченням дотримання мінімальних норм життя в суспільстві у контексті «захисту прав і свобод інших осіб» (див. пункти 121-122 вище).

141. Суд зауважує, що йдеться про мету, якій органи влади надали великої ваги. Про це свідчить, зокрема, пояснювальна записка до законопроекту, в якій зазначено, що «добровільне та систематичне приховування обличчя створює проблеми, оскільки це взагалі аж ніяк не відповідає діючому у французькому суспільстві основоположному принципу “жити разом”» і що «систематичне приховування обличчя у громадських місцях, несумісне з ідеалами братерства, (...) не відповідає мінімальній вимозі цивілізованості, без якої неможлива соціальна взаємодія» (...). Насправді, забезпечення умов, щоб люди, якими б різними вони не були, могли жити разом, належить до повноважень держави. Крім того, Суд готовий погодитися з тим, що держава може визнати вкрай необхідним надання у цьому зв'язку особливого значення взаємодії між людьми і що вона може вважати, що на такій взаємодії негативно позначається той факт, що деякі особи в громадських місцях приховують свої обличчя (...).

142. Отже, Суд доходить висновку, що оскаржувану заборону можна вважати по суті обґрунтованою з огляду лише на те, що вона має на меті забезпечувати дотримання принципу «жити разом».

143. Залишається з'ясувати, чи є заборона заходом, пропорційним до цієї мети.

144. Деякі з доводів, висунутих заявницею і неурядовими організаціями, які взяли участь у провадженні як треті сторони, потребують особливої уваги.

145. По-перше, фактом є те, що заборона торкається лише невеликої групи жінок. Як видно, зокрема, з доповіді «про носіння паранджі на території держави», підготовленої комісією Національних Зборів і зареєстрованою 26 січня 2010 року, у Франції наприкінці 2009 року такий мусульманський одяг носили приблизно 1900 жінок, 270 з яких проживали на території заморських департаментів Франції (...). Це становить невелику частку від загальної чисельності населення Франції, яка складає близько шістдесяти п'яти мільйонів, та від кількості проживаючих у Франції мусульман. Отже, реагування на таку ситуацію шляхом запровадження повної заборони може здатися надмірним заходом.

146. Крім того, немає сумніву, що ця заборона значною мірою негативно позначається на становищі жінок, які, як і заявниця, вирішили носити паранджу з причин, пов'язаних з їхніми переконаннями. Як зазначено раніше, вони, таким чином, опинилися перед складною дилемою, і заборона може призвести до їхньої ізоляції та обмеження їхньої незалежності, а також їхньої свободи сповідувати свої переконання та їхнього права на повагу до свого приватного життя. Зрозуміло також, що жінки, про яких йдеться, можуть сприймати цю заборону як загрозу своїй індивідуальності.

147. Крім того, слід зазначити, що чимало як міжнародних, так і національних суб'єктів у сфері захисту основоположних прав вважають повну заборону непропорційним заходом. Серед них, наприклад, Французька національна консультативна комісія з прав людини (...), неурядові організації, такі як ті, що взяли участь у провадженні як треті сторони, Парламентська Асамблея Ради Європи (...) та Комісар Ради Європи з прав людини (...).

148. Суд також усвідомлює, що закон від 11 жовтня 2010 року, а також обговорення деяких питань, пов'язаних з підготовкою відповідного законопроекту, могли бути болісно сприйняті певною частиною мусульманської громади, у тому числі деякими її членами, які не є прихильниками носіння паранджі.

149. У зв'язку з цим Суд висловлює занепокоєння з приводу повідомлень з боку деяких третіх сторін, які взяли участь у провадженні, про певні ісламофобські висловлювання, що лунали під час обговорення проекту закону від 11 жовтня 2010 року, яке передувало його прийняттю (див. зауваження Центру прав людини Гентського університету та неурядових організацій «Liberty» і «Open Society Justice Initiative», пункти 98, 100 і 104 вище). Завдання Суду, безперечно, не полягає в тому, щоб визначити доцільність законодавства з таких питань. Але він наголошує, що, розпочинаючи такий законодавчий процес, держава наражається на ризик створення ґрунту для зміцнення стереотипів, які негативно позначаються на певних категоріях населення, та для проявів нетерпимості, тоді як вона, навпаки, зобов'язана сприяти формуванню атмосфери толерантності (див. пункт 128 вище; див. також точку зору

(«Viewpoint») Комісара Ради Європи з прав людини, пункт 37 вище). Суд повторює, що висловлювання, які мають характер загальних, грубих вихваток проти релігійної або етнічної групи, несумісні з такими цінностями, як толерантність, соціальний мир і виключення дискримінації, які лежать в основі Конвенції, та не охоплюються правом на свободу вираження поглядів, яке гарантує Конвенція (див., серед інших джерел, ухвалу у справі «Norwood проти Сполученого Королівства», № 23131/03, ECHR 2004 XI, та ухвалу у справі «Ivanov проти Росії», № 35222/04, від 20 лютого 2007 року).

150. Однак слід оцінити інші доводи, наведені на обґрунтування заяви.

151. Таким чином, хоча заборона, запроваджена законом від 11 жовтня 2010 року, має широку сферу застосування, оскільки поширюється на всі громадські місця (за винятком місць відправлення культу), вона не зачіпає свободи носіння на публіці будь-якого предмета одягу чи вбрання (незалежно від того, чи має він релігійне значення), якщо він не призначений для приховування обличчя. Суд усвідомлює, що оскаржувана заборона зачіпає, головним чином, тих мусульманських жінок, які хочуть носити паранджу. Водночас він вважає немаловажним той факт, що заборона не спрямована саме проти зазначеного одягу з огляду на його релігійне значення, але стосується виключно одягу, який приховує обличчя. У цьому полягає відмінність справи, що розглядається, від згаданої вище справи Ahmet Arslan та інших.

152. Що стосується того факту, що за порушення заборони передбачено кримінальне покарання, то у зв'язку з цим наслідки такої заборони для тих, кого вона стосується, безперечно, набувають серйознішого характеру. Немає сумніву в тому, що думка про те, що за приховування обличчя в громадському місці загрожує кримінальне покарання, завдає страждань жінкам, які вирішили носити такий одяг з причин, пов'язаних з їхніми переконаннями. Однак слід узяти до уваги те, що міри покарання, які передбачили автори закону, є одними з найменших можливих мір, адже йдеться про штраф у розмірі, який застосовується до дрібних правопорушень другої категорії (на сьогодні це – максимум 150 євро), та можливість винесення судом постанови, яка, на додаток або замість штрафу, зобов'язує пройти курс громадянського виховання.

153. Крім того, як зазначила заявниця, слід визнати, що, заборонивши всім носити у громадських місцях одяг, призначений для приховування обличчя, держава-відповідач певною мірою зменшила таким чином простір для плюралізму, адже така заборона перешкоджає деяким жінкам виражати свою індивідуальність і свої переконання шляхом носіння паранджі на публіці. Проте Уряд, зі свого боку, вказує на те, що йдеться про реагування на звичай, який, на думку держави, несумісний з діючими у французькому суспільстві основоположними правилами соціальної комунікації та, загалом, не відповідає принципу «жити разом». Виходячи з цієї точки зору, держава-відповідач намагається захистити принцип взаємодії між людьми, який, на її думку, є невід'ємною передумовою не лише для вираження плюралізму, але також для забезпечення толерантності та існування широкого діапазону поглядів, без яких неможливе демократичне суспільство (див. пункт 128 вище). Таким чином, можна вважати, що питання про те, чи доцільно дозволити носіння паранджі в громадських місцях, має вирішувати саме суспільство.

154. За таких обставин Суд зобов'язаний при перевірці дотримання Конвенції проявляти певну стриманість, оскільки такий аналіз вимагатиме від нього оцінки балансу інтересів, який забезпечується через демократичний процес у даному суспільстві. До того ж, Суд вже мав нагоду зауважити, що у питаннях загальної політики, щодо яких у демократичному суспільстві може обґрунтовано існувати широкий спектр різних думок, особливе значення має надаватися ролі національного органу, який приймає відповідні рішення (див. пункт 129 вище).

155. Іншими словами, у справі, що розглядається, Франція має широке поле розсуду.

156. Це є особливо справедливим з огляду на те, що позиції держав-членів Ради Європи стосовно питання про носіння паранджі в громадських місцях мають мало спільного (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «X, Y та Z проти Сполученого Королівства від 22 квітня 1997 року, § 44, Reports 1997 II»). Отже, Суд зазначає, що, всупереч твердженням однієї з третіх сторін, які взяли участь у провадженні (див. пункт 105 вище), європейського консенсусу щодо заборони такого одягу немає. Слід визнати, що, суто з нормативної точки зору, позицію Франції поділяють зовсім мало держав Європи: на сьогодні, окрім Бельгії, жодна інша держава-член Ради Європи не віддала перевагу такому заходу. Водночас необхідно зауважити, що питання про носіння паранджі на публіці стало предметом обговорення або вже обговорювалося у ряді європейських держав. У деяких з них вже вирішили не запроваджувати повну заборону. В інших досі розглядають можливість запровадження такої заборони (див. пункт 40 вище). Слід додати, що у деяких державах-членах, де мало хто дотримується звичаю носіння паранджі на публіці, це питання, судячи з усього, просто взагалі не потребує розгляду. Отже, можна стверджувати, що в Європі немає консенсусу щодо доцільності запровадження повної заборони на носіння паранджі

у громадських місцях.

157. Тому, враховуючи, зокрема, широту меж розсуду держави-відповідача у справі, що розглядається, Суд визнає, що заборону, запроваджену законом від 11 жовтня 2010 року, можна вважати заходом, пропорційним до поставленої мети, тобто, до мети підтримання умов для утвердження принципу «жити разом» як складового елемента «захисту прав і свобод інших осіб».

158. Оскаржуваний захід можна, таким чином, вважати «необхідним у демократичному суспільстві». Цей висновок є правомірним з точки зору як статті 8 Конвенції, так і статті 9.

159. Отже, не було порушено ані статтю 8, ані статтю 9 Конвенції.

b) Скарга про порушення статті 14 Конвенції, взятої у поєднанні зі статтями 8 або 9 Конвенції

160. Суд зазначає, що заявниця скаржилася на опосередковану дискримінацію. Він зауважує у зв'язку з цим, що як мусульманська жінка, яка з релігійних міркувань бажає з'являтися на людях у паранджі, вона належить до категорії людей, для яких зазначена заборона та покарання, передбачене за її порушення, є особливо відчутними.

161. Суд нагадує, що загальна політика або заходи, які призводять до непропорційно серйозних негативних наслідків для певної групи людей, можуть вважатися дискримінаційними, навіть якщо вони не спрямовані конкретно проти цієї групи і не мають дискримінаційної мети (див., серед інших джерел, рішення у справі «D.H. та інші проти Чеської Республіки» [ВП], № 57325/00, §§ 175 і 184-185, ECHR 2007-IV). Але дискримінаційного характеру така політика чи заходи набувають лише у випадку, якщо вони не мають під собою «об'єктивних і достатніх підстав», тобто, якщо вони не служать досягненню «легітимної мети» або якщо не забезпечено «належного пропорційного співвідношення» між використовуваними засобами та поставленою метою (див. там само, § 196). Хоча у справі, що розглядається, заборону, запроваджену законом від 11 жовтня 2010 року, можна вважати заходом, який має конкретні негативні наслідки для становища тих мусульманських жінок, котрі з релігійних міркувань хочуть носити на публіці паранджу, цей захід, як це вже було пояснено раніше (див. пункти 144-159 вище), має об'єктивні і достатні підстави.

162. Отже, не було порушення статті 14 Конвенції, взятої у поєднанні зі статтями 8 або 9 Конвенції.

(...)

Рішення ЄСПЛ у справі «Pretty проти Сполученого Королівства»

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

Четверта секція

РІШЕННЯ

Справа «Прітті проти Сполученого Королівства»

(Case of Pretty v. The United Kingdom)

(Заява N 2346/02)

29 квітня 2002 року

(Витяги)

В. Оцінка Суду

1. Застосовність пункту 1 статті 8 Конвенції

61. У своїх попередніх рішеннях Суд уже мав нагоду зауважити, що поняття “приватного життя” є широким і не піддається вичерпному визначенню. Воно охоплює фізичну та психічну цілісність людини (рішення у справі “X. і Y. проти Нідерландів” від 26 березня 1985 року, серія А, N 91, с. 11, п. 22). Іноді воно може включати в себе деякі аспекти її фізичного та соціального “я” (рішення у справі “Мікулич проти Хорватії”, N 53176/99 [секція 1] від 7 лютого 2002 року, п. 53). Такі аспекти життя людини, як, наприклад, Гендерна ідентифікація, ім’я та сексуальна орієнтація, статеве життя, є елементами її особистого життя, право на яке гарантується статтею 8 (див., наприклад, рішення у справі “В. проти Франції” (V. v. France) від 25 березня 1992 року, серія А, N 232-С, п. 63; рішення у справі “Бурггартц проти Швейцарії” від 22 лютого 1994 року, серія А, N 280-В, п. 24; рішення у справі “Даджен проти Сполученого Королівства” від 22 жовтня 1991 року, серія А, N 45, п. 41; та у справі “Ласкі, Джагґард і Браун проти Сполученого Королівства” від 19 лютого 1997 року, Reports 1997-I, п. 36). Стаття 8 також гарантує право на особистий розвиток і право людини налагоджувати й розвивати стосунки з іншими людьми та зовнішнім світом (див., наприклад, доповідь Комісії у згаданому вище рішенні у справі “Бурггартц проти Швейцарії”, п. 47; доповідь Комісії у рішенні у справі “Фрідл проти Австрії”, серія А, N 305-В, п. 45). Хоча в жодній попередній справі не встановлено, що як таке право на самовизначення міститься у статті 8 Конвенції (995_004), Суд вважає, що поняття особистої самостійності є важливим принципом, на підставі якого тлумачаться її гарантії.

62. Уряд стверджував, що право на приватне життя не може включати право на самогубство зі сторонньою допомогою, оскільки це заперечує гарантію, яку має забезпечувати Конвенція. Суд зауважує, що право людини будувати своє життя в обраний нею спосіб може також передбачати наявність у неї можливості займатися діяльністю, яка, як вважають, фізично й морально шкідлива для неї. Межі, в яких держава може застосовувати примусові повноваження або кримінальне право для захисту людей від наслідків обраного ними способу життя, уже тривалий час є предметом моральної і правознавчої дискусії, яка ще більш загострюється з огляду на те, що це втручання часто розглядається як посягання на приватну та особисту сферу життя. Проте навіть у разі, коли дії людини небезпечні для її здоров’я або коли вважають, що вони загрожують її життю, у своїй практиці органи Конвенції розглядають застосування державою примусових або кримінальних заходів як посягання на приватне життя заявника, що підпадає під сферу застосування пункту 1 статті 8 і має виправдовуватися у світлі другого пункту (див., наприклад, стосовно участі в консенсуальних садистсько-мазохістських діях, що становило образи й спричинило поранення, згадане вище рішення у справі “Ласкі, Джагґард і Браун проти Сполученого Королівства” і стосовно відмови в медичному лікуванні - рішення Комісії від 10 грудня 1984 року, N 10435/83, DR 40. с. 251).

63. Незважаючи на те, що згадані вище обставини дають підстави твердити, що смерть не була умисним наслідком поведінки заявниці, Суд вважає, що цей факт не може бути вирішальним. Коли існує необхідність медичного лікування, відмова від певних лікувальних заходів може неминуче призвести до фатального результату, хоча, з іншого боку, медичне лікування, нав’язане без згоди пацієнта, який є психічно дієздатною дорослою людиною, становить втручання у право людини на фізичну недоторканність у спосіб, який може зачіпати права, гарантовані пунктом 1 статті 8 Конвенції. Як визнає національна судова практика, особа має право вимагати надання їй можливості померти внаслідок своєї відмови від лікування, яке могло б продовжити її життя (див. пункти 17 - 18 вище).

64. Хоча медичне лікування не є питанням розгляду в цій справі, стан заявниці, через руйнівні наслідки дегенеративної хвороби, далі погіршуватиметься, посилюючи її фізичні та психічні страждання.

Вона бажає послабити ці страждання, здійснивши своє право вибору – покінчивши з життям з допомогою свого чоловіка. За словами лорда Хоупа, те, в який спосіб вона вирішує провести завершальні моменти свого життя, є частиною її життя, до якої вона має право вимагати поваги (див. пункт 15 вище).

65. Сама суть Конвенції – це повага до гідності та свободи людини. Жодним чином не заперечуючи гарантований Конвенцією принцип священності життя, Суд вважає, що саме завдяки вимогам статті 8 поняття якості життя набуває значущості. У час дедалі більшого прогресу в медичній сфері, що супроводжується подовженням очікуваної тривалості життя, чимало людей побоюються потрапити в літньому віці у становище, коли вони будуть змушені повільно помирати або страждати від своєї надзвичайної фізичної чи психічної старезності, що суперечить їхньому вкоріненому уявленню про свою особистість і своє “я”.

66. У справі “Родрігес проти Генерального аторнея Канади” ([1994] 2 LRC 136), яка стосувалася ситуації, схожої на ситуацію у справі Прітті, більшість членів Верховного суду висловила думку, що заборона заявниці в тій справі отримати допомогу для вчинення нею самогубства завдає їй страждання і не дозволяє їй припинити своє життя. Це позбавило її особистої самостійності і вимагало виправдання у світлі конституційного правосуддя. Хоча формулювання положення Канадської хартії, що його розглядав канадський суд, відрізняється від формулювання статті 8 Конвенції, схожі питання виникають стосовно принципу особистої самостійності у сенсі здійснення свого права вибору при вирішенні долі свого власного тіла.

67. У цій справі закон забороняв заявниці здійснити своє право вибору, аби уникнути того, що вона вважала принизливим і мученицьким кінцем свого життя. Суд не готовий виключити, що це становить втручання в її право на повагу до приватного життя, яке гарантоване пунктом 1 статті 8 Конвенції (995_004). Далі Суд з’ясовує, чи не суперечитиме таке втручання вимогам другого пункту статті 8.

2. Дотримання пункту 2 статті 8 Конвенції

68. Втручання у здійснення права за статтею 8 не суперечитиме пункту 2 статті 8 лише тоді, коли воно здійснюється “згідно із законом”, має законну мету чи цілі, як того вимагає цей пункт, а також коли воно є “необхідним у демократичному суспільстві” для досягнення такої мети чи цілей (див. рішення у справі “Даджен проти Сполученого Королівства” від 22 жовтня 1981 року, серія А, N 45, с. 19, п. 43).

69. Єдиним питанням, що виникає з аргументів сторін, є необхідність будь-якого втручання, і сторони погоджуються, що обмеження щодо права на вчинення самогубства зі сторонньою допомогою в цій справі встановлене законом і має законну мету захисту життя, що, у свою чергу, забезпечує захист прав інших осіб.

70. Як Суд уже встановив у своїй практиці, поняття необхідності втручання передбачає відповідність втручання нагальній суспільній потребі і, зокрема, його пропорційність поставленій законній меті; з’ясовуючи, чи було втручання “необхідним у демократичному суспільстві”, Суд має взяти до уваги свободу розсуду, яка надається національним органам, але він уповноважений перевірити відповідність їхніх рішень вимогам Конвенції. Межі свободи розсуду, що мають надаватися компетентним національним органам, залежать від характеру питань та серйозності залучених у справу інтересів.

71. Суд нагадує про свій висновок, що у справі, в якій ідеться про втручання в інтимну сферу статевого життя людини, свобода розсуду обмежена (див. згадане вище рішення у справі “Даджен проти Сполученого Королівства”, с. 21, п. 52; у справі “A.D.T. проти Сполученого Королівства” N 35765/97 (Sect. 3) ECHR 2000-IX, п. 37). Хоча заявниця стверджує, що, з огляду на обставини її справи, для втручання мали існувати переконливі підстави, на думку Суду, це питання не можна вважати схожим за своїм характером на питання у справі Даджена і його вирішення потребує іншої аргументації.

72. Із матеріалів справи видно, що аргументи сторін зосереджувалися навколо пропорційності втручання. Зокрема, заявниця піддавала критиці беззастережність заборони вчинення самогубства зі сторонньою допомогою, через що не врахували її становище як психічно дієздатної дорослої людини, яка твердо знає, чого хоче, не зазнає ніякого тиску і прийняла цілком свідоме і добровільне рішення, у зв’язку з чим її не можна вважати уразливою чи такою, що потребує захисту. За її словами, через таку негнучкість вона буде змушена страждати внаслідок своєї невиліковної і мученицької хвороби, сплачуючи за це дуже високу особисту ціну.

73. Суд зазначає, що, попри твердження Уряду про те, що заявницю як особу, яка має намір вчинити самогубство і є цілком фізично недієздатною, необхідно вважати уразливою, таке твердження не підкріплене доказами, поданими до національних судів, та рішеннями Палати лордів, яка, наголосивши на тому, що закон у Сполученому Королівстві спрямований на захист уразливої категорії людей, не

визнав, що заявниця належить до такої категорії.

74. Проте Суд встановлює, погоджуючись із Палатою лордів та більшістю Верховного суду Канади у справі Родріґес, що держави мають право, за допомогою дії загальної кримінально-правової норми, здійснювати регулювання діяльності, шкідливої для життя та безпеки інших людей (див. також згадане вище рішення у справі Ласкі, Джаґгарда і Брауна проти Сполученого Королівства, п. 43). Чим серйознішою є така шкода, тим більшої ваги набувають інтереси здоров'я та безпеки людей при їх пропорційному зіставленні з принципом особистої автономії. Правова норма, про яку йдеться в цій справі, а саме - стаття 2 Закону 1961 року, призначена забезпечувати право на життя, захищаючи слабких та уразливих, і особливо тих, хто неспроможний приймати свідомі рішення, супроти дій, що мають на меті припинити їхнє життя або сприяти його припиненню. Безсумнівно, становище приречених помирати від хвороби може бути різним. Але багато з них будуть уразливими, і саме уразливість такої категорії людей виступає підґрунтям існування такої правової норми. Передусім саме держава має оцінити ризик і ймовірність зловживань у разі послаблення загальної заборони щодо суїциду зі сторонньою допомогою або в разі запровадження винятків із такої заборони. Незважаючи на аргументи стосовно можливості забезпечення захисних і запобіжних механізмів, небезпека появи таких зловживань є цілком очевидною.

75. Захисник заявниці намагався переконати Суд, що висновок у цій справі не створюватиме загального прецеденту чи будь-якого ризику для інших осіб. Але роль Суду за статтею 34 Конвенції полягає не у висловленні абстрактної думки, а в застосуванні Конвенції до конкретних фактів кожної окремої справи. Однак рішення, видані в конкретних справах, створюють прецеденти, хоча міра прецедентності може бути різною, і рішення в цій справі не може ані теоретично, ані практично бути сформульоване у спосіб, який би перешкодив застосуванню його в подальших справах.

76. Отже, Суд не вважає, що беззастережний характер заборони щодо суїциду зі сторонньою допомогою є непропорційним. Адже Уряд зазначив, що гнучкість у кожній окремій справі забезпечується завдяки умові, згідно з якою судове переслідування може порушуватися лише зі згоди ГП, а також завдяки передбаченій максимальній мірі покарання та можливості, якщо необхідно, призначити меншу кару. У доповіді Спеціального комітету зазначалося, що з 1981 по 1992 рік у 22 справах, у яких розглядалося питання "умертвіння з милосердя", був лише один випадок засудження за вбивство з призначенням міри покарання довічним ув'язненням, тоді як в інших справах правопорушення були визнані менш значимими і в більшості випадків покарання було у вигляді випробувального строку чи було умовним (п. 128 цитованої доповіді – див. пункт 21 вище).

Суд визнав, що немає підстав вважати свавіллям те, що закон наголошує на важливості права на життя, забороняючи суїцид зі сторонньою допомогою, водночас передбачаючи наявність системи правозастосування і судового розгляду, яка в кожній конкретній справі дає змогу належним чином враховувати суспільний інтерес у порушенні судового переслідування, а також справедливі й належні вимоги покарання та стримування.

77. Обставини справи також не свідчать про будь-яку непропорційність у відмові генерального прокурора надати попередні гарантії щодо непритягнення чоловіка заявниці до судової відповідальності. Проти будь-якої вимоги з боку виконавчої влади не поширювати дію закону на окремих осіб чи категорію осіб можна висунути вагомі аргументи з посиланням на принцип верховенства права. У всякому разі, дія, стосовно якої заявлено право на імунітет, була настільки серйозна, що рішення ГП про відмову в наданні згаданих гарантій не можна вважати необґрунтованими чи нерозумними.

78. Суд доходить висновку, що втручання в цій справі можна виправдати як "необхідне в демократичному суспільстві" для захисту прав інших. Відповідно, жодного порушення статті 8 Конвенції (995_004) допущено не було.

V. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 14 КОНВЕНЦІЇ

84. У статті 14 Конвенції сказано:

"Здійснення прав і свобод, викладених у цій Конвенції, гарантується без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або інших обставин".

A. Подання сторін

1. Заявниця

85. Заявниця стверджувала, що вона зазнає дискримінації, оскільки з нею поводяться так само, як і з тими особами, становище яких значно відрізняється. Хоча беззастережна заборона суїциду зі

сторонньою допомогою діє щодо всіх осіб однаково, застосування цього положення в її справі, коли вона настільки фізично недієздатна, що неспроможна покінчити з життям без допомоги, має дискримінаційний ефект. Вона позбавлена можливості здійснити право, яке здійснюють інші особи, що можуть покінчити з життям без будь-якої допомоги завдяки своїй фізичній спроможності вчинити такий акт. Отже, поведження, якого зазнає вона, значно відрізняється і менш зичливе до неї, ніж до інших. Оскільки єдиним виправданням, яке Уряд наводить стосовно беззастережної заборони, є необхідність захистити уразливу категорію людей і оскільки заявниця не належить до цієї категорії і не потребує захисту, будь-якого розумного чи об'єктивного виправдання такої різниці в поведженні немає.

2. Уряд

86. Уряд стверджував, що стаття 14 Конвенції незастосовна, оскільки будь-яких матеріальних прав, гарантованих цією статтею, скарги заявниці не торкаються. Заперечуючи наявність дискримінації, Уряд також стверджував, що становище заявниці не можна було порівнювати з подібним становищем тих, хто спроможний покінчити з життям без сторонньої допомоги. Навіть якщо припустити застосовність статті 14, пункт 1 статті 2 Закону 1961 року про суїцид не має дискримінаційного характеру, оскільки національне законодавство не надає жодного права вчиняти самогубство і в правовій політиці суїцид рішуче засуджується. У політиці кримінального права важливість особистих обставин має враховуватися або на етапі вирішення необхідності порушення судового переслідування, або у випадку засудження і визначення судом міри покарання. Крім того, для будь-якої стверджуваної різниці в поведженні існували очевидні розумні та об'єктивні підстави, що підтверджувалося аргументами, наведеними при посиланні на статті 3 і 8 Конвенції.

В. Оцінка Суду

87. Суд уже зазначив вище, що справа стосується прав заявниці за статтею 8 Конвенції (пункти 61 - 67). Тому Суд повинен розглянути скарги заявниці про те, що вона зазнає дискримінації при здійсненні гарантованих цим положенням прав, оскільки національне право дозволяє фізично дієздатним особам вчинити самогубство, тоді як не позбавляє фізично недієздатних осіб можливості отримати допомогу для вчинення ними самогубства.

88. Для цілей статті 14, різниця в поведженні з особами, які перебувають в аналогічних чи відносно схожих обставинах, становить дискримінацію, якщо для такої різниці немає об'єктивних і достатніх підстав, тобто якщо вона не ставить законної мети чи якщо немає обґрунтованого пропорційного взаємозв'язку між застосованими засобами та поставленою метою. До того ж, з'ясовуючи, чи служать (і якою мірою) відмінності в інших подібних ситуаціях підставою для різниці в поведженні, Договірні держави користуються свободою розсуду (див. "Кемп і Бурімі проти Нідерландів", N 28369/95, ECHR 2000-X, п. 37). Дискримінація також може виникати у випадку, коли держава, не маючи об'єктивних і достатніх підстав, застосовує той самий підхід до осіб, які перебувають у зовсім різних ситуаціях ("Тлімменос проти Греції" [GC], N 34369/97, ECHR 2000-IV, п. 44).

89. Навіть якщо у справі заявниці застосувати принцип, встановлений у справі Тлімменоса, на думку Суду, існують об'єктивні й достатні підстави для передбачення в законі однакових умов як для тих, хто фізично спроможний вчинити суїцид, так і для тих, хто фізично неспроможний зробити це. У світлі статті 8 Конвенції Суд дійшов висновку, що існують переконливі причини для незапровадження в законі винятків на користь тих, кого не відносять до уразливої категорії людей (див. пункт 74 вище). З огляду на статтю 14, існують схожі переконливі підстави, які вимагають відмовитися від розмежування тих, хто спроможний, і тих, хто неспроможний учинити самогубство без сторонньої допомоги. Межа між цими двома категоріями часто виявлятиметься надто тонкою, і намагання передбачити в законі привілей для тих, кого вважають неспроможними вчинити суїцид, відчутно підірвало б гарантію права на життя, захищати яке був призначений Закон 1961 року, і це значно посилює небезпеку зловживань.

90. Отже, у цій справі порушення статті 14 допущено не було.

Рішення ЄСПЛ у справі «Eweida та інші проти Сполученого Королівства»

ЧЕТВЕРТА СЕКЦІЯ

«СПРАВА EWEIDA ТА ІНШІ ПРОТИ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА»

(Заяви №№ 48420/10, 59842/10, 51671/10 та 36516/10)

РІШЕННЯ

15 січня 2013 року

[Витяги]

2. Загальні засади за статтею 14 Конвенції

85. Суд нагадує, що стаття 14 Конвенції не має самостійного існування, оскільки вона застосовується лише по відношенню до прав та свобод, гарантованих іншими матеріальними нормами Конвенції та протоколів до неї. Однак застосування статті 14 Конвенції не обов'язково передбачає порушення однієї або більше з таких норм, і в цьому сенсі вона є автономною. Для того, щоб стаття 14 застосовувалася, достатньо, щоб фактичні обставини справи підпадали під сферу застосування іншої матеріальної норми Конвенції чи протоколів до неї (див., наприклад, справу «Thlimmenos проти Греції» [ВП], № 34369/97, § 40, ECHR 2000-IV).

86. У своїй практиці Суд встановив, що лише відмінності в поведженні, засновані на характеристиках або «статусі», які можна ідентифікувати, можуть становити дискримінацією за змістом статті 14 (див. справу «Carson та інші проти Сполученого Королівства» [ВП], № 42184/05, § 61, ECHR 2010). «Релігія» конкретно вказується в тексті статті 14 в якості забороненої ознаки дискримінації.

87. Як правило, для того, щоб виникло питання за статтею 14, повинна існувати відмінність у поведженні з особами, які знаходяться в аналогічних або відносно схожих ситуаціях (справа «Burden проти Сполученого Королівства» [ВП], № 13378/05, § 60, ECHR 2008). Однак це не є єдиним аспектом заборони дискримінації у статті 14. Право не піддаватися дискримінації при користуванні правами, гарантованими Конвенцією, також порушується, коли держави без будь-якого об'єктивного та розумного виправдання не поведуться по-іншому з особами, чиє становище значно відрізняється (згадана вище справа «Thlimmenos», § 44; див. також «D.H. та інші проти Чеської Республіки» [ВП], № 57325/00, § 175, ECHR 2007, «Runkee та White проти Сполученого Королівства», №№ 42949/98 та 53134/99, § 35, рішення від 10 травня 2007 року).

88. Така відмінність в поведженні між особами в порівняно схожих ситуаціях - або відсутність відмінного поведження з особами, які знаходяться в порівняно відмінних ситуаціях, - є дискримінаційною, якщо вона не має об'єктивного та розумного виправдання; іншими словами, якщо вона не переслідує законної мети або якщо немає розумного ступеню пропорційності між використовуваними засобами та переслідуваною метою. Держава-учасниця користується свободою розсуду в оцінці того, чи виправдовують різне поведження відмінності в ситуаціях, які в іншому залишаються подібними, і якщо так, то наскільки (згадана вище справа «Burden», § 60). Межі цієї свободи можуть змінюватися в залежності від обставин, суті справи та її передісторії (згадана вище справа «Carson та інші», § 61).

3. Застосування цих засад до фактичних обставин даних справ

а. Перша заявниця

89. Ані в національному судовому провадженні, ані в провадженні в цьому Суді сторони не оскаржували, що наполягання пані Евейди на тому, щоб відкрито носити хрестик на роботі, було мотивоване її бажанням проявити свою християнську віру. Керуючись принципами, викладеними вище, Суд вважає, що поведінка пані Евейди була сповіданням її релігійних переконань у вигляді поклоніння та виконання релігійних практик і ритуальних обрядів, та як така підлягала захисту за статтею 9.

90. Пані Евейда працювала в приватній компанії «Бритиш Ейрвейз». 20 вересня 2006 року її відправили з роботи додому, оскільки вона відмовилася приховати свій хрестик в порушення кодексу компанії з носіння форменого одягу. Трохи більше місяця потому їй запропонували адміністративну посаду, яка не вимагала носіння нею форменого одягу. Однак вона вирішила не погоджуватися на таку пропозицію і замість цього залишалася вдома без збереження заробітної платні до 3 лютого 2007 року, коли компанія «Бритиш Ейрвейз» внесла поправки до свого кодексу форменого одягу та дозволила їй відкрито носити хрестик.

91. Суд вважає, що відмова компанії «Бритиш Ейрвейз» в період з вересня 2006 року по лютий 2007 року в дозволі на те, щоб заявниця залишатися на своїй посаді, маючи при цьому можливість відкрито носити хрестик, становила втручання в її право сповідувати свою релігію. Оскільки втручання не

було безпосередньо пов'язане з діями держави, Суд повинен розглянути питання про те, чи виконали державні органи влади за всіх обставин свої позитивні зобов'язання за статтею 9; іншими словами, чи було достатньо гарантоване в національному правопорядку право пані Евейди вільно сповідувати свою релігію, і чи був дотриманий справедливий баланс між її правами та правами інших.

92. Як і велика кількість держав-учасниць (див. вище, пункт 47), Сполучене Королівство не має правових положень, які спеціально б регулювали носіння релігійного одягу та символів на роботі. Пані Евейда подала позов до національних судів про відшкодування шкоди, спричиненої прямою та непрямою дискримінацією всупереч правилу 3 Положення 2003 року (див. вище, пункт 41). У суді з трудових спорів сторони провадження погодилися, що він не має компетенції розглядати будь-який окремий або самостійний позов за статтею 9 Конвенції. Заявниця мала змогу послатися на статтю 9 в Апеляційному суді, хоча цей суд постановив, що жодного втручання в її права за статтею 9 не було. Тим не менш, хоча розгляд справи пані Евейди національними судами в першу чергу був зосереджений на скарзі на дискримінаційне поводження, зрозумілим є те, що легітимність кодексу носіння форменого одягу та пропорційність заходів, вжитих компанією «Бритиш Ейрвейз» по відношенню до пані Евейди, були детально розглянуті. Тому Суд не вважає, що відсутність спеціального захисту за національним законодавством сама по собі означала, що право заявниці сповідувати свою релігію шляхом носіння релігійного символу на роботі було недостатньо захищене.

93. При розгляді питання про пропорційність заходів, вжитих компанією «Бритиш Ейрвейз» з метою виконання її кодексу носіння форменого одягу, національні судді кожного рівня погодилися, що мета кодексу була законною, а саме – підтримка певного іміджу компанії та сприяння розпізнаванню її бренду та персоналу. Суд з трудових спорів висловив думку, що вимога про дотримання кодексу була непропорційною, оскільки він не проводив різниці між предметом, який носить як релігійний символ, та ювелірним виробом, який носить лише в якості прикраси. Після подачі апеляції цей висновок був скасований Апеляційним судом, який дійшов висновку, що компанія «Бритиш Ейрвейз» діяла пропорційно. Приходячи до такого висновку, Апеляційний суд послався на фактичні обставини справи, встановлені судом з трудових спорів і, зокрема, на те, що дрес-код був чинним протягом декількох років і не призвів до жодних повідомлених проблем ані для заявниці, ані для будь-якого іншого співробітника; що пані Евейда подала офіційну скаргу, але потім вирішила вийти на роботу з хрестиком на видимому місці, не чекаючи на результати процедури розгляду своєї скарги; що компанія «Бритиш Ейрвейз» добросовісно розглянула це питання, щойно вона подала скаргу, включаючи консультативну процедуру та послідує послаблення вимог щодо носіння форменого одягу з метою надання дозволу відкрито носити релігійні символи; і що пані Евейді було запропоновано адміністративну посаду з аналогічною заробітною платнею протягом цього провадження, а в лютому 2007 року їй було поновлено на колишній посаді.

94. На думку Суду, очевидним є те, що ці фактори у своїй сукупності пом'якшили ступінь втручання, від якого постраждала заявниця, та повинні бути взяті до уваги, тим більше, що при оцінці пропорційності заходів, вжитих приватною компанією щодо своїх співробітників, національні органи влади, зокрема суди, діяли в межах свободи розсуду. Тим не менш, у цій справі Суд дійшов висновку, що справедливого балансу не було дотримано. На одній часті ваг знаходилося бажання пані Евейди сповідувати свої релігійні переконання. Як зазначалося вище, це право є фундаментальним – як з тієї причини, що здорове демократичне суспільство повинне бути толерантним до плюралізму та різноманітності та підтримувати їх, так і з причини цінності для індивіда, який зроби релігію центральним принципом свого життя, мати здатність сповіщати про цю віру інших. На іншій часті ваг знаходилося бажання роботодавця створити певний корпоративний імідж. Суд вважає, що хоча ця мета була безсумнівно законною, національні суди приділили їй занадто багато уваги. Хрестик пані Евейди був непомітним та не міг пошкодити її професійному вигляду. Жодних доказів того, що носіння іншими співробітниками інших, раніше дозволених предметів релігійного одягу, зокрема тюрбанів та хіджабів, пошкодило компанії «Бритиш Ейрвейз», не було. Більше того, той факт, що компанія змогла внести зміни до кодексу форменого одягу, аби дозволити відкрито носіння прикрас релігійного значення, свідчить про те, що заборона, яка діяла до цього, не мала вирішального значення.

95. Суд приходять до висновку, що за таких обставин, коли немає жодних доказів реального посягання на інтереси інших, національні органи влади не достатньо захистили право першої заявниці на сповідання своєї релігії, в порушення позитивного зобов'язання за статтею 9. У світлі цього висновку він не вважає за необхідне розглядати окремо скаргу заявниці за статтею 14, взятою в поєднанні зі статтею 9.

b. Друга заявниця

96. Пані Чаплін також є практикуючою християнкою, яка носить на шії хрестик на ланцюжку з мо-

менту своєї конфірмації в 1971 році. Під час подій, що розглядаються, вона працювала медсестрою в геріатричному відділенні, в якому існувала політика форменого одягу, заснована на керівних вказівках Міністерства охорони здоров'я. Зокрема, ця політика передбачала, що «для зменшення ризику травмування під час роботи з пацієнтами забороняється носіння намиста», і що будь-який член персоналу, який хотів носити конкретний предмет з релігійних чи культурних міркувань, повинен був спочатку підняти це питання перед своїм безпосереднім керівником, який не мав права необґрунтовано відмовити в дозволі. У 2007 році були запроваджені нові медичні туніки, в яких попередній комір було замінено на V-подібний виріз; відтак хрестик заявниці став більш помітним та відкритим як ззаду шиї, так і спереду. Заявниці сказали зняти хрестик з ланцюжком. Коли вона відмовилася, її перевели в листопаді 2009 року на посаду, не пов'язану з виконанням сестринських функцій, і яка припинила своє існування в липні 2010 року. Вона поскаржилася до суду з трудових спорів на пряму та непряму дискримінацію. Суд відхилив скаргу на пряму дискримінацію, оскільки він встановив, що жодних доказів того, що із заявницею поводитися менш сприятливо порівняно з її колегами, які хотіли носити інші предмети з релігійних міркувань, не було. Він також відхилив скаргу на непряму дискримінацію, дійшовши висновку про те, що політика органу охорони здоров'я була пропорційною переслідуючій меті.

97. Як і стосовно пані Евейди та відповідно до викладених вище загальних засад, Суд вважає, що рішення другої заявниці носити хрестик з ланцюжком на роботі було проявом її релігійних переконань, і що відмова органу охорони здоров'я в наданні їй дозволу залишитися на посаді медсестри та при цьому носити хрестик була втручанням в її свободу сповідання своєї релігії.

98. Роботодавець другої заявниці був державною установою, а тому Суд повинен визначити, чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві для досягнення однієї з цілей, викладених у статті 9 § 2. У цій справі не вбачається жодної суперечки щодо того, що причина обмеження носіння прикрас, в тому числі релігійних символів, полягала в захисті здоров'я та безпеки медсестер та пацієнтів. Докази, надані до суду з трудових спорів, свідчили про те, що керівники заявниці вважали, що існував ризик того, що неспокійний пацієнт може схопитися за ланцюжок та потягнути за нього, тим самим поранивши себе або заявницю, або що хрестик гоїдатиметься і, наприклад, торкнеться відкритої рани. Також існували докази того, що іншу медсестру-християнку попросили зняти хрестик з ланцюжком; двом медсестрам-сикхам сказали, що вони не можуть носити браслет або кирпан; і що хіджаби, які вільно спадають, заборонені. Заявниці надали можливість носити хрестик у вигляді брошки, прикріпленої до її форменого одягу, або ж приховати його під кофтою з високим коміром, надітою під тунікою, однак вона не вважала, що це буде достатнім, щоб відповідати її релігійним переконанням.

99. Суд вважає, що як і в справі пані Евейди, важливість для другої заявниці отримання дозволу сповідувати свою релігію, носячи свій хрестик відкрито, повинна мати велике значення при здійсненні балансу. Однак причина, з якої її попросили прибрати хрестик, а саме захист здоров'я та безпеки в лікарняному відділенні, була за своєю суттю більш значущою, ніж та, що застосовувалася по відношенню до пані Евейди. Крім того, це та сфера, в якій національним органам слід надавати широкі межі свободи розсуду. Керівники лікарні знаходяться в кращій позиції для прийняття рішень стосовно безпеки в лікарні, ніж суд, а тим більше міжнародний суд, який не вивчав жодних прямих доказів.

100. Звідси випливає, що Суд не в змозі зробити висновок про те, що заходи, на які пані Чаплін скаржиться, були непропорційними. Звідси випливає, що втручання в її свободу сповідання релігії було необхідним у демократичному суспільстві, і що порушення статті 9 стосовно другої заявниці не було.

101. Крім того, він вважає, що фактори, які необхідно оцінити при здійсненні оцінки пропорційності заходів за статтею 14, взятою в поєднанні зі статтею 9, були б схожими, і що жодних підстав, на яких він може встановити порушення статті 14 в цій справі, також немає.

с. Третя заявниця

102. Суд зазначає, що третя заявниця є християнкою, яка притримується православної християнської точки зору, що шлюб є довічним союзом чоловіка та жінки. Вона вважає, що одностатеві союзи суперечать волі Божій, і що для неї буде неправильним брати участь у створенні для одностатевих пар інституту, прирівняного до шлюбу. Через її відмову погодитися бути призначеною в якості реєстратора цивільних партнерств проти неї було порушено дисциплінарне провадження, в результаті чого вона втратила роботу.

103. Третя заявниця не скаржилася за статтею 9, взятою окремо. Замість цього вона скаржилася, що стала жертвою дискримінації в результаті своїх християнських переконань у порушення статті 14, взятої в поєднанні зі статтею 9. На думку Суду, очевидним є те, що відмова заявниці від участі у створенні одностатевого цивільного партнерства безпосередньо мотивована її релігійними переконаннями.

Події, що розглядаються, підпадали під сферу застосування статті 9, а стаття 14 є застосовною.

104. Суд вважає, що відповідним фактором для порівняння в цій справі є реєстратор, який не має релігійних заперечень щодо одностатевих союзів. Він погоджується з твердженням заявниці про те, що вимога місцевого органу влади, щоб всі реєстратори народжень, шлюбів та смертей також призначалися в якості реєстраторів цивільних партнерств, особливо негативно позначилася на ній через її релігійні переконання. Для того, щоб визначити, чи складало рішення місцевого органу влади не робити винятків для заявниці та інших, хто знаходився в її ситуації, непрямую дискримінацію в порушення статті 14, Суд повинен розглянути питання про те, чи переслідувала така політика законну мету і була пропорційною.

105. У цій справі Апеляційний суд постановив, що мета, переслідувана місцевим органом влади, полягала в наданні послуги, яка була не просто ефективною з точки зору практичності та результативності, але й такою, що відповідає загальній політиці, яка полягала в тому, щоб «бути роботодавцем та органом публічної влади, повністю відданим забезпеченню рівних можливостей, та який вимагає від усіх своїх співробітників діяти таким чином, щоб не піддавати дискримінації інших». Суд нагадує, що у своїх рішеннях по статті 14 він постановив, що відмінність у поводженні за ознакою сексуальної орієнтації вимагає особливо серйозних підстав в якості обґрунтування (див., наприклад, справи «Karner проти Австрії», № 40016/98, § 37, ECHR 2003-IX; «Smith та Grady», згадана вище, § 90; та «Schalk та Kopf проти Австрії», № 30141/04, § 97, ECHR 2010). Він також постановив, що одностатеві пари знаходяться у відносно подібній ситуації, що й різностатеві пари, з точки зору їхньої необхідності в юридичному визнанні та захисті їхніх стосунків, хоча оскільки практика в цьому відношенні все ще розвивається по всій Європі, держави-учасниці користуються широкою свободою розсуду щодо того, яким чином це досягається в рамках національного правопорядку (згадана вище справа «Schalk та Kopf», §§ 99-108). На цьому тлі очевидним є те, що мета, переслідувана місцевим органом влади, була законною.

106. Залишається визначити, чи були засоби, використані для досягнення цієї мети, пропорційними. Суд бере до уваги те, що наслідки для заявниці були серйозними: враховуючи силу її релігійних переконань, вона вважала, що в неї не було вибору, окрім як стикнутися з дисциплінарним провадженням, радше ніж бути призначеною реєстратором цивільних партнерств, і зрештою вона втратила роботу. Крім того, не можна сказати, що коли заявниця уклала свій трудовий договір, вона спеціально відмовилася від свого права на те, щоб сповідувати свої релігійні переконання шляхом висловлення заперечень проти участі у створенні цивільних партнерств, оскільки ця вимога була введена її роботодавцем згодом. Проте з іншого боку, політика місцевого органу влади була спрямована на забезпечення прав інших осіб, які також охороняються Конвенцією. Суд зазвичай надає національним органам широку свободу розсуду, коли мова йде про забезпечення балансу між конкуруючими правами за Конвенцією (див., наприклад, справу «Evans проти Сполученого Королівства» [ВП], № 6339/05, § 77, ECHR 2007-I). Беручи до уваги всі ці обставини, Суд не вважає, що національні органи влади, тобто роботодавець-місцевий орган влади, який порушив дисциплінарне провадження, а також національні суди, які відхилили позов заявниці про дискримінацію, переступили межі наданої їм свободи розсуду. Тому не можна говорити про те, що стосовно третьої заявниці мало місце порушення статті 14, взятої в поєднанні зі статтею 9.

d. Четвертий заявник

107. Головна скарга пана Макфарлейна стосувалася порушення статті 9 Конвенції, хоча він також скаржився на порушення статті 14, взятої в поєднанні зі статтею 9. Працюючи в приватній компанії, яка проводила політику, що вимагала від співробітників надання послуг як гетеросексуальним, так і гомосексуальним парам, він відмовився взяти на себе зобов'язання щодо надання психосексуального консультування одностатевим парам, що призвело до порушення проти нього дисциплінарного провадження. Його скарга на непрямую дискримінацію, серед іншого, була відхилена судом з трудових спорів та апеляційним судом з трудових спорів, а Апеляційний суд відмовив йому в подальшому оскарженні рішень цих судів.

108. Суд погоджується з тим, що відмова пана Макфарлейна безпосередньо була мотивована його православними християнськими переконаннями про шлюб та сексуальні стосунки, і вважає, що його відмова взяти на себе зобов'язання щодо надання консультативних послуг гомосексуальним парам становила сповідування ним своїх релігійних вірувань та переконань. Позитивне зобов'язання держави за статтею 9 вимагало від неї забезпечення його прав за статтею 9.

109. Залишається визначити, чи виконала держава це позитивне зобов'язання і, зокрема, чи було забезпечено справедливий баланс між конкуруючими інтересами, які стояли на кону (див. вище, пункт 84). У своїй оцінці Суд візьме до уваги той факт, що втрата заявником роботи була суворою санкцією з важкими наслідками для нього. З іншого боку, заявник добровільно вступив на післядипломні курси

з психосексуального консультування організації «Рілейт», знаючи що «Рілейт» проводить політику рівних можливостей, і що фільтрація клієнтів за ознакою сексуальної орієнтації не буде можливою (див. вище, пункти 32-34). Хоча Суд не вважає, що рішення особи укласти трудовий договір та взяти на себе обов'язки, які, як їй відомо, матимуть вплив на її свободу сповідувати свої релігійні переконання, є визначальним в питанні про те, чи мало місце втручання в права за статтею 9, це є фактором, який слід взяти до уваги при з'ясуванні того, чи був забезпечений справедливий баланс (див. вище, пункт 83). Однак для Суду найбільш важливим фактором, який слід взяти до уваги, є те, що дії роботодавця були спрямовані на забезпечення реалізації своєї політики щодо надання послуги без дискримінації. Тому державні органи користувалися широкою свободою розсуду у вирішенні питання про те, як саме забезпечити баланс між правом пана Макфарлейна сповідувати свої релігійні переконання та інтересом роботодавця в забезпеченні прав інших осіб. Враховуючи всі ці обставини, Суд не вважає, що в цій справі межі свободи розсуду було перевищено.

110. Таким чином, Суд не вважає, що відмова національних судів у задоволенні позову пана Макфарлейна призвела до порушення статті 9, взятої окремо або в поєднанні зі статтею 14.

Рішення ЄСПЛ у справі «Hämäläinen проти Фінляндії»

ВЕЛИКА ПАЛАТА
СПРАВА «HÄMÄLÄINEN ПРОТИ ФІНЛЯНДІЇ»
(Заява № 37359/09)

РІШЕННЯ

16 липня 2014 року
(Витяги)

С. Оцінка Суду**1. Застосовність статті 8 Конвенції**

57. У даній справі заявниця сформулювала свою скаргу за статтею 8 Конвенції, а уряд не заперечував застосовності цього положення.

58. Суд зазначає, що заявниця домогалася того, щоб її ідентифікаційний код змінили з чоловічого на жіночий, оскільки після операції зі зміни статі з чоловічої на жіночу її старий чоловічий ідентифікаційний код вже не відповідав дійсності.

59. Суд неодноразово зазначав, що післяопераційний транссексуал може стверджувати, що він є жертвою порушення свого права на повагу до приватного життя всупереч статті 8 Конвенції у зв'язку з відсутністю юридичного визнання ... його зміни статі (див., наприклад, справи «Grant проти Сполученого Королівства», № 32570/03, § 40, ECHR 2006-VII; та «L. проти Литви», № 27527/03, § 59, ECHR 2007 IV). У даній справі ніким не заперечується, що ситуація заявниці підпадає під сферу «приватного життя» за змістом статті 8 Конвенції.

60. Суд зазначає, що дана справа також включає в себе питання, які можуть мати наслідки для сімейного життя заявниці. За національним законодавством заміна існуючого шлюбу заявниці на зареєстроване партнерство вимагає згоди її дружини. Крім того, заявниця та її дружина мають спільну дитину. Відповідно Суд вважає, що стосунки заявниці з її дружиною і дитиною також підпадають під поняття «сімейного життя» за змістом статті 8 Конвенції.

61. Тому стаття 8 Конвенції застосовується до даної справи як по аспекту приватного, так і по аспекту сімейного життя.

2. Чи існують у цій справі позитивні зобов'язання держави або втручання

62. Хоча основна мета статті 8 полягає в захисті осіб від свавільного втручання з боку державних органів, вона також може накладати на державу певні позитивні зобов'язання щодо забезпечення ефективного дотримання прав, закріплених у статті 8 (див., серед інших справ, справи «Х та Y проти Нідерландів», рішення від 26 березня 1985 року, § 23, Series A. no. 91; та «Söderman проти Швеції» [ВП], № 5786/08, § 78, ECHR 2013).

63. Суд вже встановлював, що стаття 8 накладає на держави позитивне зобов'язання щодо забезпечення своїм громадянам права на ефективну повагу до їхньої фізичної та психологічної цілісності (див., наприклад, справи «Nitecki проти Польщі», № 65653/01, ухвала від 21 березня 2002 року; «Sentges проти Нідерландів», № 27677/02, ухвала від 8 липня 2003 року; «Odièvre проти Франції» [ВП], № 42326/98, § 42, ECHR 2003 III, «Glass проти Сполученого Королівства», № 61827/00, §§ 74-83, ECHR 2004 II; та «Pentiacova та інші проти Молдови» (ухвала), № 14462/03, ECHR 2005-I). Крім того, це зобов'язання може включати в себе прийняття конкретних заходів, у тому числі надання ефективних та доступних засобів захисту права на недоторканність приватного життя (див. справи «Airey проти Ірландії», рішення від 9 листопада 1979 року, § 33, Series A. no. 32; «McGinley та Egan проти Сполученого Королівства», рішення від 9 червня 1998 року, § 101, Reports of Judgments and Decisions 1998-III; та «Roche проти Сполученого Королівства» [ВП], № 32555/96, § 162, ECHR 2005-X). Такі заходи можуть включати в себе як забезпечення регуляторних рамок, що передбачають судову систему та механізм забезпечення прав захисту фізичних осіб, так і реалізацію, в разі необхідності, цих заходів у різних контекстах (див. справи «A, B і C проти Ірландії» [ВП], № 25579/05, § 245, ECHR-2010).

64. Суд зазначає, що сторони погоджуються, що мало місце втручання у право заявниці на повагу до її приватного життя в тому, що їй не було надано новий - жіночий - ідентифікаційний код. Палата також розглядала справу з цієї точки зору. Однак Велика палата вважає, що питання, яке має бути визначене Судом, полягає в тому, чи створює повага до приватного і сімейного життя заявниці позитивне зобов'язання держави щодо забезпечення ефективної та доступної процедури, яка б дозволила заяв-

ниці юридично визнати свою нову стать, залишаючись при цьому в шлюбі. Тому Велика палата вважає більш доцільним проаналізувати скаргу заявниці у зв'язку з позитивним аспектом статті 8 Конвенції.

3. Загальні принципи, застосовні до оцінки позитивних зобов'язань держави

65. Принципи, застосовні до оцінки позитивних і негативних зобов'язань держав за Конвенцією, є схожими. Увагу слід приділити справедливому балансу, якого необхідно досягти між конкуруючими інтересами особи і суспільства в цілому; при цьому мають певне значення цілі, викладені в абзаці другого статті 8 (див. справи «Gaskin проти Сполученого Королівства», рішення від 7 липня 1989 року, § 42, Series A. no 160; і «Roche проти Сполученого Королівства» [ВП], процитована вище, § 157).

66. Поняття «поваги» не є повністю чітким, особливо якщо йдеться про позитивні зобов'язання: беручи до уваги різноманітність застосовних практик і ситуацій, що виникають в Договірних державах, вимоги цього поняття значно відрізнятимуться від справи до справи (див. справу «Christine Goodwin проти Сполученого Королівства» [ВП], № 28957/95, § 72, ECHR 2002-VI). Втім, певні чинники були визнані доречними в оцінці змісту цих позитивних зобов'язань держав. Деякі з них стосуються і заявниці. Вони стосуються важливості інтересів, що стоять на кону, і того, чи розглядаються «фундаментальні цінності» чи «суттєві аспекти» приватного життя (див. згадані вище справи «X і Y проти Нідерландів», § 27; і «Gaskin проти Сполученого Королівства», § 49), або впливу на заявника розбіжностей між соціальною реальністю і законом. При цьому узгодженість адміністративних та юридичних практик у рамках національної системи вважається важливим фактором в оцінці, яка здійснюється за статтею 8 (див. справи «В. проти Франції», рішення від 25 березня 1992 року, § 63, Series A no. 232-C; та «Christine Goodwin проти Сполученого Королівства» [ВП], згадана вище, §§ 77-78). Інші фактори стосуються впливу стверджуваного позитивного зобов'язання, що стоїть на кону, на відповідну державу. Питання стосується того, чи є стверджуване зобов'язання вузьким і точним або ж чи є воно широким і невизначеним (див. справу «Botta проти Італії», рішення від 24 лютого 1998 року, § 35, Reports 1998-I), або ступеню будь-якого тягаря, який таке зобов'язання накладе на державу (див. справи «Rees проти Сполученого Королівства», рішення від 17 жовтня 1986 року, §§ 43-44, Series A. no. 106; та «Christine Goodwin проти Сполученого Королівства» [ВП], згадана вище, §§ 86-88).

67. При виконанні свого позитивного зобов'язання за статтею 8 держави користуються певною свободою розсуду. При визначенні широти цієї свободи необхідно брати до уваги низку факторів. Якщо йдеться про особливо важливий аспект існування або ідентичності особи, надана державі свобода буде обмежена (див., наприклад, справи «X і Y проти Нідерландів», §§ 24 і 27; «Christine Goodwin проти Сполученого Королівства» [ВП], згадані вище, § 90; див. також справу «Pretty проти Сполученого Королівства», № 2346/02, § 71, ECHR 2002-III). Втім, якщо в державах-членах Ради Європи немає консенсусу або щодо відносної важливості інтересу, що стоїть на кону, або щодо найбільш ефективних засобів його захисту, особливо якщо справа порушує чутливі моральні чи етичні питання, свобода розсуду буде ширшою (див. справи «X, Y і Z проти Сполученого Королівства», рішення від 22 квітня 1997 року, § 44, Reports 1997-II; «Fretté проти Франції», № 36515/97, § 41, ECHR 2002-I; та «Christine Goodwin проти Сполученого Королівства» [ВП], згадана вище, § 85). Як правило, також існуватиме широка свобода розсуду тоді, коли держава зобов'язана забезпечити баланс між конкуруючими приватними і суспільними інтересами або правами за Конвенцією (див. справи «Fretté проти Франції», згадана вище, § 42; «Odièvre проти Франції» [ВП], згадана вище, §§ 44-49; «Evans проти Сполученого Королівства» [ВП], № 6339/05, § 77, ECHR 2007-I; «Dickson проти Сполученого Королівства» [ВП], № 44362/04, § 78, ECHR 2007-V; та «S.H. та інші проти Австрії» [ВП], № 57813/00, § 94, ECHR-2011).

68. Суд вже розглядав кілька справ, пов'язаних з відсутністю юридичного визнання операції з зміни статі (див., наприклад, справи «Christine Goodwin проти Сполученого Королівства» [ВП], згадана вище; «Van Kück проти Німеччини», № 35968/97, ECHR 2003-VII; «Grant проти Сполученого Королівства», згадана вище, і «L. проти Литви», згадана вище, § 56). Хоч і надавши державам певну свободу розсуду в цій сфері, він зазначив, що держави зобов'язані відповідно до своїх позитивних зобов'язань за статтею 8 визнавати зміну статі прооперованих транссексуалів, шляхом, серед іншого, можливості зміни інформації, яка стосується їхнього цивільного статусу, з усіма наслідками, що витікають з цього (див., наприклад, згадані вище справи «Christine Goodwin проти Сполученого Королівства» [ВП], §§ 71-93; та «Grant проти Сполученого Королівства», §§ 39-44).

4. Застосування загальних принципів до справи заявниці

69. Суд насамперед зазначає, що заявниця та її дружина в 1996 році вступили в законний шлюб відповідно до національного законодавства і що вони хочуть залишитися в шлюбі. Згідно з національним законодавством шлюб дозволяється лише між особами протилежної статі. Одностатеві шлюби на даний час не дозволені у Фінляндії, хоча така можливість наразі і розглядається парламентом. З іншого боку, права одностатевих пар у даний час охороняються можливістю вступу в зареєстроване партнерство.

70. Суд бере до уваги той факт, що заявниця в цілому не відстоює одностатеві шлюби, а лише хоче зберегти свій власний шлюб. Водночас він вважає, що вимога заявниці, якщо погодитися з нею, на практиці призведе до ситуації, в якій дві особи однієї статі зможуть вступати в шлюб. Як вже зазначалося вище, таке право наразі не існує у Фінляндії. Тому Суд повинен спочатку розглянути питання про те, чи вимагається статтею 8 Конвенції визнання такого права за даних обставин.

71. Суд вкотре повторює свою практику, згідно з якою стаття 8 Конвенції не може тлумачитись як така, що встановлює зобов'язання на Договірні держави щодо надання одностатевим парам доступу до шлюбу (див. справу «Schalk і Kopf проти Австрії», № 30141/04, § 101, ECHR-2010). Суд також постановив, що регулювання наслідків зміни статі в контексті шлюбу підпадає в значній мірі, хоча й не повністю, під свободу розсуду Договірної держави (див. згадану вище справу «Christine Goodwin проти Сполученого Королівства» [ВП], § 103). Крім того, Конвенція не вимагає, щоб у таких ситуаціях, як ця, були встановлені будь-які подальші спеціальні процедури. У 2006 році в справі «Parry проти Сполученого Королівства» (згадана вище ухвала) Суд постановив, що навіть якщо одностатеві шлюби не були дозволені в той час в англійському законодавстві, заявники могли продовжувати свої стосунки по всіх їхніх суттєвих аспектах і могли також надати їм правовий статус, схожий (якщо не ідентичний) на статус шлюбу, через цивільне партнерство, яке передбачало майже всі ті ж самі юридичні права і обов'язки. Таким чином, Суд визнав цивільне партнерство в якості адекватного вибору.

72. Суд зазначає, що дана справа стосується питань, які знаходяться в постійному розвитку в державах-членах Ради Європи. Тому він вивчить ситуацію в інших державах-членах Ради Європи щодо розглянутих у даній справі питань.

73. З наявної в Суду інформації (див. вище, пункт 31) вбачається, що наразі десять держав-членів дозволяють одностатеві шлюби. Крім того, в більшості держав-членів, які не дозволяють одностатеві шлюби, або немає чіткої правової бази для юридичного визначення статі, або немає правових норм, спеціально присвячених статусу осіб в шлюбі, що змінили стать. Лише в шести державах-членах, які не дозволяють одностатеві шлюби, існує відповідне законодавство про визнання статі. У цих державах або спеціальне законодавство вимагає, щоб особа була неодруженою або розлученою, або існують загальні положення, які передбачають, що після зміни статі будь-який існуючий шлюб визнається недійсним або розірваним. Винятки, які дозволяють одруженій особі отримати юридичне визнання її нової статі без обов'язку зупинити вже існуючий шлюб, як вбачається, існують лише в трьох державах-членах (див. вище, пункти 31-33).

74. Таким чином, не можна говорити, що існує будь-який європейський консенсус щодо дозволу одностатевих шлюбів. Так само, не існує єдиної думки в тих державах, які не дозволяють одностатеві шлюби, щодо того, як поводитися з визнанням статі у випадку вже існуючого шлюбу. Більшість держав-членів не прийняли будь-якого законодавства про визнання статі. Крім Фінляндії, таке законодавство, як вбачається, існує лише в шести інших державах. Винятків, що надаються в шлюбі транссексуалам, ще менше. Таким чином, немає ніяких ознак того, що ситуація в державах-членах Ради Європи значно змінилася з моменту винесення Судом своїх останніх рішень з цих питань.

75. За відсутності європейського консенсусу і враховуючи, що дана справа, безсумнівно, порушує чутливі моральні чи етичні питання, Суд вважає, що свобода розсуду, що надається державі-відповідачеві, все ще має залишатися широкою (див. згадану вище справу «X, Y і Z проти Сполученого Королівства», § 44). Ця свобода повинна, в принципі, поширюватися як на рішення держави про те, чи приймати законодавство стосовно юридичного визнання нової статі післяопераційних транссексуалів, так - вже після втручання - і на положення, які вона встановлює для досягнення балансу між конкуруючими громадськими і приватними інтересами.

76. Повертаючись до національної правової системи, Суд зазначає, що фінське національне законодавство наразі надає заявниці кілька варіантів дій. Насамперед, вона може зберегти статус-кво своєї правової ситуації, залишаючись у шлюбі і терплячи незручності, викликані чоловічим ідентифікаційним кодом. Суд вважає встановленим, що у фінській системі законно укладений шлюб між різностатєвою парою не анулюється та не розривається через те, що один з подружжя здійснив операцію зі зміни статі і, таким чином, згодом став тієї ж статі, що і його подружжя. На відміну від ситуації в деяких інших країнах, у Фінляндії вже існуючий шлюб не може бути анульований в односторонньому порядку чи розірваний національними органами. Відповідно, ніщо не заважає заявниці продовжувати перебувати у своєму шлюбі.

77. По-друге, якщо заявниця бажає отримати і офіційне визнання своєї нової статі, і юридичний захист своїх стосунків з дружиною, фінське законодавство передбачає можливість замінити їхній шлюб на зареєстроване партнерство, зі згоди дружини заявниці. За національним законодавством, якщо згоду подружжя на зміну статі отримано, шлюб автоматично по закону замінюється на зареєстроване партнерство, а зареєстроване партнерство - на шлюб, в залежності від ситуації.

78. Третій варіант, передбачений національним законодавством, - це можливість розлучення. Як і для будь-якої іншої подружньої пари, цей варіант також відкритий для заявниці, якщо вона того забажає. Всупереч твердженням заявниці, Суд вважає, що у фінській правовій системі немає нічого, що може бути витлумаченим як таке, що припускає, що заявниця повинна розлучитися проти своєї волі. Навпаки, Суд вважає, що у фінській правовій системі можливість розлучення перебуває на розсуді заявниці.

79. Залишаючи осторонь варіанти збереження статусу-кво або розлучення, скарга заявниці в першу чергу спрямована на другий варіант: отримання юридичного визнання нової статі та водночас отримання юридичного захисту існуючих стосунків. Таким чином, ключове питання в даній справі стосується того, чи виконує наразі фінська система позитивне зобов'язання держави в цьому відношенні, або ж чи треба дозволити заявниці зберегти свій шлюб та водночас отримати юридичне визнання її нової статі, навіть якщо ця опція означатиме одностатевий шлюб між заявницею та її подружжям.

80. Суд зазначає, що на відміну від більшості держав-членів Ради Європи, у Фінляндії існує законодавча база, розроблена для забезпечення юридичного визнання зміни статі. Суд зазначає, що метою оспорюваного законодавства, як пояснив уряд, була уніфікація різних практик, що застосовуються в різних частинах країни, і встановлення єдиних вимог до юридичного визнання статі. Якщо згоду подружжя отримано, система передбачає як юридичне визнання нової статі, так і правовий захист відносин. Система працює в обох напрямках, тим самим забезпечуючи не лише заміну шлюбу на зареєстроване партнерство, а й заміну зареєстрованого партнерства на шлюб, залежно від того, що є наслідком операції зі зміни статі - перетворення існуючих відносин на одностатеве або різностатеве партнерство. Відповідно до отриманої від уряду інформації, на даний момент мало місце тридцять одне таке перетворення в обох вищезгаданих ситуаціях у практично однаковій мірі.

81. При розробці цієї правової бази фінський законодавець вирішив залишити шлюб за гетеросексуальними парами, і це правило не має винятків. Тому Суд повинен визначити, чи забезпечує в даний час фінська система за обставин даної справи справедливий баланс між конкуруючими інтересами і чи задовольняє вона тест на пропорційність.

82. Одне з побоювань заявниці стосується вимоги щодо згоди подружжя, яку вона розглядає як «примусове» розлучення. Однак Суд вважає, що оскільки заміна є автоматичною в фінській системі, згода подружжя на реєстрацію зміни статі є елементарною вимогою, призначеною для захисту кожного з подружжя від наслідків односторонніх рішень, прийнятих іншими. Таким чином, вимога про згоду є очевидно важливою гарантією, яка захищає подружжя, яке не прагне визнання статі. У цьому контексті варто зазначити, що згода також вимагається, коли зареєстроване партнерство має бути замінене на шлюб. Таким чином, ця вимога застосовується також і на користь інституту шлюбу.

83. Заявниця також висловила побоювання щодо відмінностей між шлюбом і зареєстрованим партнерством. Як пояснив уряд, ці відмінності стосуються встановлення батьківства, усиновлення поза межами сім'ї та прізвища. Однак ці винятки застосовуються лише настільки, наскільки ці питання не були вирішені заздалегідь. Тому вони не застосовні до цієї справи. Як наслідок, Суд вважає, що відмінності між шлюбом і зареєстрованим партнерством не є такими, щоб тягти за собою істотні зміни в правовому становищі заявниці. Таким чином, заявниця мала б можливість продовжувати користуватися - по суті і фактично - таким же правовим захистом у зареєстрованому партнерстві, що він надається і в шлюбі (див., з відповідними змінами, згадану вище справу «Schalk та Kopf проти Австрії», § 109).

84. Крім того, заявниця та її дружина не втратили б будь-які інші права, якби їхній шлюб було замінено на зареєстроване партнерство. Як було переконливо пояснено урядом, вираз «замінюється на» в статті 2 Закону «Про транссексуалів (підтвердження статі)» явно використовується для ілюстрації того факту, що первісні правовідносини продовжуються лише зі зміною назви та з незначними змінами в змісті відносин. Таким чином, тривалість партнерства обчислюється з моменту, в який його було укладено, а не з моменту зміни його назви. Це може бути важливим в ситуаціях, в яких тривалість стосунків має значення в національному законодавстві, наприклад, при розрахунку пенсії вдівця. Тому Суд не може погодитися із скаргою заявниці про те, що заміна шлюбу на зареєстроване партнерство буде подібною до розлучення.

85. Крім того, Суд вважає, що наслідки заміни шлюбу заявниці на зареєстроване партнерство будуть мінімальними або взагалі відсутніми в тій мірі, в якій це стосується сімейного життя заявниці. Суд підкреслює, що стаття 8 також захищає сімейне життя одностатевих партнерів та їхніх дітей (див. згадану вище справу «Schalk та Kopf проти Австрії», §§ 91 і 94). Таким чином, не має значення, з точки зору захисту, що надається сімейному життю, чи засновані стосунки заявниці з родиною на шлюбі або ж на зареєстрованому партнерстві.

86. Аспекти сімейного життя також присутні у відносинах заявниці з її дочкою. Оскільки батьківський статус заявниці щодо її дочки вже був встановлений на законних підставах під час шлюбу, Суд вважає, що відповідно до чинного законодавства Фінляндії подальша заміна шлюбу на зареєстроване партнерство не матиме ніяких наслідків для батьківського зв'язку між заявницею та її дитиною. Таким чином, вона, як і раніше, вважатиметься такою, що була народжена в шлюбі. Крім того, як зазначив уряд, у фінській системі батьківство, презюмоване на підставі шлюбу або встановленого батьківства, не може бути визнане недійсним на підставі того, що особа згодом змінює стать і стає жінкою. Це підтверджується тим фактом, що, як спостеріг уряд, в жодному з випадків, в яких заміна вже відбулася в Фінляндії, не змінилися правовідносини між батьком та дитиною. Так само, зміна статі батька не має будь-яких правових наслідків для обов'язків щодо догляду, піклування або утримання дитини, оскільки в Фінляндії такі обов'язки засновані на батьківському статусі, незалежно від статі або форми партнерства. Тому Суд вважає встановленим, що заміна шлюбу заявниці на зареєстроване партнерство не матиме жодних наслідків для її сімейного життя, як це гарантується статтею 8 Конвенції.

87. Хоча це й сумно, що заявниця щодня стикається з ситуаціями, в яких неправильний ідентифікаційний код створює для неї незручності, Суд вважає, що заявниця має реальну можливість змінити цей стан справ: за законом її шлюб може бути замінено в будь-який момент на зареєстроване партнерство зі згоди її дружини. Якщо таку згоду не буде отримано, для неї завжди відкрита можливість розлучення, як і в будь-якому шлюбі. На думку Суду, вимагати в якості передумови для юридичного визнання нової статі заміни шлюбу заявниці на зареєстроване партнерство не буде непропорційним, оскільки це є істиною опцією, яка забезпечує правовий захист одностатевих пар, який є майже ідентичним тому, що існує в шлюбі (див. згадану вище справу «Parry проти Сполученого Королівства» (ухвала). Незначні відмінності між цими двома правовими поняттями не призводять до висновків про те, що поточна фінська система є недосконалою з точки зору позитивного зобов'язання держави.

88. На закінчення Суд вважає, що не було продемонстровано, що нинішня фінська система в цілому є непропорційною у своїх наслідках для заявниці або що в даній справі не було дотримано справедливого балансу між конкуруючими інтересами.

89. Відповідно, порушення статті 8 Конвенції не було.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 12 КОНВЕНЦІЇ

90. Заявниця не посилалася на статтю 12 Конвенції в своїй заяві до Суду. Тим не менш, 23 березня 2010 року Палата за власною ініціативою вирішила також комунікувати і скаргу за статтею 12 Конвенції.

91. Стаття 12 Конвенції передбачає таке:

«Чоловік і жінка, що досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права».

A. Рішення Палати

92. У своєму рішенні від 13 листопада 2012 року Палата зазначила, що питання, що розглядається в даній справі, як таке не містить будь-якої проблеми з точки зору статті 12 Конвенції, яка гарантує право на вступ у шлюб. Заявниця вступила в законний шлюб в 1996 році. Питання, яке стояло на кону, радше стосувалося наслідків зміни заявницею статі для існуючого шлюбу між нею та її дружиною, і воно вже було розглянуте за статтею 8 Конвенції. З огляду на ці висновки Палата не визнала за необхідне розглянути факти справи окремо за статтею 12 Конвенції

B. Доводи сторін

1. Заявниця

93. Заявниця стверджувала, що Палата прийняла вибірковий підхід до статті 12 Конвенції. Аналіз по статті 12 був би важливим, оскільки він вимагав іншої перевірки порівняно зі статтею 8, а саме - чи вплинуло примусове припинення шлюбу на «суть права на вступ у шлюб» відповідно до практики Суду. Вона також могла б виправити нерозгляд Палатою сімейних прав заявниці по статті 8 Конвенції.

94. Заявниця стверджувала, що статтю 12 Конвенції слід або тлумачити обмежено, щоб покрити лише укладення шлюбу, або в більш широкому сенсі, щоб покрити також і подальше існування шлюбу. У першому випадку стаття 12 не мала б відношення до ситуації заявниці, оскільки її шлюб з дружиною був укладений тоді, коли вони були різностатєвою парою. Однак в другому випадку перевірка на те, чи мало «примусове» розлучення негативні наслідки для «самої суті права на вступ у шлюб», мала б бути задоволена. На думку заявниці, застосовувалося останнє тлумачення, оскільки здатність уряду втручатися в шлюб у такий спосіб, як в даній справі, зробила б право одружуватися значною мірою неефективним. Стаття 12 Конвенції, витлумачена таким чином, застосовувалася б до даної справи і

вимагала б її розгляду.

2. Уряд

95. Уряд поділив думку Палати про те, що необхідності розглядати факти справи окремо за статтею 12 Конвенції не було. Практика Суду не захищала бажання заявниці залишатися в шлюбі з її подружжям жіночої статі після підтвердження її нової статі, а питання про те, як регулювати наслідки зміни статі, перебувало в межах свободи розсуду Договірної держави. Вищий адміністративний суд у даній справі визнав, що національне законодавство не мало на меті змінити той факт, що лише чоловік і жінка могли укласти шлюб. Воно радше дозволяло тривати відносинам в якості зареєстрованого партнерства, яке було юридично захищеним і зіставним зі шлюбом. Трансформація інституту шлюбу на Гендерно-нейтральний інститут вимагала прийняття парламентом закону.

С. Оцінка Суду

1. Загальні принципи

96. Суд повторює, що стаття 12 Конвенції є спеціальним законом для права на одруження. Вона забезпечує фундаментальне право чоловіка та жінки одружуватися і засновувати сім'ю. Стаття 12 прямо передбачає регулювання шлюбу національним законодавством. Вона втілює традиційну концепцію шлюбу як союзу між чоловіком і жінкою (див. згадану вище справу «Rees проти Сполученого Королівства», § 49). Хоча деякі Договірні держави і дійсно поширили поняття шлюбу на одностатевих партнерів, стаття 12 не може розглядатися як така, що встановлює зобов'язання Договірних держав надавати доступ до шлюбу одностатевим парам (див. згадану вище справу «Schalk та Kopf проти Австрії», § 63).

2. Застосування зазначених вище принципів до даної справи

97. Визначальне питання стосується наслідків зміни заявницею статі для існуючого шлюбу між нею та її дружиною. Як і Палата, Велика палата вважає, що це питання вже було розглянуто вище за статтею 8 Конвенції. Результатом такого розгляду стало встановлення відсутності порушення цієї статті. За цих обставин Суд вважає, що жодного окремого питання по статті 12 Конвенції не виникає, а тому не виносить окремого рішення по цій статті.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 14, ВЗЯТОЇ В ПОЄДНАННІ ЗІ СТАТТЯМИ 8 ТА 12 КОНВЕНЦІЇ

98. Заявниця скаржилася за статтею 14 Конвенції на те що, відмовивши надати їй жіночий ідентифікаційний код, який відповідав би її реальній статі, держава дискримінувала її. Факт відмови їй в жіночому ідентифікаційному коді розкривав конфіденційну інформацію, що вона є транссексуалом, тому що на відміну від будь-якої іншої особи, вона повинна була пояснювати цю різницю кожного разу, коли від неї вимагався ідентифікаційний код.

99. Стаття 14 Конвенції передбачає таке:

«Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою - статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою».

А. Рішення Палати

100. У своєму рішенні від 13 листопада 2012 року Палата зазначила, що стаття 14 Конвенції, взята в поєднанні зі статтею 8 Конвенції, була застосовна.

101. Палата зазначила, що скарги заявниці за статтею 14 Конвенції стосувалися неможливості отримання жіночого ідентифікаційного коду. Заявниця порівняла свою ситуацію з ситуацією будь-якої іншої особи, в тому числі циссексуалів та неодружених транссексуалів. На думку Палати, ці ситуації не були достатньо схожими для того, щоб їх порівнювати одна з одною. Тому заявниця не могла стверджувати, що вона знаходилася в такій самій ситуації, що й інші категорії осіб, на які вона посилалася.

102. Крім того, Палата зазначила, що по суті проблема в даній справі була викликана тим, що фінське законодавство не дозволяло одностатеві шлюби. Відповідно до практики Суду, статті 8 і 12 Конвенції не накладають на Договірні держави зобов'язання щодо надання одностатевим парам доступу до шлюбу. Так само, стаття 14 Конвенції, взята в поєднанні зі статтею 8 Конвенції, не могла бути витлумачена як така, що накладає на Договірні держави зобов'язання щодо надання одностатевим парам права залишатися в шлюбі. Таким чином, не можна було говорити, що заявниця зазнала дискримінації порівняно з іншими особами, коли вона не змогла отримати жіночий ідентифікаційний код, навіть якщо припустити, що вона могла вважатися такою, що знаходиться в подібному до них становищі. Палата встановила, що порушення статті 14 Конвенції, взятої в поєднанні зі статтею 8 Конвенції, не було.

В. Доводи сторін

1. Заявниця

103. Заявниця стверджувала за статтею 14 Конвенції, що вона була дискримінована з двох причин.

104. По-перше, вона повинна була виконати додаткову вимогу щодо припинення свого шлюбу з метою отримання офіційного визнання статі. Тому її було дискриміновано порівняно з циссексуалами, які автоматично отримують юридичне визнання статі при народженні без будь-яких додаткових вимог. За рахунок такої відмінності в поводженні вона стикалася з повсякденними проблемами.

105. По-друге, заявниця, її дружина і дитина отримували менше захисту, ніж особи в гетеросексуальних шлюбах, завдяки стереотипним уявленням, асоційованим з Гендерною ідентичністю заявниці. Шлюби циссексуалів не несли ризиків «примусового» розлучення, як це мало місце зі шлюбом заявниці. Тим не менш, Гендерна ідентичність тепер зазвичай визнається в якості підстави, що привертає захист для цілей заборони дискримінації.

2. Уряд

106. Уряд погодився, що стаття 14 Конвенції була застосовна в цій справі, оскільки справа підпадала під дію статті 8 Конвенції, але стверджував, що окремого питання за статтею 14 не виникало. Якщо ж Суд матиме іншу точку зору, уряд зазначив, що циссексуали не перебувають у подібній до заявниці ситуації, оскільки вони не звертаються за зміною своєї статі. У будь-якому разі, існувало об'єктивне та розумне виправдання. Фінська правова система забороняла дискримінацію на основі транссексуалізму.

С. Оцінка Суду

1. Загальні принципи

107. Суд зазначає, що стаття 14 Конвенції доповнює інші матеріальні положення Конвенції та Протоколів до неї. Вона не має незалежного існування, оскільки вона має дію лише відносно «здійснення прав і свобод», гарантованих цими положеннями. Хоча застосування статті 14 не передбачає порушення цих положень, і в цьому сенсі вона є автономною, вона не може застосовуватися, якщо факти, що розглядаються, не підпадають під дію одного або декількох з останніх (див., наприклад, справи «E.V. проти Франції» [ВП], № 43546/02, § 47, рішення від 22 січня 2008 року, та «Vallianatos та інші проти Греції» [ВП], № 29381/09 і 32684/09, § 72, ECHR-2013).

108. Суд встановив у своїй практиці, що для того, щоб виникло питання за статтею 14, повинна існувати відмінність у поводженні з особами, які знаходяться в порівняно схожих ситуаціях. Така відмінність у поводженні є дискримінаційною, якщо вона не має об'єктивного та розумного виправдання; іншими словами, якщо вона не переслідує законної мети або якщо немає розумної пропорційності між використовуваними засобами та переслідуваною метою, якої прагнуть досягти. Договірні держави користуються свободою розсуду в оцінці того, чи виправдовують відмінності в іншому випадку подібних ситуаціях різницю в поводженні, і якщо так, то наскільки (див. справу «Burden проти Сполученого Королівства» [ВП], № 13378/05, § 60, ECHR-2008).

109. З одного боку, Суд неодноразово зазначав, що основані на статі або сексуальній орієнтації відмінності вимагають особливо серйозних підстав шляхом виправдання (див. справи «Smith та Grady проти Сполученого Королівства», № 33985/96 і 33986/96, § 90, ECHR 1999-VI; «L. та V. проти Австрії», № 39392/98 і 39829/98, § 45, ECHR 2003-I; «Karner проти Австрії», № 40016/98, § 37, ECHR 2003-IX; «Konstantin Markin проти Росії» [ВП], № 30078/06, § 127, ECHR 2012 (витяги); «X та інші проти Австрії» [ВП], № 19010/07, § 99, ECHR 2013; та згадана вище справа «Vallianatos та інші проти Греції» [ВП], § 77). З іншого ж боку, Конвенція, як правило, надає державі широку свободу розсуду, якщо йдеться, наприклад, про загальні заходи економічної чи соціальної стратегії (див., наприклад, справу «Stec та інші проти Сполученого Королівства» [ВП], №№ 65731/01 і 65900/01, § 52, ECHR 2006-VI). Свобода розсуду мінятиметься залежно від обставин, предмету та контексту; в цьому відношенні одним з важливих факторів може бути існування або відсутність консенсусу між законодавством Договірних держав (див. справу «Petrovic проти Австрії», рішення від 27 березня 1998 року, § 38, Reports 1998-II).

2. Застосування зазначених вище принципів до даної справи

110. У даній справі не викликає сумнівів про те, що ситуація заявниці підпадає під поняття «приватного життя» і «сімейного життя» за змістом статті 8 Конвенції, а також під сферу застосування статті 12 Конвенції. Відповідно, стаття 14, взята в поєднанні зі статтями 8 та 12 Конвенції, застосовується.

111. Суд зазначає, що скарги заявниці за статтею 14 Конвенції стосуються її заяви про отримання жіночого ідентифікаційного коду і проблем, яких вона зазнала в цьому зв'язку. У своїх скаргах заявниця порівняла свою ситуацію із ситуацією циссексуалів, які автоматично отримують юридичне визнання

своєї статі при народженні, і чиї шлюби, на думку заявниці, не несуть ризиків «примусового» розлучення так, як це має місце в її шлюбі.

112. Велика палата погоджується з Палатою, що ситуація заявниці та ситуації циссексуалів не є достатньо схожими, щоб їх порівнювати одна з одною. Тому заявниця не може стверджувати, що вона знаходиться в тій самій ситуації, що й циссексуали.

113. На закінчення Суд вважає, що порушення статті 14 Конвенції, взятої в поєднанні зі статтями 8 та 12 Конвенції, не було.

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Координатор проектів в Україні

Координатор проектів ОБСЄ в Україні
вул. Стрілецька, 16
01030 Київ
Україна

Телефон: +380 44 492 0382
Факс: +380 44 492 0383
office-pcu@osce.org